د پوهنې وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د روزنې او د ساینس د مرکز معینیت

د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف لوی ریاست

اسلامي ښوونه او روزنه

دولسم ټولګی

د چاپ کال: ۱۳۹۰ هـ. ش

اسلامي ښوونه او روزنه - دولسم ټولګی

درسي کتابونه د پوهنې په وزارت پورې اړه لري په بازار کې یې اخیستنه او خرڅونه په کلکه منع ده. له سر غړونکو سره قانوني چلن کیږي.

د پوهنې وزارت

د تعليمي نصاب د پراختيا، د ښوونکو
د روزنې او د ساينس د مرکز معينيت
د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي
کتابونو د تاليف لوی رياست

اسلامي ښوونه او روزنه

دولسم ټولگی

د چاپ کال: ۱۳۹۰ هــ. ش.

ليکوالان

- دکتور شیر علي ظريفي
- نور الله صافی
- رقيب الله ابراهيمي

علمي اديتوران

- مولوی قيام الدين کشاف
- محمد عارف لودين

د ژبې اډيتور

- محمد قاسم هيله من

ديني، سياسي او کلتوري کميټه:

- ډاکټر عطاء الله واحديار د پوهنې وزارت ستر سلاکار او د نشراتو رئيس.
- دکتور عبدالصبور فخری
- محمد آصف کوچی
- سيد فاضل شاه

د څارنې کميټه

- دکتور اسدالله محقق د تعليمي نصاب د براختيا، د ښوونکو د روزنې او د ساينس مرکز معين
- دکتور شير علي ظريفي د تعليمي نصاب د پراختيا د پروژې مسؤول
- د سرمؤلف مرستيال عبدالظاهر گلستاني د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي کتابونو د تاليف لوی رئيس

طرح او ډيزاين

عنايت الله غفاري

بسم الله الرحمن الرحيم

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی — دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې کور د تورې — هر بچی یې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی — د بلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو — د ترکمنو د تاجکو
ورسره عرب، ګوجر دي — پامیریان، نورستانیان
براهوي دي، قزلباش دي — هم ایماق، هم پشه یان
دا هیواد به تل ځلیږي — لکه لمر پر شنه آسمان
په سینه کې د آسیا به — لکه زړه وي جاویدان
نوم د حق مو دی رهبر — وایو الله اکبر وایو الله اکبر

بسم الله الرحمن الرحیم

د پوهنې د وزیر پیغام

ګرانو ښوونکو او زده کوونکو،

ښوونه او روزنه د هر هېواد د پراختیا او پرمختګ بنسټ جوړوي. تعلیمي نصاب د ښوونې او روزنې مهم توکی دی چې د معاصر علمي پرمختګ او ټولنې د اړتیاوو له مخې رامنځته کېږي. څرګنده ده چې علمي پرمختګ او ټولنیزې اړتیاوې تل د بدلون په حال کې وي. له دې امله لازمه ده چې تعلیمي نصاب هم علمي او رغنده انکشاف ومومي. البته نه ښايي چې تعلیمي نصاب د سیاسي بدلونونو او د اشخاصو د نظریو او هیلو تابع شي.

دا کتاب چې نن ستاسو په لاس کې دی، پر همدې ارزښتونو چمتو او ترتیب شوی دی. علمي ګټورې موضوعګانې پکې زیاتې شوې دي. د زده کړې په بهیر کې د زده کوونکو فعال ساتل د تدریسي پلان برخه ګرځېدلې ده.

هیله من یم دا کتاب له لارښوونو او تعلیمي پلان سره سم د فعالې زده کړې د میتودونو د کارولو له لارې تدریس شي او د زده کوونکو میندې او پلرونه هم د خپلو لوڼو او زامنو په باکیفیته ښوونه او روزنه کې پرله پسې ګډه مرسته وکړي چې د پوهنې د نظام هیلې ترسره شي او زده کوونکو او هېواد ته ښې برياوې ور په برخه کړي.

پر دې ټکي پوره باور لرم چې زموږ ګران ښوونکي د تعلیمي نصاب په رغنده پلي کولو کې خپل مسؤولیت په ریښتوني توګه سرته رسوي.

د پوهنې وزارت تل زیار کاږي چې د پوهنې تعلیمي نصاب د اسلام د سپېڅلي دین له بنسټونو، د وطن دوستۍ د پاک حس په ساتلو او علمي معیارونو سره سم د ټولنې د څرګندو اړتیاوو له مخې پراختیا ومومي.

په دې ډګر کې د هېواد له ټولو علمي شخصیتونو، د ښوونې او روزنې له پوهانو او د زده کوونکو له میندو او پلرونو څخه هیله لرم چې د خپلو نظریو او رغنده وړاندیزونو له لارې زموږ له مؤلفانو سره د درسي کتابونو په لا ښه تألیف کې مرسته وکړي.

له ټولو هغو پوهانو څخه چې د دې کتاب په چمتو کولو او ترتیب کې یې مرسته کړې، له ملي او نړیوالو درنو مؤسسو، او نورو ملګرو هېوادونو څخه چې د نوي تعلیمي نصاب په چمتو کولو او تدوین او د درسي کتابونو په چاپ او وېش کې یې مرسته کړې ده، مننه او درناوی کوم.

ومن الله التوفیق

فاروق وردګ

د افغانستان د اسلامي جمهوریت د پوهنې وزیر

د موضوعاتو فهرست

لومړی لوست: د اعمالو تلل (وزن کول) ۱
دویم لوست: حوض ٤
درېیم لوست: د صراط پل حق دی ۷
څلورم لوست: جنت ۹
پنځم لوست: جهنم (دوزخ) ۱۲
شپږم لوست: د ایمان نواقض (۱) ۱۵
اووم لوست: اصغر شرک ۱۹
اتم لوست: د ایمان نواقض (۲) ۲۱
نهم لوست: اصغر کفر ۲۵
لسم لوست: بدعت ۲۷
یوولسم لوست: د صحابه کرامو مقام ۳۱

د حدیثو برخه ۳٦

دولسم لوست: د صحیح او حسن حدیثونو پېژندل ۳۷
دیارلسم لوست: ضعیف (کمزوری) حدیث ٤۱
څوارلسم لوست: موضوع حدیث ٤۳
پنځلسم لوست: د احادیثو مشهور کتابونه ٤٦
شپاړسم لوست: مسؤولیت ٥۱
اوولسم لوست: اووه هلاکوونکي ګناهونه(۱) ٥٥
اتلسم لوست: اووه هلاکوونکي ګناهونه(۲) ٥٥
نولسم لوست: امر بالمعروف او نهی عن المنکر ٦۱
شلم لوست: په لګښت او نفقه کې اقتصاد ٦٥
یوویشتم لوست: د الله ﷻ کتاب او د پیغمبر ﷺ سنت ٦۹
دوه ویشتم لوست: په جهاد کې د ښځو ونډه ۷۳

دریم ویشتم لوست: رښتینولي ۷۸
څلرویشتم لوست: د مجلس آداب ۸۲

د فقهې د اصولو برخه ۸۶

پنځه ویشتم لوست: د فقهې د اصولو پېژندنه ۸۷
شپږ ویشتم لوست: د فقهې د اصولو د علم پیدایښت او پراختیا ۹۱
اوه ویشتم لوست: د فقهې د اصولو مدارس ۹۷
اته ویشتم لوست: د اسلامي شریعت دلایل ۹۹
نهه ویشتم لوست: د قرآن کریم حکمونه ۱۰۴
دیرشم لوست: نبوي سنت ۱۰۹
یو دیرشم لوست: اجماع ۱۱۴
دوه دیرشم لوست: قیاس ۱۱۹
درې دیرشم لوست: اختلافي دلایل (۱) ۱۲۴
څلور دیرشم لوست: اختلافي دلایل (۲) ۱۲۷
پنځه دیرشم لوست: له نصوصو څخه د استدلال طریقې ۱۳۰
شپږ دیرشم لوست: شرعي حکم ۱۳۵
اوه دیرشم لوست: شرعي حکم ۱۳۸
اته دیرشم لوست: فتوا ۱۴۲

لومړی لوست

د اعمالو تلل (وزن کول)

انسان په نړۍ کې بې هدفه نه دی پیدا شوی ، بلکې د ده کړه وړه تول لیکل کېږي، دقیامت په ورځ به حساب ورسره کیږي، نیکي او بدي به يې تلل کېږي. د چا چې د نیکۍ تله درنده شوه، کامیاب دی او د چا چې د نیکۍ تله سپکه شوه، ناکام دی.

د اعمالو وزن څه ته وايي؟ دلیل يې څه دی؟ څنګه به ترسره کیږي؟ په دې لوست کې به د دې پوښتنو ځواب بیان شي.

د اعمالو د وزن څرنګوالی

د قیامت په ورځ، وروسته له دې چې انسانان ژوندي کړای شي، د حضرت محمدﷺ په شفاعت به د الله تعالی غضب سوړ شي. عملنامې به نیکانو ته په ښي لاس او بدانو ته د شا له خوا په کیڼ لاس ورکړل شي. حساب به پیل شي خلک به په خپلو اعمالو اعتراف وکړي او د مؤمنانو د اعمالو تلل به پیل شي. د چا چې د نیکۍ تله درنه شوه، هغه به جنت ته ځي او د چا، چې د بدۍ تله درنه شوه، هغه به د الله تعالی مشیت ته سپارل کیږي، که خوښه يې شي، نو جنت ته به يې ولیږي او که خوښه يې شي د څه وخت لپاره به يې په دوزخ کې واچوي. د عمل د جزا له لیدلو وروسته به يې جنت ته داخل کړي.

د اعمالو د تللو د اثبات دلایل: د اعمالو تلل په قرآن کریم او سنتو ثابت دي.

د عملنامو او د حساب په هکله الله تعالی فرمايي: ﴿فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ ۝ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا ۝ وَيَنْقَلِبُ إِلَى اهلِهِ مَسْرُورًا ۝ وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ ۝ فَسَوْفَ يَدْعُو ثُبُورًا ۝ وَيَصْلَى سَعِيرًا﴾ [الإنشقاق: ۷ - ۱۲] **ژباړه:** نو هغه څوک چې عملنامه يې په ښي لاس ورکړل شي ، نو په اسانه توګه به حساب ورسره وشي او کورنۍ ته به خوښ ورو ګرځي او هغه څوک چې عملنامه يې دشا له لوري ورکړل شي ، هلاکت به ځان ته وغواړي او اور ته به ور دننه شي.

په يو بل آيت کې الله تعالی د اعمالو د وزن په هکله فرمايي: ﴿وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ [الأعراف: ۸] **ژباړه:** او په هغه ورځ به ريښتيني تلل وي، د چا، چې د (نیکۍ) پله درنه وي، هغوی به خلاصون ومومي.

له کافر سره د ده د اعمالو محاسبه شته، خو تلل يې نشته، ځکه چې د بلې پلې لپاره نيکي نه لري. الله تعالی په دې اړه فرمايي:﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا﴾ [الکهف: ۱۰۵] **ژباړه:** دا هغه کسان دي چې د خپل څښتن د آيتونو له منلو نه يې انکار کړی نو د دوی عملونه ضائع شول او د قيامت په ورځ به تله نه ورته ږدو.

له عملنامې څخه د بديو د محوې لارې چارې

که له يو چا څخه بد عمل صادر شي، نو په عملنامه کې يې ليکل کيږي. آيا داسې څه چارې شته چې دا بدي له عملنامې څخه محوه کړي؟

هو: نيکي بدي له منځه وړي. الله ﷻ فرمايي: ﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ﴾ (هود ۱۱۴)

ژباړه: بې شکه نيکي بدي له منځه وړي. ځينې هغه نيکي چې د بديو په محوه کولو کې مرسته کوي دا دي:

۱ـ له بدو څخه وروسته نيکي کول: رسول الله ﷺ ابوذر ﵁ ته وفرمايل: «اتَّقِ اللَّهَ حَيْثُمَا كُنْتَ وَأَتْبِعْ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَمْحُهَا وَخَالِقْ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ»[۱]

ژباړه: هر چيرته چې يې له الله تعالی څخه وېرېږه. له بدۍ نه وروسته نيکي کوه چې له منځه يې يوسي او د خلکو سره تعامل په ښو اخلاقو کوه.

۲ـ له ګناه نه ورسته اودس کول، بيا دوه رکعته لمونځ او له خدای څخه ښښنه غوښتل

رسول الله ﷺ فرمايي: «مَا مِنْ رَجُلٍ يُذْنِبُ ذَنْبًا فَيَتَوَضَّأُ فَيُحْسِنُ الْوُضُوءَ ثُمَّ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ فَيَسْتَغْفِرُ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ إِلَّا غَفَرَ لَهُ»[۲]

ژباړه: څوک چې يوه ګناه وکړي بيا په ښه توګه اودس وکړي ورپسې دوه رکعته لمونځ وکړي او له خدای څخه ښښنه وغواړي الله ﷻ به ورته هرو مرو ښښنه وکړي.

۳ـ پر کړاونو، ناروغيو او مصيبتونو باندې صبر کول: رسول الله ﷺ فرمايي: «مَا يُصِيبُ الْمُسْلِمَ مِنْ نَصَبٍ وَلَا وَصَبٍ وَلَا هَمٍّ وَلَا حُزْنٍ وَلَا أَذًى وَلَا غَمٍّ حَتَّى الشَّوْكَةِ يُشَاكُهَا إِلَّا كَفَّرَ اللَّهُ بِهَا مِنْ خَطَايَاهُ»[۳]

ژباړه: مسلمان ته هيڅ ستومانې، ناروغي، تکليف، پريشاني، ضرر او غم نه رسيږي او آن ازغی يې په پښو کې نه ننوزي، مګر د ده ګناهونه پرې ښښل کيږي.

۱ـ مسند أحمد

۲ ـ مسند احمد

۳ – صحيح البخاري

په تله کې د پام وړ درانه عملونه

ټول نیک عملونه د پام وړ دي او باید کوچني ګڼلو له کبله تـرک نـه شـي، خـو د نبـوي سنتو د هدایاتو په رڼا کې ځینې اعمال د عمل په تله کې ډېر درووند والی راولي، چې پـه لاندې توګه دي:

۱ـ ښه اخلاق: رسول الله ﷺ فرمایي: «مَا شَيْءٌ أَثْقَلُ فِي مِيزَانِ الْمُؤْمِنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ خُلُقٍ حَسَنٍ وَإِنَّ اللَّهَ لَيُبْغِضُ الْفَاحِشَ الْبَذِيءَ»[١] **ژباړه:** د قیامت په ورځ د مؤمن د نیکی په پله کې لـه نیکو اخلاقو څخه درووند څیز نشته او الله ﷻ بد ویونکي ته د قهر په سترګه ګوري.

همدا راز نیک اخلاق د کامل مؤمن نښه ده. رسـول الله ﷺ فرمـایي: «أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًـا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا».[٢] **ژباړه:** تر ټولو مؤمنانو د کامل ایمان خاوند هغه مؤمن دی چې تـر ټولـو ښې اخلاق غوره وي.

۲ـ ذکر: د مسنونو اذکارو سرته رسول، لکـه د (سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ) پـه کلماتو ذکر، ډېر اجر لري، رسول الله ﷺ په دې اړه فرمـایي: «كَلِمَتَانِ خَفِيفَتَانِ عَلَى اللِّسَانِ ثَقِيلَتَانِ فِي الْمِيزَانِ حَبِيبَتَانِ إِلَى الرَّحْمَنِ سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ»[٣] **ژبـاړه:** دوه کلمې دي چې په ژبه سپکې خو په تله کې درندې او الله ﷻ ته محبوبې دي دا د «**سبحان الله وبحمده او سبحان الله العظیم**» کلمې دي.

همدا راز د (الْحَمْدُ لِلَّهِ) په کلمې ذکر: رسول الله ﷺ فرمـایي: «الْحَمْدُ لِلَّهِ تَمْلأُ الْمِيـزَانَ»[٤]
ژباړه: الحمد لله تله ډکوي.

پوښتنې:

۱ـ د انسانانو عملونه څه وخت تلل کیږي؟
۲ـ د انسانانو د عملونو د تللو د اثبات دلایل ذکر کړئ.
۳ـ د ګناهونو د محوه کولو اسباب ذکر کړئ.
۴ـ کوم عملونه د تلې په دروندوالي کې ډېر رول لري؟

---

١ – مسند الصحابة في الكتب الستة – (٣٨ / ١٢٥)
٢ – سنن أبى داود– ن – (٤ / ٣٥٤)
٣ – متفق عليه
٤ – صحيح مسلم – (١ / ١٤٠)

دويم لوست

حوض

انسانانو ته د عملنامو له سپارلو، حساب او د مسلمانانو د عملونو له تول څخه وروسته به مسلمانان د رسول الله ﷺ له حوض څخه اوبه څښي، چې تنده به يې ورباندې ماتيږي.

حوض هم د هغو مغيباتو له جملې څخه دی چې ځان پوهول او ايمان راوړل ورباندې لازم دي.

د حوض تعريف

حوض د اوبو د غونډېدلو ځای ته ويل کيږي او دلته له حوض څخه مراد هغه حوض دی چې الله تعالى يې خپل نبي محمد ﷺ ته د حشر په ميدان کې د ده د تکريم او عزت لپاره ورکوي، څو د ده امتيان ورڅخه اوبه وڅښي او خپله تنده ورباندې ماته کړي.

د حوض د اثبات دلايل

هغه حوض چې الله تعالى يې خپل رسول، محمد ﷺ ته په آخرت کې ورکوي په قرآن کريم او په صحيحو احاديثو ثابت دی:

الله تعالى په قرآن کريم کې فرمايلي:﴿إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ﴾ **ژباړه:** بې شکه موږ تاته «کوثر» درکړی.

ډېرو علماوو له «کوثر» څخه په دې ځای کې د حوض معنا اخيستې.

د حوض اثبات په احاديثو کې هم شوی او په دې هکله روايت شوي احاديث متواتر دي.

د هغو راويانو شمېر چې په دې باب يې احاديث روايت کړي دي له پنځوسو تنو څخه هم زياتيږي، نبي کريم ﷺ په يو حديث شريف کې فرمايلي دي: عَنْ أَبِى ذَرٍّ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا آنِيَةُ الْحَوْضِ قَالَ « وَالَّذِى نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لآنِيَتُهُ أَكْثَرُ مِنْ عَدَدِ نُجُومِ السَّمَاءِ وَكَوَاكِبِهَا أَلاَ فِى اللَّيْلَةِ الْمُظْلِمَةِ الْمُصْحِيَةِ آنِيَةُ الْجَنَّةِ مَنْ شَرِبَ مِنْهَا لَمْ يَظْمَأْ آخِرَ مَا عَلَيْهِ يَشْخُبُ فِيهِ مِيزَابَانِ مِنَ الْجَنَّةِ مَنْ شَرِبَ مِنْهُ لَمْ يَظْمَأْ عَرْضُهُ مِثْلُ طُولِهِ مَا بَيْنَ عَمَّانَ إِلَى أَيْلَةَ مَاؤُهُ أَشَدُّ بَيَاضًا مِنَ اللَّبَنِ وَأَحْلَى مِنَ الْعَسَلِ »[1] **ژباړه:** ابوذر ﷺ فرمايي: ما له رسول الله ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې د حوض لوښي څومره دي؟ نبي کريم ﷺ وفرمايل: د لوښو شمار يې د آسمان

---

۱ - رواه مسلم.

له ستورو څخه زيات دي، له هغو ستورو څخه چې په تپه تياره شپه کې وي. هر څوک چې له دې حوض څخه اوبه وڅښي هېڅکله به تږی نه شي. له جنت څخه پکې دوې ناوې اوبه توييږي. هر څوک چې لدې حوض څخه اوبه وڅښي هېڅکله به تږی نه شي، پلنوالی او اوږدوالی يې سره برابر دي، او دومره فاصله لري لکه له عمان څخه تر ايلې پورې (عمان او ايله دوه ښارونه دي) اوبه يې له شيدو څخه زياتې سپينې او تر شاتو ډېرې خوږې دي.

په يو بل حديث شريف کې رسول کريمﷺ فرمايلي دي: «حَوْضِى مَسِيرَةُ شَهْرٍ وَزَوَايَاهُ سَوَاءٌ وَمَاؤُهُ أَبْيَضُ مِنَ الْوَرِقِ وَرِيحُهُ أَطْيَبُ مِنَ الْمِسْكِ وَكِيزَانُهُ كَنُجُومِ السَّمَاءِ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلاَ يَظْمَأُ بَعْدَهُ أَبَدًا »[1] **ژباړه:** زما حوض د يوې مياشتې په اندازه فاصله لري. زاويې يې ټولې سره برابرې دي. اوبه يې له سپينو زرو څخه ډېرې سپينې دي. بوی يې له مشکو زيات خوږ دی. لوښي يې دومره زيات او داسې ځلېدونکي دي لکه د آسمان ستورې، هر څوک چې لدې حوض څخه اوبه وڅښي هېڅکله به تږی نه شي.

پر حوض باندې د ايمان حکم

په حوض باندې ايمان او يقين لازم دی. هغه څوک چې حوض منې، د ثواب مستحق ګرځي او هغه څوک چې له حوض څخه منکر شي، بدعتي او فاسق دی.

څوک له حوض څخه محروميږي؟

امام بخاري (رح) له حضرت انس‌ﷺ څخه روايت کوي چې نبي کريمﷺ وفرمايل: «لَيَرِدَنَّ عَلَيَّ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِي الْحَوْضَ حَتَّى عَرَفْتُهُمْ اخْتُلِجُوا دُونِي فَأَقُولُ أَصْحَابِي فَيَقُولُ لَا تَدْرِي مَا أَحْدَثُوا بَعْدَكَ»[2] **ژباړه:** خامخا به زما ځينې اصحاب زما خواته د حوض (غاړې ته) راشي، چې زه به يې پېژنم. بيا به له ما څخه وګرځول شي، نو زه به وايم دا زما ملګري دي، نو و به وايي: ته نه پوهيږې چې دوی له تا وروسته څه چارې (په دين کې) راپيدا کړې وې.

---

۱ – رواه مسلم.

۲ – رواه البخاري.

همدارنګه په یو بل حدیث شریف کې چې اسماء بنت ابوبکر صدیق رضي الله تعالی عنهما روایت کړی، رسول اللهﷺ فرمایلي دي: «إِنِّى عَلَى الْحَوْضِ حَتَّى أَنْظُرَ مَنْ يَرِدُ عَلَىَّ مِنْكُمْ وَسَيُؤْخَذُ أُنَاسٌ دُونِى فَأَقُولُ يَا رَبِّ مِنِّى وَمِنْ أُمَّتِى. فَيُقَالُ أَمَا شَعَرْتَ مَا عَمِلُوا بَعْدَكَ وَاللَّهِ مَا بَرِحُوا بَعْدَكَ يَرْجِعُونَ عَلَى أَعْقَابِهِمْ»[1] **ژباړه:** زه به په حوض باندې یم او ګورم به چې له تاسو څخه څوک ماته راځي؟ او ز ما له مخې به ځینې خلک وګرځول شي، نو زه به وایم، اې الله! دا زما او زما له امت څخه دي، نو وبه ویل شي، آیا ته خبر نه یې په هغه څه چې دوی له تا څخه وروسته کول؟ زما دې په الله تعالی قسم وي چې دوی له تا څخه وروسته تل په خپلو پوندو باندې بېرته ګرځېدل.

نو هر هغه څوک چې د الله تعالی له دین څخه واوړي او یا په دین کې داسې نوی شی پیدا کړي چې د الله تعالی خوښ نه وي او د هغې اجازه یې نه وي کړې، هغه به د نبي کریمﷺ له حوض څخه وشړل شي او هېڅکله به له دې حوض څخه اوبه ونه څښي.

پوښتنې:

١. حوض تعریف کړئ.
٢. د حوض د اثبات دلایل ذکر کړئ.
٣. په حوض باندې د ایمان حکم بیان کړئ.
٤. څوک حوض ته نه پرېښودل کېږي؟

---

١ ـ رواه مسلم

دریم لوست

د صراط پل

کله چې د حشر په میدان کې له انسانانو سره حساب او کتاب وشي، ملائکې به د الله تعالی په امر سره د دوی د تېرېدلو لپاره د دوزخ په ملا باندې پل کېږدي او دوی به پرې تېرېږي.

د صراط تعریف

صراط د ژبې له مخې لویې لارې ته وایې او په اصطلاح کې: د هغه پل څخه عبارت دی چې د ټولو خلکو لپاره به د قیامت په ورځ پر جهنم باندې اېښودل کیږي. نیکان به پرې تیرېږي او بدان به ورڅخه په جهنم کې لوېږي.

کله چې له انسانانو سره د محشر په میدان کې محاسبه وشي، نو وروسته به الله ﷻ ملایکو ته امر وکړي چې د جهنم په ملا باندې پل کیږدئ. بندګانو ته به حکم وشي چې د پل څخه تیر شي، پر پل تیریدل د بنده په عمل پورې اړه لري،که د چا عمل ښه (نېک) وي هغه به ورڅخه په ډېره اسانی تیرېږي او که د چا عمل بد وي هغه به ورڅه په ډېره سختی تیرېږي او یا به په جهنم کې لوېږي.

د صراط د پل د اثبات دلیل

د صراط پل او وربانديې تیریدل په قرآنکریم، نبوی احادیثو او د امت په اجماع سره ثابت دي.

أ- **قرآن کریم:** الله ﷻ فرمایلي دي: ﴿وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا﴾ [مریم: ۷۱] **ژباړه:** نشته هیڅوک له تاسې څخه مګر دا چې جهنم ته به واردیږي.

ځینو مفسرینو د ورود ترجمه په عبور کړې او ویلي یې دي چې ټول خلک به یو ځل د قیامت په ورځ د صراط په پل تېرېږي.

ب- **حدیث شریف:** په ګڼو احادیثو کې د صراط د پل یادونه شوې ده، لکه چې پیغمبرﷺ فرمايي: ﴿وَيُضْرَبُ جِسْرُ جَهَنَّمَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَكُونُ أَوَّلَ مَنْ يُجِيزُ وَدُعَاءُ الرُّسُلِ يَوْمَئِذٍ اللَّهُمَّ سَلِّمْ سَلِّمْ﴾[۱]

۱_ صحیح البخاري ت – (۱٦ / ٤۱۹). صحیح مسلم – (۱ / ۱۱۲)

ژباړه: او بیا به پر جهنم پل وتړل شي. پیغمبرﷺ وفرمایل: نو زه به اول هغه څوک یم چې په پل به تیر شم او ټول پیغمبران به په دغه وخت کې دا دعاء لولي: ای الله سلامتي غواړو، ای الله سلامتي غواړو.

ج ـ د اهل سنت او جماعت ټولو علماوو په دې اجماع کړې چې د صراط پل حق دی.

د صراط د پل صفت

په قران کریم کې د صراط د پل ذکر په اجمالي توګه شوی دی خو په احادیثوکې د صراط د پل په اړه پوره او کره معلومات ذکر شوي دي.

لنډیز یې دا دی چې هیڅوک هم په پله باندې د هغه د پلن والي او پوخوالي له کبله نه شي تېرېدای، بلکه څوک چې وربانديې تېرېږي هغه به د خپل نېک عمل او د الله تعالی دتوفیق له امله وربانديې تېرېږي.

د صراط په پل د تیریدونکوحال

د صراط په پل تیریدونکي انسانان به د خپلو ښو او بدو عملونو په اعتبار سره په یو شان نه وي. څوک به پرې ډیر تیز د برېښنا په شان تیرېږي. څوک به پرې دتیز باد په شان تیرېږي. څوک به د ښه ځغلنده آس په شان پرې تیرېږي. څوک به پرې په منډه تیرېږي. څوک به پرې لږ تیز تیرېږي. څوک به د عادي حالت په شان پرې تیرېږي. خو ځینې نور بد عمله انسانان به د صراط په پله په چنګکونو کې نښلي او سر کښته به یې په جهنم کې راغورځوي.

د صراط په پل ایمان درلودل

موږ په دې کلک ایمان لرو چې د قیامت په ورځ به اللهﻷ د دوزخ په منځ باندې د صراط پل بږدي او انسانان به پرې تیرېږي او دا یوحقیقي پل دی چې اللهﻷ ته یې پوره کیفیت معلوم دی.

پوښتنې:

۱. د صراط لغوي او اصطلاحي معنا ذکر کړئ.
۲. په قیامت کې به تر ټولو لومړی څوک د صراط پر پل تیرېږي؟
۳. د صراط پل به په کوم ځای کې ایښودل کیږي؟
٤. د صراط پل به حقیقي وي اوکه مجازي؟

جنت

لکه چې ومو لوستل الله ﷻ به انسانان ژوندي را پاڅوي اوهر یو انسان ته به خپله عملنامه په لاس کې ورکړل شي. عملونه به یې وتلل شي. د چا د عملونو تله چې درنده شوه هغه به سرلوړی جنت ته ځي.

د جنت تعریف

جنت په عربی ژبه کې هغه پراخه باغ ته ویل کیږي چې ځمکه یې په ډول ډول ونو پوښل شوې وي. په شرع کې د هغه کور څخه عبارت دی چې الله ﷻ د مؤمنانو لپاره تیار کړی، په ډول ډول نعمتونو ښکلی شوی دی او د تل لپاره به هلته اوسیږي.

د تعریف شرح

د جنت لفظ په عربي ژبه کې په مختلفو معناګانو استعمال شوی دی، لکه هغه ځیز چې له سترګو څخه پټ وي. هغه باغ او باغچه چې په کې رنګا رنګ بوټي او میوه لرونکي ونې وي او په سیورو یې د ځمکې مخ پوښلی وي، خو د عقایدو په علم کې جنت په آخرت کې له هغه کور څخه عبارت دی چې ډول ډول نعمتونه به په کې وي او الله ﷻ د هغو خلکو لپاره تیار کړی دی چې په الله ﷻ او د هغه په ملایکو، رسولانو، کتابونو او د آخرت په ورځ کلک ایمان لري، په دنیا کې یې خپله خپلې نفسي غوښتنې نه دي منلې او د الله او د هغه د پیغمبر په لارښوونه ژوند تیروي. جنت ډیر نومونه لري، لکه د سلامتیا کور، د دایمي استوګنې ځای، د ورتللو ځای، فردوس، د نعمتونو کور او داسې نور.

د جنت د اثبات دلایل

قرآن کریم

الله ﷻ د جنت د پیدایښت په اړه فرمایلي دي: ﴿أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ﴾ [آل عمران: ۱۳۳]

ژباړه: (هغه جنت) چې تیارکړای شوی دی د پرهیزګارانو لپاره.

په بل آیت کې الله تعالی فرمايي: ﴿سَابِقُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ﴾ [الحدید: ۲۱] **ژباړه:** د خپل څښتن له لوري ښښنې

ته (هڅه وکړئ)یو له بل څخه مخکې شئ او دهغه جنت خوا تـه چـې، د هغـه پراختیـا د ځمکې او آسمانونو په څیر ده او دهغه چا لپاره تیار کړای شوی دی چـې پـه الله ﷻ او د هغه پر پیغمبرانو یې ایمان راوړی وي.

حدیث

په بې شمیره احادیثو سره د جنت وجود ثابت دی.

نبي کریمﷺ په یو حدیث شریف کې فرمایلي دي: عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِىِّﷺ قَالَ «قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ أَعْدَدْتُ لِعِبَادِى الصَّالِحِينَ مَا لاَ عَيْنٌ رَأَتْ وَلاَ أُذُنٌ سَمِعَتْ وَلاَ خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ».[۱]

ژباړه: ابوهریرهؓ له رسول اللهﷺ څخه روایت کوي چې الله ﷻ فرمایلي دي: مـا د خپلـو نیکو بنده ګانو لپاره داسې نعمتونه تیارکړی دي چـې نـه سـترګو لیـدلي، نـه یـې غوږونـو صفت اوریدلی، نه یې کوم انسان په زړه کې تصورکړی دی.

له پورتنیوحدیثونو څخه په ډاګه معلومیږي چې جنت اوس هم موجود دي.

جنتیان

جنت د پرهیزګارانو، نیک عملو، ربښتینو، دالله تعالی او د هغـه د رسـول د تابعـدارانو، پـه ایمان د استقامت د خاوندانو، الله ﷻ ته د نیژدې کسانو او د هغو خلکو ځـای دی، چـې د الله تعالی حکمونو ته غاړه ږدي، او له نواهیو څخه یې ځان ساتي.

جنت ته د جنتیانو تلل

جنتیان به جنت ته خوشحاله او سپاره ډلې ډلـې روان وي.الله ﷻ فرمـایلي دي: ﴿يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَفْدًا﴾ [مریم: ۸۵] **ژباړه:** او یاده کـړه [ای محمـده] هغه ورځ چـې را جمع به کړو موږ پرهیزګاران د الله ﷻ حضور ته په داسې حال کې چې ډلې ډلې بـه (پـه سپرلیو سپاره) وي.

حضرت عليؓ فرمایي: چې دوی به پیاده نه بوتلل کیږي، بلکې دوی به په داسې سپرلیو سپاره وي چې مخلوقاتو به هغه سپرلی نه وي لیدلي.[۲]

۱ - صحیح مسلم

۲ـ تفسیر الطبري – (۱۸ / ۲۵۴)

په جنت ایمان لرل

پدې باندې عقیده درلودل لازم دي چې جنت دنورو مخلوقاتو څخه مخکې الله ﷻ پیداکړی دی، او اوس هم موجود دی، تل به وي، او هیڅ فنا نه لري.[1]

پوښتنې:

۱. جنت تعریف کړئ.
۲. د جنت د اثبات دلائل بیان کړئ.
۳. جنت د کومو خلکو ځای دی؟
٤. جنت ته به جنتیان څرنګه بېول کیږي؟
٥. په جنت باندې د ایمان حکم بیان کړئ.

کورنی دنده:

زده کوونکي دې د جنت د توصیف او هغو عملونو چې جنت ته د تللو لامل ګرځي یوه مقاله ولیکي.

۱_ الفقه الأکبر – (۱ / ٦٣)، العقیدة الطحاویه– (۱ / ٥۱)

پنځم لوست

جهنم (دوزخ)

کله چې الله ﷻ ټول انسانان له قبرونوڅخه را پاڅوي، هر انسان ته خپله عملنامه ورکېږل شي او د مسلمانانو عملونه وتلل شي، نو نه منونکي او بد عمله خلك به دوزخ ته ځي.

د جهنم تعریف: جهنم دکندې معنا لري او په شرع کې جهنم د هغه اور نوم دی چې الله ﷻ دکافرانو اوګناهکارو مسلمانانو د عذابولو لپاره پیدا کړی دی.[1]

د تعریف شرح

جهنم له هغه اور څخه عبارت دی چې الله تعالی دکافرانو، مشرکانو، دپیغمبرﷺ د رسالت دمنکرینو، او د ګناهکارانو مؤمنانو لپاره پیداکړی دی. جهنم دکافرانو لپاره ابدي ځای دی، او ګناهکار مؤمنان به په کې د خپلو ګناهونو او جرمونو په اندازه پراته وي او بیا به ورڅخه راویستل کیږي. جهنم ډیر نومونه لري لکه: لظی، حطمه، سعیر، سقر، جحیم، هاویه او هم زیاتې طبقې او درجې لري چې یوه له بلې څخه سخته او هلاکوونکې دي.

د دوزخ د اثبات دلایل

الله تعالی په قرآن کریم کې د دوزخ په اړه فرمایلي دي: ﴿فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ﴾ [البقرة: ٢٤]

ژباړه: له هغه اور څخه ووېرېږئ چې د هغه خس(دسون توکي) به انسانان اوکاڼي وي چې د حق د منکرانو لپاره تیارکړای شوی دی.

په بل آیت کې الله تعالی فرمایي﴿وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴾ [آل عمران: ١٣١]

ژباړه: (ځانونه له هغه اور څخه وساتئ چې د کافرانو لپاره تیار شوی دی)

همدا راز په بې شمیره احادیثو کې د دوزخ یادونه شوې او ټول امت پې په شتون اجماع کړې.

١ـ مفردات الفاظ القرآن للراغب الاصفهاني (١ / ٢٠١)، القاموس الفقهي - (١ / ٧٢)

جهنمیان (دوزخیان)

جهنم د کافرانو، منافقانو، مجرمانو، سرکښانو، ظالمانو، ګمراهانو، د آخرت په مقابل کې د دنیا خوښوونکو، بد عملو او د هغه چا ځای دی چې د الله ﷻ او د هغه له رسول سره دښمني لري اويا یې له اوامرو څخه سرغړونه کوي او دحق لارې ته نه راګرځي.

جهنم ته د دوزخیانو ورتګ

ځیني خلک به جهنم ته پرمخې په مخونو باندې ورتګ کیږي. له رسول الله ﷺ څخه یوه صحابي پوښتنه وکړه چې څرنګه به دوی په مخونو ورتګ کیږي؟ پیغمبر ﷺ ورته وفرمایل: هغه ذات چې دوی په پښو بېولای شي په دې هم قادر دی چې په مخونو یې یوسي.[1]

جهنمیان به د څارویو په شان رمې رمې شړل کیږي او له هر لوري څخه به ملایکې وربانديې آوازونه کوي. الله ﷻ فرمایي: ﴿وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى جَهَنَّمَ زُمَرًا﴾ [الزمـر: ٧١]

ژباړه: او هغه کسان چې کافر شوي وو ډله ډله به د دوزخ خواته ورتګ کیږي.

په بل آیت کې الله تعالی فرمایي: ﴿يَوْمَ يُدَعُّونَ إِلَى نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا﴾ [الطور: ١٣] **ژباړه**: په کومه ورځ چې دوی به په ټیلو ټیلو د جهنم د اور خواته بوتلل شي.

او مخکې له دې چې جهنم ته داخل شي د جهنم داسې آواز به واوري چې د دوی د غوږونو پردې به څیرې کړي، اوزړونه به یې په سخته ویره او هیبت کې پریوزي. الله ﷻ فرمایي: ﴿إِذَا رَأَتْهُمْ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغَيُّظًا وَزَفِيرًا﴾ [الفرقان: ١٢] **ژباړه**: هغه اور چې کله له لیرې نه دوی ووینې نو دوی به د هغه د غضب او تاو آوازونه واوري.

او هم به ډېر زیات تږي وي. الله ﷻ فرمایی: ﴿وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَى جَهَنَّمَ وِرْدًا﴾ [مریم: ٨٦]

ژباړه: او مجرمان به د تږو څارویو په شان د دوزخ لوري ته وشړو.

همدارنګه کله چې دوزخیان جهنم ته بوول کیږي دوی به ړانده شي هیڅ به نه ویني، هم به ګونګیان شي ژبې به یې نه چلیږي، او هم به کاڼه شي هیڅ به نه اوري. الله تعالی فرمایلي دي: ﴿وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى وُجُوهِهِمْ عُمْيًا وَبُكْمًا وَصُمًّا﴾ [الإسراء: ٩٧]

ژباړه: دغه خلک به موږ د قیامت په ورځ پر مخې راکاږو، په داسې حال کې چې ړانده، ګونګیان اوکاڼه به وي.

---

[1] ـتفسیر الطبري ١٩\٢٦٨

اوکله چې جهنم ته ورل کیږي ډیر د ذلت او خوارۍ په حالت کې به ورل کیږي. الله تعالی فرمايي: ﴿قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَى جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ﴾ [آل عمران: ١٢]
ژباړه: (اى محمده!) کومو خلکو چې ستا د دعوت له منلو نه انکار کړی دی، هغوی ته ووایه هغه وخت نږدې دی چې تاسې به مغلوب شئ د دوزخ لورې ته به په منډو منډو وروستل شئ او دوزخ ډیر بد استوګنځی دی. او بل ځای الله ﷻ فرمايي: ﴿فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا﴾[مريم: ٦٨] **ژباړه:** ستا په رب قسم چې موږ به هرو مرو دوی ټول او له دوی سره شیطانان هم ترلي راولو بیا به یې د دوزخ چار چاپېر سر ښکته په ګونډو را حاضر کړو.

او دا د ذلت ډیر بد حالت دی چې الله ﷻ تصویر کړی دی.

کله چې دوی د جهنم خواته وروستل شي او د اور ویروونکی حالت ووینې نو ډیر زیات به پښیمانه شي او د دې ارمان به وکړي چې کاشکې یوځل بیا دنیا ته بوول شوي وای تر څو ایمان مو راوړی وای، څو له اور څخه به خلاصون نه مومي. الله ﷻ فرمايي: ﴿وَلَوْ تَرَى إِذْ وُقِفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِآيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾. [الأنعام: ٢٧]
ژباړه: کاشکې تا د هغه وخت حالت لیدلی وای چې دوی د دوزخ په غاړه ودرول شي، په دې وخت کې به دوی ووايي: کاشکې موږ دنیا ته یوځل بیا لیږل شوي وای نو د خپل رب نښانې به مو دروغ نه ګڼلې او ایمان به مو راوړی وو.

په جهنم (دوزخ) د ایمان حکم

د دوزخ په شتون عقیده درلودل فرض دي او منکر یې د اسلام له دایرې څخه بهر ګڼل کیږي.[1]

پوښتنې:

١. جهنم تعریف کړئ.
٢. د دوزخ د اثبات دلایل بیان کړئ.
٣. دوزخ د کومو خلکو ځای دی.
٤. کوم عملونه دوزخ ته د داخلېدو لامل کیږي؟
٥. دوزخیان به څرنګه دوزخ ته بېول کیږي؟
٦. په دوزخ باندې د ایمان حکم بیان کړئ.

١_ الفقه الأكبر – (١ / ٦٣)، العقيدة الطحاويه – (١ / ٥١)

د ایمان نواقض (۱)

اکبر شرک

شرک د انسان د هلاکت لامل او تر ټولو لوی ظلم دی. شرک هغه ګناه ده چې الله تعالی يې نه ببښي.

د شرک تعریف

شرک په لغت کې حصې او برخې ته ویل کیږي چې په ګډون، سیالی او شراکت باندې يې هم اطلاق شوی دی او په اصطلاح کې له الله تعالی سره په ذات، صفاتو، تـصرفاتو او عبادت کې شریک پیدا کولو ته شرک ویل کیږي.

۱. **په ذات کې شرک:** لکه څوک چې دوه خدایان ومني.
۲. **په صفاتو کې شرک:** لکه څوک چې د الله تعالی د صفاتو په څېر نورو مخلوقاتو تـه صفات ثابت وګڼي، له اسبابو پرته څوک په غیبو عالم وګڼي، د هغـه تعالی پـه ډول بل څوک قادر او سمیع وګڼي او یا په صفاتوکې تمثیل یا تکییف وکړي.
۳. **په تصرفاتو کې شرک:** دې ته وايي چې له الله تعالی پرته له اسبابو پورته متـصرف د کار جوړوونکی او د حاجت پوره کوونکی یا مشکل کشا بل څوک وګڼل شي.
٤. په عبادت کې شرک دې ته وايي چې له الله تعالی پرته بل چا ته د بندګی سر ټیـټ کړای شي، د الله تعالی په مقابل کې يې طاعت، ستاینه، یاتعظیم پـه دې بنیـاد وشـي چې په غیبي قدرت سره دګټې اوزیان واکمن دی.

د شرک ډولونه

شرک په دوه ډوله دی: ستر شرک (الشرک الاکبر) او کوچنی شرک(الشرک الاصغر).

ستر شرک چې له الله تعالی سره څوک سیال ونیول شي، داسې عبادت يې وشـي لکـه د الله تعالی، دا ډول شرک انسان له اسلام څخه باسي، ټول عملونه يې له منځه وړي او کـه په دې شرک مبتلا شخص له توبې پرته ومري نو د تل لپاره به په دوزخ کې وي.

د قرآن کریم د هدایاتو له استقراء څخه معلومیږي چې ستر شرک په څلور ډوله دی: په دعاء او بلنه کې شرک، په نیت او قصد کې شرک، په طاعت کـې شـرک او پـه محبـت کې شرک، چې په لاندې توګه بیانیږي:

۱ـ د دعاء او بلنې شرک: دا ځکه چې دعاء د عبادت له مهمو ډولونو څخه ده. رسول اللهﷺ فرمايلي: (الدعاء هو العبادة)[1]، الله تعالی فرمايي: ﴿وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ﴾ [غافر: ٦٠] **ژباړه:** او ستاسو څښتن وايي ما رابلئ بلنه مو قبلوم. يقينا هغه کسان چې زما له عبادت څخه په لويي مخ اړوي، ژر به جهنم ته د ذلت په حال کې ننوزي.

څرنګه چې دعاء عبادت دی، له الله تعالی بل چا ته يې اړول شرک ګڼل کيږي. الله تعالی فرمايي: ﴿وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ﴾ (المؤمنون: ١١٧) **ژباړه:** او څوک چې له الله تعالی سره بل خدای رابلي سره له دې چې هيڅ دليل (په دې کارکې) نه لري، نو دده حساب يوازې د ده له څښتن سره دی، بې شکه کافران برى نه مومي.

همداراز فرمايي: ﴿فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ﴾ (العنكبوت: ٦٥) **ژباړه:** کله چې دغه خلک په بېړۍ کښې سپريږي نو د الله نه په خالص اعتقاد سره دعا غواړي، بيا کله چې الله دوی وژغوري (وچې ته يې راولي) نو ناڅاپه دوی بيا په شرک کولو لاس پورې کړي.

له دې څخه په ډاګه څرګنديږي چې له الله تعالی پرته د بل چا رابلل او له اسبابو پورته له بل چا څخه مرسته غوښتل شرک دی.

۲ـ د نيت او قصد شرک: دا شرک دې ته وايي چې خاوند يې په خپلو ديني اعمالو سره يوازې دنيوي مقاصدو ته ځان رسول وغواړي او په کلي توګه يې موخه د ځان ښودنه او رياء وي، د منافقانو په دود د الله رضا بيخي ونه غواړي. داسې شخص هم په ستر شرک کې غورځېدلی.

الله تعالی فرمايي: ﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ۝أُولَئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ [الهود: ۱۵، ۱۶] **ژباړه:** کوم خلک چې (يوازې) د همدې دنيا د ژوند او د هغې د ښکلاو غوښتونکي وي، د هغو د کړو وړو ټوله ميوه موږ همدلته ورکوو او په دې کې له هغو سره هېڅ کمي نه کيږي، خو په آخرت کې د دغه راز خلکو لپاره له اوره پرته نور څه

---

[1] – رواه احمد والترمذى

نشته (هلته به معلومه شي) څه چې هغوی په دنیا کې کړیدي هغه ټول خاورې ایرې شول او اوس د هغو ټول کړه وړه محض باطل دي.

۳ـ د طاعت شرک: دا دې ته وايي چې یو څوک د حرامو او حلالو په هکله د الله تعالی د دین په خلاف د مخلوق ومني او په زړه کې دا وانګېري چې مخلوق د حلالو د تحریم او یا د حرامو د تحلیل واک لري.

الله تعالی د نصاراوو په هکله فرمايي: ﴿اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ (التوبة: ۳۱).

ژباړه: دوی خپل عالمان او روحانیون له الله پرته خپل اربابان نیولي دي او همدغه راز مسیح ابن مریم هم. په داسې حال کې چې دوی ته له یو معبود نه پرته د بل هیڅ د بنده ګۍ کولو حکم نه وو ورکړی شوی، هغه ذات چې له هغه پرته بل هېڅوک د عبادت وړ نشته، پاک دی له هغو مشرکانه خبرو څخه چې دوی یې کوي.

۴ـ د محبت شرک: دا دې ته وايي چې یو څوک له الله تعالی پرته بل چا سره داسې مینه ولري چې د هغه د لوی ګڼلو له کبله د عبودیت او عاجزۍ سر ورته ښکته کړي، سره له دې چې د اجلال او تعظیم لپاره یوازې الله تعالی ته په مینه د عاجزۍ سر ښکته کیږي او عبادت یې کیږي.

الله تعالی فرمايي: ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ﴾ (البقرة: ۱٦٥). **ژباړه:** ځینې خلک داسې دي چې له الله نه پرته نور د هغه سیالان ګرځوي او پر هغو داسې مین دي لکه چې څنګه له الله سره مینه لرل ښايي. په داسې حال کې چې ایمان لرونکو ته تر هر چا زیات الله ګران وي.

د اکبر شرک حکم:

د دې ډول شرک خاوند مشرک بلل کیږي، د ابد لپاره به په دوزخ کې وي، هېڅکله له دوزخ څخه نه ایستل کیږي او د هیڅ شفاعت کوونکي شفاعت د ده په حق کې نه قبلیږي.

پوښتني:

١. شرک تعریف کړئ.
٢. شرک په څو ډوله دی؟
٣. اکبر شرک په څو ډوله دی؟
٤. آيا مشرک ته الله تعالی ببښنه کوي؟
٥. په نیت او قصد کې شرک څه ته وايي؟
٦. د دعاء او بلنې شرک څه شی دی؟
٧. د اکبر شرک حکم بیان کړئ.

کورنی دنده:

زده کوونکي دې د اکبر شرک په اړه یوه مفصله مقاله ولیکي.

اووم لوست

اصغر شرک

د اکبر شرك ډولونه او حکم مو په مخکې لوست کې ولوست. په دې لوست کې د اصغر شرك تعريف او ډولونه لولو.

د اصغر شرك تعريف

اصغر شرك هغه ګناه ده چې الله تعالى په قرآن کريم او يا نبي کريمﷺ په خپلو مبارکو احاديثو کې د زجر او تهديد له امله د شرك په نامه سره ياد کړي دي، خو هغه شرك نه دى چې له اسلام څخه د وتلو لامل وګرځي او يوازې هغو ګناهونو ته د شرك نسبت کولاى شو چې شارع په شرك سره نوملي وي، چې په دوه ډوله دى:

١. **ښکاره شرك:** دا شرك په الفاظو او افعالو کې منځ ته راځي.

أ. **الفاظ:** لکه، له الله تعالى پرته په بل شي سوګند (قسم) خوړل، ابن عمر رضي الله تعالى عنهما فرمايلي دي چې له الله تعالى پرته په بل شي سوګند مه کوئ، ځکه ما له رسول اللّه صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ څخه اوريدلي چې فرمايل يې: «مَنْ حَلَفَ بِغَيْرِ اللَّهِ فَقَدْ كَفَرَ وَأَشْرَكَ»[١] **ژباړه:** هغه څوك چې له الله تعالى پرته په بل شي قسم وخوري يقيناً کافر او مشرك شو.

ب. **افعال:** لکه د ځينو ناروغيو د درملنې لپاره له هغو شيانو څخه ګټه اخيستل چې الله تعالى هغه د دفعه کولو اسباب نه وي معرفي کړي. لکه څرنګه چې نبي کريمﷺ فرمايلي دي: «مَنْ عَلَّقَ تَمِيمَةً فَقَدْ أَشْرَكَ»[٢] **ژباړه:** هر څوك چې (پڅپله يا د ماشومانو او يا د حيوان په غاړه کې) يو څه شى ځوړند کړي، يقيناً چې ده د شرك کار تر سره کړ.[٣]

٢. **خفي شرك:** په نيتونو او ارادو کې شرك ته خفي شرك ويل کيږي، لکه: رياء. رياء دې ته ويل کيږي چې يو څوك نيك کار د دې لپاره تر سره کړي چې خلك يې

---

١ - مسند أحمد - (١٠ / ٢٤٩)

٢ - مسند أحمد - (٢٨ / ٦٣٧)

٣ - هغه شيان چې د جاهليت په وخت کې مروج وو او مشرکانو به د خپلو ماشومانو ياحيواناتو په غاړه کې د دې لپاره ځوړندول چې نظر نه شي. د هغو ټولو شيانو ځوړندول حرام دي، لکه: کونجکې، مرۍ، بندونه، ګوجر او داسې نور.

ووينې او بيا ووايې چې فلانی ډېر ښه سړی دی او د ده مدحه وکړي. الله تعالی په دې اړه فرمايلي دي: ﴿فَمَنْ كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾ [الكهف: ١١٠] **ژباړه**: نو څوک چې له خپل پروردګار سره د يو ځای کېدو په هيله وي هغه ته په کار دي چې ښه عمل وکړي او په بنده ګی کې له خپل رب سره بل څوک شريک نه کړي.

نبي کريمﷺ فرمايلي دي: «إِنَّ أَخْوَفَ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمُ الشِّرْكُ الأَصْغَرُ» ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ ، وَمَا الشِّرْكُ الأَصْغَرُ؟ قَالَ: «الرِّيَاءُ»[1] **ژباړه**: يقيناً چې زه په تاسو باندې له ټولو شيانو څخه زيات له اصغر شرک څخه وېرېږم. صحابه وو پوښتنه وکړه، اې د الله رسوله! اصغر شرک څه شی دی؟ رسول اللهﷺ وفرمايل: رياء.

د اصغر شرک حکم

اصغر شرک له اسلام څخه د وتلو لامل نه دی، خو د اکبر شرک لپاره وسيله ده او خاوند ته يې د مشرک نسبت نه کېږي.

فعاليت: زده کوونکي دې د اکبر شرک او اصغر شرک د حکمونو په اړه يو له بل سره مباحثه وکړي.

پوښتنې:

١. اصغر شرک تعريف کړئ.
٢. د اصغر شرک څو مثالونه بيان کړئ؟
٣. اصغر شرک په څو ډوله دی؟
٤. ښکاره شرک په څو ډوله دی؟
٥. د اصغر شرک حکم بيان کړئ.

١ – المعجم الكبير للطبراني – (٤ / ٣٣٨)

اتم لوست

د ایمان نواقض (۲)

ستر کفر

لکه څرنګه چې شرک سخت ناوړه عمل، له توحید سره منافي او د توحید له نواقضو څخه دی، همدارنګه کفر هم له ایمان سره منافي او د ایمان له نواقضو څخه دی.

د کفر تعریف

کفر په لغت کې پټولو ته وایي او د عقایدو د علم په اصطلاح کې د ایمان ضد ګڼل کیږي، یعنې په الله تعالی او د هغه په رسول باندې ایمان نه لرل، یا د هغوی له لارښوونو څخه انکار کول او نه منل کفر دی. که دغه نه ایمان راوړل یې د دروغ ګڼلو له امله وي او یا یوازې په هغه کې د شک، تردید، حسد، کبر او یا ځینو نورو نفسي غوښتنو له امله وي، ټول کفر دی.

د تعریف شرح

د عقایدو د علم په اصطلاح کې په الله تعالی او په هغه شریعت چې د ده رسول راوړی دی، ایمان نه درلودل، یا پر ځینو هغو شیانو باندې چې ایمان راوړل پرې فرض دي، ایمان راوړل او له ځینو نورو څخه یې انکار کول، که یې دروغ وګڼي او یا شک پکې وکړي او یا د حسد، کبر او یا ځینو نورو نفسي غوښتنو له امله له الهي لارښوونو څخه مخ واړوي، ټول کفر ګڼل کیږي. ایمان داسې یو حقیقت دی چې تجزیه نه قبلوي. داسې نشي کېدای چې په ځینو یې ایمان راوړي او له ځینو نورو څخه یې منکر شي.

د کفر ډولونه

کفر په دوه ډوله دی:

۱. اکبر کفر (لوی کفر).

۲. اصغر کفر (کوچنی کفر).

لومړی: اکبر کفر: دا کفر د ایمان ضد دی.

اکبر (لوی) کفر په پنځه ډوله دی:

۱. **د دروغ ګڼلو کفر:** د الله تعالی انبیاوو ته د دروغجنۍ نسبت کول کفر دی. هر څوک چې د الله تعالی انبیاء، په هغه څه کې چې د الله تعالی له لوري يې راوړي دي، دروغجن وګڼي هغه کافر شو، څکه الله تعالی فرمايلي دي: ﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْكَافِرِينَ﴾ (العنكبوت: ٦٨)
ژباړه: له هغه چا نه به غټ ظالم څوك وي چې پر الله باندې دروغ وتړي يا حق ته د دروغو نسبت وکړي چې کله هغه ته راوړل کيږي. آيا د دغسې کافرانو استوګنځی دوزخ نه دی؟

۲. **د انکار او ځان لوړ ګڼلو کفر:** دا په دې ډول چې د رسول په ريښتينوالی پوهيږي او په دې باندې يې يقين وي چې دغه رسول د الله تعالی له لوري په حقه سره راغلی دی، خو بيا هم د عناد او تکبر له امله د هغه اوامرو ته غاړه نه ږدي. الله تعالی فرمايلي دي: ﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ﴾ (**البقرة: ٣٤**) **ژباړه:** او کله چې موږ پرښتو ته امر وکړ چې د آدم په وړاندې سرونه په سجده ښکته کړئ، نو ټولو سرونه ښکته کړل، خو ابليس انکار وکړ هغه د خپلې لويي په غرور کې اخته او د کافرانو له ډلې څخه شو.

۳. **شک، ترديد او د رسول په صدق د يقين نه کولو کفر:** دې کفر ته د ظن او ګومان کفر هم ويل کيږي، څکه الله تعالی فرمايلي دي: ﴿وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ قَالَ مَا أَظُنُّ أَنْ تَبِيدَ هَذِهِ أَبَدًا ۝ وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِنْ رُدِدْتُ إِلَى رَبِّي لَأَجِدَنَّ خَيْرًا مِنْهَا مُنْقَلَبًا ۝ قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَكَفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّاكَ رَجُلًا ۝ لَكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا﴾ [الكهف: ٣٥ - ٣٨] **ژباړه:** بيا هغه خپل باغ ته ننوت او د خپل نفس په حق کې تيرى کوونکی شو، ويې ويل (زه دا نه ګڼم چې دغه شتمني او باغ به يو وخت فنا شي او زما باور نشته چې د قيامت ساعت به راشي بيا هم که کله د خپل رب حضور ته زما ورګرځېدل شول، نو هرو مرو به له دې نه هم زيات شاندار ځاى ومومم د هغه ګاونډي په خبرو اترو کې هغه ته وويل: آيا ته په هغه ذات کافر کيږې چې هغه ته له خاورې او بيا له نطفې څخه پيدا کړې او ته يې يو بشپړ سړى جوړ کړې؟ پاتې شوم زه، نو زما رب خو هماغه الله دى او زه له خپل رب سره هيڅوك نه شريکوم.

٤. **د اعراض او مخ اړولو کفر:** له دې څخه مراد دا دی چې له دين څخه مخ واړوي، يعني نه نبوي لارښوونې اوري، نه په زړه کې څه التفات ورته کوي او نه ځان وربانديې پوهوي، څنګه الله تعالى فرمايلي دي: ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّا أُنْذِرُوا مُعْرِضُونَ﴾ (الأحقاف: ٣) **ژباړه:** خو دغه کافران له هغه حقيقت څخه مخ اړوونکي دي چې دوی ته د هغه اخطار ورکړ شوی دی.

٥. **د نفاق کفر:** له نفاق څخه دلته مراد نفاق په عقيده کې دی. په دې ډول چې په ظاهر کې خلکو ته ايمان ښکاره کوي او په باطن کې يې عقيده د کفر وي، څنګه الله تعالى فرمايلي دي: ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ﴾ (المنافقون: ٣) **ژباړه:** دا هر څه له دې امله دي چې دوی ايمان راوړ بيا کافر شول له دې امله د دوی پر زړونو مهر ولګول شو اوس دوی په هيڅ نه پوهيږي.

د نفاق ډولونه

نفاق په دوه ډوله دی

أ. **عقيدوي نفاق:** دې نفاق ته ستر کفر ويل کيږي او له اسلام څخه د وتلو لامل دی. دا نفاق په شپږ ډوله دی: د رسول تکذيب، يا د ځينو هغو شيانو تکذيب چې رسول راوړي وي، له رسول سره کينه کول، يا له هغو شيانو سره کينه کول چې رسول راوړي وي. د رسول د دين په ضعيفه کېدلو باندې خوښي ښکاره کول، يا د رسول له دين سره د مرستې بد ګڼل.

ب. **عملي نفاق:** دې نفاق ته اصغر کفر هم ويل کيږي. په دې باندې انسان د اسلام له دين څخه نه وځي خو بيا هم لويه ګناه ده، چې ځيني يې نبي کريمﷺ په دې حديث کې ذکر کړي دي: «أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَ مُنَافِقًا خَالِصًا وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْ نِفَاقٍ حَتَّى يَدَعَهَا إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ»[1] **ژباړه:** څلور شيان دي چې که په چا کې دا ټول پيدا شول، نو سوچه منافق شو او که په چا کې له دې څلورو شيانو څخه يو پيدا شو، نو په هغه کې د نفاق له عادتونو څخه يو عادت پيدا شو، تر څو چې پرې ايښی يې نه وي، کله چې

١ - متفق عليه

خبرې کوي، نو دروغ وايي، کله چې تړون وکړي، بيا په هغې کې غدر کوي، کله چې وعده وکړي، نو وفا نه ورباندې کوي او کله چې شخړه کوي، نو کنځل کوي.

فعاليت: زده کوونکي دې د اکبر کفر د ډولونو لپاره مثالونه بيان کړي.

د ستر کفر حکم

د دې کفر خاوند کافر بلل کيږي له اسلام څخه وتلی، د تل لپاره به په دوزخ کې وي او د قيامت په ورځ د هيڅ شفاعت کوونکي شفاعت د ده په حق کې نه قبليږي.

پوښتنې:

۱. کفر تعريف کړئ.
۲. د کفر ډولونه کوم دي؟
۳. لوی کفر په څو ډوله دی؟
٤. نفاق په څو ډوله دی؟
٥. ايا عملي نفاق له اسلام څخه د وتلو لامل دی؟
٦. د ستر کفر حکم بيان کړئ.

نهم لوست

اصغر کفر

په مخکني لوست کې مو د اکبر کفر په اړه معلومات تر لاسه کړل. په دې لوست کې به د اصغر کفر د تعریف، ډولونو او حکم په اړه معلومات تر لاسه کړو.

د اصغرکفر تعریف

دا هغه ګناهونه دي چې شارع د زجر او تهدید له امله ورته د کفر نسبت کړی دی، خو د اکبر کفر (لوی کفر) حد ته نه دي رسېدلي او له اصل ایمان سره ضد او منافي نه دي، خو ایمان ضعیفوي. که چېرې د دې ګناهونو خاوند توبه ونه باسي، نو د الله تعالی په مشیت کې دی. که خوښه يې شوه عذاب ورکوي، خو د ابد لپاره په دوزخ کې نه پاتې کېږي او که خوښه يې شوه عفوه ورته کوي.

د اصغر کفر ډولونه

د اصغر کفر (کوچني کفر) ډولونه ډېر زيات دي، خو په لنډ ډول ويلای شو: هره هغه ګناه چې په شرعي نصوصو کې ورته د کفر نسبت شوی وي او د اکبر کفر (لوی کفر) او اکبر شرك حد ته نه وي، رسېدلي اصغر کفر (کوچنی کفر) ورته ويل کېږي.

د اصغر کفر مثالونه

په یو حدیث شریف کې رسول الله ﷺ فرمايلي دي: «سِبَابُ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ وَقِتَالُهُ كُفْرٌ»[1] **ژباړه**: مسلمان ته کنځل کول فسق او وژل يې کفر دی. همدارنګه په یو بل حدیث شریف کې، کله چې نبي کريمﷺ په حجة الوداع کې خلکو ته نصیحت کولو، ويې فرمايل: «لَا تَرْجِعُوا بَعْدِي كُفَّارًا يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ»[2] **ژباړه**: له ما څخه وروسته تاسو مه کافر کېږئ، چې ځينې له تاسو څخه د ځينو نورو غاړې وهي. په یو بل حدیث

---

۱ - صحیح مسلم - (۱ / ۵۷)

۲ - صحیح مسلم - (۱ / ۵۸)

شریف کې رسول الله ﷺ فرمایلي دي: «اثْنَتَانِ فِي النَّاسِ هُمَا بِهِمْ كُفْرٌ الطَّعْنُ فِي النَّسَبِ وَالنِّيَاحَةُ عَلَى الْمَيِّتِ»[1] ژباړه: په خلکو کې دوه عادتونه شته چې هغه کفر دی، یو نسب ته طعن (نسب بدلول) او بل پر مړي باندې په چیغو ژړا کول.

د دې ډول کفر حکم

د دې ډول کفر خاوند ته نه د کافر نسبت کېږي او نه له اسلام څخه وځي، خو شارع یوازې د زجر او تهدید په اساس ورته د کفر نسبت کړی دی.

فعالیت:
زده کوونکي دې په خپلو منځونو کې د اصغر کفر د تعریف او ډولونو په اړه یو له بل سره مباحثه وکړي.

پوښتنې:

۱. اصغر کفر تعریف کړئ.
۲. د اصغر کفر څو مثالونه ذکر کړئ.
۳. د اصغر کفر حکم بیان کړئ.

---
۱ - صحیح مسلم - (۱ / ۵۸)

لسم لوست

بدعت

شیطان د انسان د گمراهۍ هڅه کوي، فاسقان په بې دینی بې لارې کوي او دینداران په دین کې افراط او د دین له پولو څخه تېریدو ته هڅوي، په دې توگه چې په دین کې نوې لارې چارې راپیدا کړي. په دین ناپوهه خلك بیا هغه د دین برخه گڼي او د الله تعالی د اطاعت په موخه د الله تعالی په معصیت کې ډوب وي. که چېرې بیا دغه بدعت په عقیده کې را منځته شي نو د ایمان له نواقضو څخه گڼل کېږي او د انسان ایمان له منځه وړي.

په دې لوست کې به بدعت وپېژنئ او د هغه د نارواتوب دلایل به له قرآن او سنتو څخه زده کړئ.

د بدعت تعریف

بدعت د ژبې له مخې نوي ایجادولو ته وایي او همدارنگه نوي پیدا کړی شوي څیز ته هم ویل کېږي.

په شرعي اصطلاح کې په دین کې نوې چارې ایجادول چې د رسول الله ﷺ په زمانه کې اړتیا ورته وه او څه مانع هم شتون نه درلوده، خو له دې سره سره شریعت امر نه وي ورباندې کړی. د داسې چارو ایجادولو ته بدعت ویل کېږي.

د تعریف شرح

په تعریف کې درې مطلبونه بیان شوي دي:

۱. بدعت په دین کې نوې چارې ایجادول دي، چې قرآن او سنت د هغو غوښتنه نه وي کړې. نو بدعت په دین کې رامنځته کېږي، په دنیوي چارو کې بدعت نه وي.

د دیني او دنیوي چارو تر منځ (په دې ځای کې) توپیر په دې سره کېږي، چې دیني چارې د اجر د طلب لپاره وي او دنیوي چارې خپل خپل اهداف لري.

۲. دې نویو چارو ته لکه چې اوس اړتیا ده، هغو ته به د رسول الله ﷺ په زمانه کې هم اړتیا وه او همدومره اړتیا بس ده چې دا نوی عمل یو دیني کار وگڼل شي، ځکه دیني کار باید پلی شوی وای.

رسول الله ﷺ دین پوره را رسولی او ټول یې په عمل کې پلی کړی دی، خو هغه چارې چې د دین خدمت پرې کیږي، د رسول الله ﷺ په زمانه کې اړتیا ورته نه وه او اوس یې ګټه ښکاره ده. د داسې چارو ایجادول بدعت نه دي، لکه د صرف او نحو د علومو زده کول، ځکه د هغه مبارك په زمانه کې مسلمانان په قرآن او سنتو د صرف او نحو له کارولو پرته ښه پوهېدل، او اوس په عربو او عجمو کې هغه پخوانۍ سلیقه پاتې نه ده، نو د قرآن او سنتو د پوهې لپاره د ژبې د علومو زده کړه اړینه ده.

همداراز د مدرسو او پوهنتونونو جوړول او د دین د پیاوړتیا او پایښت لپاره پراخه دولتي تشکیلات رامینځ ته کول، منظم قوانین جوړول او محاکم ایجادول دا ټول بدعت نه دي، ځکه دا د اوسنۍ زماني اړتیا ده چې د رسول الله ﷺ په زمانه کې په دومره پراخه کچه ورته اړتیا نه وه.

۳. د رسول الله ﷺ په زمانه کې به د دې نویو چارو د کارولو په مخ کې خنډ نه وو او که په هغه زمانه کې یې په مخ کې خنډ وو، کارول یې ممکن نه وو، نو بیا یې د ګټې او اغیز د شتون په صورت کې کارول بدعت نه ګڼل کیږي، خو په دې شرط چې د دین له کوم بل اصل او حکم سره په ټکر کې نه وي. لکه له نوې تکنالوژۍ څخه د دین په ساتلو او خپرولو کې کار اخیستل، په جهاد کې د نویو وسلو کارول او په دعوت کې له راډیو، تلویزیون، انټرنټ او د مطبعو له مشینونو څخه کار اخیستل. د دې ټولو شیزونو کارول د رسول الله ﷺ په زمانه کې د هغوی دنشتوالي له کبله ممکن نه وو.

فعالیت

۱. زده کوونکي دې د دیني او دنیوي چارو لپاره په خپل وار مثالونه بیان کړي او په دین کې د نویو لارو د جوړولو ریښتینې یا فرضي بېلګې دې وښيي.

۲. د دین ټینګول، امنیت راوستل، د ښوونې او روزنې، روغتیا او عدالت په ډګرونو کې هڅې عادتونه دي، که عبادتونه؟ د دین د اقامت لپاره دولتي تشکیلات ولې بدعت نه ګڼل کیږي، سره له دې چې د رسول الله ﷺ په زمانه کې په دې پراخه کچه تشکیلات او ادارې نه وې؟ په دې هکله بحث وکړئ.

په عقیده کې بدعت

علماوو په دې اتفاق کړی چې په عقیده کې بدعت حرام دی ځینې عقیدوي بدعتونه آن کفر ته رسېږي، چې د دین له ښکاره حکم څخه پکې انکار راشي او ټولو دیني علماوو هغه صریح کفر ګڼلی وي. لکه د مشرکانو دا قول چې قرآن حکایت ورڅخه کوي: ﴿وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَى أَزْوَاجِنَا﴾ [الأنعام:۱۳۹] او دوی وايي: څه چې د دې څارویو په ګېډه کې دي، یوازې زموږ د نارینه وو لپاره دي او زمونږ پر ښځو حرام کړی شوي دي.

د بدعت د نارواتوب دلیلونه

ډیر نقلي او عقلي دلیلونه د بدعت په نارواتوب دلالت کوي چې مونږ یې دلته له قرآن او سنتو څخه په ځینو مهمو او صریح دلایلو بسنه کوو.

قرآن کریم: الله تعالی فرمايي: ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾ [المائدة: ۳] **ژباړه:** نن ورځ مې ستاسو لپاره ستاسو دین کامل کړ، خپل نعمت مې پوره درکړ، او اسلام مې د دین په توګه درته غوره کړ.

څوک چې نوې چارې په دین کې پیدا کوي او هغه له دین څخه ګڼي، دی د رسول الله په لاس دین پوره نه ګڼي. د ده عمل دا معنا لري چې د دین ځینې برخې هغه مبارک نه دي پوره کړې او هغه یې دپوره کیدو لپاره دې مبتدع ته پرې ایښې دي. نو دی د دې آیت په مدلول یا نه پوهیږي او یا ورڅخه انکار کوي، ځکه الله تعالی دین پوره ګڼلی او دی په هغه کې نورې چارې را پیدا کوي.

حدیث: رسول اللهﷺ فرمايي: «أُوصِيكُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ وَالسَّمْعِ وَالطَّاعَةِ لِوُلَاةِ الْأَمْرِ ، وَإِنْ كَانَ عَبْدًا حَبَشِيًّا ، فَإِنَّهُ مَنْ يَعِشْ مِنْكُمْ بَعْدِي فَسَيَرَى اخْتِلَافًا كَثِيرًا ، فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِّينَ ، تَمَسَّكُوا بِهَا ، وَعَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ ، وَإِيَّاكُمْ وَمُحْدَثَاتِ الْأُمُورِ. فَإِنَّ كُلَ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ ، وَكُل بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ»[1] **ژباړه:** زه تاسو ته له الله تعالی څخه په تقوی او وېره او د چارواکو خبرو ته په غوږ نیولو او درناوی وصیت کوم، که څه هم هغه یو حبشي غلام وي څوک چې په تاسو کې ژوندی پاتې شي هرو مرو به زیات اختلاف ووینې، نو په تاسو زما د سنتو او زما

۱- رواه احمد و أبوداود.

د راشدو خلفاوو (لارښودل شویو ځای ناستو) د لارو پیروي لازمه ده دا طریقې کلکې ونیسئ او په غاښونو یې کلکې کړئ، له نویو کارونو څخه ځان وساتئ، ځکه هره نوې چاره بدعت ده او هر بدعت لار ورکي ده.

په یو بل حدیث کې عایشې رضي الله تعالی عنها له رسول اللهﷺ څخه روایت کړي چې هغه مبارك وفرمایل: «مَنْ أَحْدَثَ فِي أَمْرِنَا هَذَا مَا لَيْسَ مِنْهُ فَهُوَ رَدٌّ»[1] چا چې زموږ په دې کار (دین) کې نوې څه راپیدا کړل، نو هغه رد دي.

پوښتنې:

۱. بدعت تعریف کړئ.
۲. د بدعت له تعریف څخه څو مطلبونه په ډاګه کیږي؟
۳. په عقیده کې بدعت څه ته وایي؟
٤. د قرآن او سنتو له مخې د بدعت د نارواتوب دلیلونه بیان کړئ.

کورنۍ دنده:

زده کوونکي دې د بدعت په اړه یوه مقاله ولیکي چې له لسو کرښو کمه نه وي.

---

۱ – متفق علیه

يوولسم لوست

د صحابه كرامو مقام

١. د صحابه وو تعريف

صحابه او اصحاب د صحابي جمع ده، ملگري ته ويل كيږي.

په اصطلاح كې صحابي هر هغه چاته ويل كيږي چې پيغمبرﷺ يې ليدلى وي، په هغه يې ايمان راوړى وي او د ايمان په حالت كې وفات شوى وي.

٢. د صحابه كرامو بهتري او غوره والى

الله تعالى د قرآن په ګڼو آياتو كې د صحابه كرامو فضيلت، مقام او منزلت ستايلى چې موږ د بيلګې په توګه لاندې آيتونه لولو:

أ. الله تعالى له صحابه وو څخه خوښ او راضي وو او صحابه له الله څخه

الله تعالى فرمايي: ﴿وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾. [التوبة ١٠٠]

ژباړه: هغه مهاجرين او انصار چې هغوى تر ټولو دمخه د ايمان بلنې ته په لبيك ويلو كې وړاندې شول، دغه راز هغه كسان چې وروسته له نيكى او ريښتينولى سره په هغو پسې راغلل، الله له هغونه خوښ او هغوى له الله نه خوښ شول الله د هغو لپاره داسې باغونه تيار كړي دي چې تر هغو لاندې به ويالې بهيږي او هغوى به پكې د تل لپاره اوسيږي. همدا ډير لوى برياليتوب دى.

ب. په غوره خويونو دصحابه وو توصيفول

الله پاك فرمايي: ﴿مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ﴾ [الفتح: ٢٩]

ژباړه: محمدﷺ د الله رسول دى او كوم كسان چې له هغه سره ملګري دي هغوى پر كافرانو سخت او په خپلو منځو كې خواخوږي دي. ته چې كله هغوى ګورې په ركوع او سجده او د الله د فضل او دهغه د رضا په طلب كې يې بوخت مومې، د سجدو نښې نښانې د هغو پر تنديو موجودې دي چې په هغوسره پېژندل كيږي.

ج. د امت اجماع

د پورتنيو قرآني آيتونو او د زياتو نبوي احاديثو پر بنسټ چې د صحابه وو په لوړ شان دلالت کوي، ټول اسلامي امت د صحابه کرامو پر عدالت او تقوا اجماع کړې ده او ويلي يې دي: (**الصحابة کلهم عدول**). صحابه کرام ټول په حق او انصاف ولاړ او د تقوا څښتنان دي. د هغوی تر منځ پيښې شوې مشاجرې او اختلافونه اجتهادي وو او هيڅ يو لوري ته پړه او ملامتيا نه شي راجع کيدای. که کومه ګناه ترې شوې هم وي، توبه يې ترې کړې اوالله پاک ورته ښښنه کړې ده. الله تعالی فرمايي: ﴿لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ رَحِيمٌ﴾ [التوبة:۱۱۷]

ژباړه: الله، پيغمبر او هغو مهاجرينو او انصاروته ښښنه وکړه چې هغوی په ډير تنګ وخت کې د پيغمبر ملګرتيا وکړه. که څه هم چې له هغوڅخه د ځينو زړونه کوږوالي ته نيژدې شوي وو (خو کله چې هغوی د دې انحراف پيروي ونه کړه. بلکې د پيغمبر ملګرتيا يې وکړه) نو الله هغوی معاف کړل. بېشکه چې الله پر دوی مهربان او رحم کوونکی دی.

۳. د صحابه وو سپيڅلتيا

صحابه کرام هغه سپيڅلي خلک دي چې الله ﷻ له هغوی ټولو څخه د خپلې خوښې خرګندونه داسې کوي: ﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ﴾ [الفتح: ۱۸]

ژباړه: الله ﷻ له مؤمنانو څخه راضي شو کله چې هغوی تر ونې لاندې له تاسره بيعت کاوه.

صحابه کرام د ډير لوړ مقام څښتنان دي. صحابه کرام هغه خلک دي چې الله پاک د خپل پيغمبر او تر قيامته پورې دعام امت تر منځ د وساطت او ارتباط لپاره غوره کړې دي. چې له دوی پرته نه خو د قرآن فهم امت ته رسيدلای شو او نه د پيغمبرﷺ تعليمات او لاربښووني!

له همدې کبله د صحابه کرامو پرعدالت، صدق او تقوا باندې ايمان لرل د عقيدې برخه ګرځيدلې ده.

فعاليت

که صحابه کرام – خدای مه کړه- مونږ بې اعتباره وګڼو نو قرآن او سنت خو مونږ ته هغوی رارسولي، د دې دواړو به بیا څه حال وي؟ او د اسلام به بیا څه حال وي؟

٤. له صحابه وو سره مینه

پيغمبرﷺ په خپلو وينااوو کې مسلمانانو ته لارښوونه کړې ده چې د صحابه وو سره مينه وساتی، او هغوی سره له دښمنی څخه ځانونه وژغوري، ځکه چې د صحابه کرامو ډله د ځمکې پر مخ تر ټولو غوره ډله ده، او د هغوی سره مينه ساتل د پوره ايمان نښه ده. له هغوی سره مينه، محبت او د هغوی قدر او احترام د پيغمبرﷺ او پر هغه د نازل شوي شريعت سره مينه، محبت او د هغو قدر او احترام دی!

ځکه نو پيغمبرﷺ عام امت ته په خطاب کې د هغوی پام اوتوجه د صحابه کرامو لور ته را اړولې ده. پيغمبرﷺ فرمايلي دي:«لاَ تَسُبُّوا أَصْحَابِى فَوَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لَوْ أَنْفَقَ أَحَدُكُمْ مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَبًا مَا بَلَغَ مُدَّ أَحَدِهِمْ وَلاَ نَصِيفَهُ »[1].

ژباړه: زما صحابه مه کنځئ.زما دې په هغه ذات قسم وي چې زما روح دهغه په واک کې دی چې که چيرې ستاسې څخه يوکس داحد د غره په اندازه سره زر خيرات کړي نو د هغوی يو موټي خيرات ته نه رسيږي ، او نه يې نيم موټي خيرات ته رسيږي. په بل حديث شريف کې پيغمبرﷺ فرمايلي دي: «اللَّهَ اللَّهَ فِي أَصْحَابِي اللَّهَ اللَّهَ فِي أَصْحَابِي لَا تَتَّخِذُوهُمْ غَرَضًا بَعْدِي فَمَنْ أَحَبَّهُمْ فَبِحُبِّي أَحَبَّهُمْ وَمَنْ أَبْغَضَهُمْ فَبِبُغْضِي أَبْغَضَهُمْ وَمَنْ آذَاهُمْ فَقَدْ آذَانِي وَمَنْ آذَانِي فَقَدْ آذَى اللَّهَ وَمَنْ آذَى اللَّهَ يُوشِكُ أَنْ يَأْخُذَه»[2].

ژباړه: زما د صحابه وو په اړه له الله ووېريږئ، له الله ووېريږئ، هغوی د خپلو ناوړه وينااوو نښه مه ګرځوئ، که څوک له هغوی سره مينه محبت لري نو زما د مينې او محبت له کبله يې ورسره لري او که څوک له هغوی سره کرکه، نفرت او دښمني لري نو له ماسره د کرکې، نفرت او دښمنی له کبله يې ورسره لري. او که څوک هغوی ته ضرر او تکليف رسوي، نو يقينا چې ماته تکليف او ضرر رسوي، او څوک چې ماته تکليف او ضرر رسوي، نو يقيناً چې الله پاک ته تکليف او ضرر رسوي. (له ځانه يې خپه کوي) او

١- سنن أبي داود

٢- الترمذي

ځوك چې الله پاك ته تكليف او ضرر رسوي (خپه كوي يې) نو نژدې ده چې الله پاك به يې راونيسي.

فعاليت

په پورتني حديث كې پيغمبرﷺ څو مهم ټكي ذكر كړي دي، د هغو په هكله يـو يـو پـه نوبت خبرې اترې وكړئ:

١. د صحابه كرامو په باره كې له الله ﷻ څخه وويرېږئ.
٢. صحابه كرام د خپلو ناوړه ويناوو نښنه مه ګرځوئ.
٣. له اصحاب كرامو سره مينه كول په حقيقت كې د الله د رسول سره مينه ده.
٤. له صحابه وو سره دښمني په حقيقت كې له پيغمبر سره دښمني ده.

٥. د صحابه وو سره بغض ساتل منافقت دی

لكه څرنګه چې له صحابه وو سره مينه د ايمان نښنه ده، همدا شان له صحابه وو سره بغض ساتل منافقت او سركشي ده. امام طحاوي ليكلي دي: (**وَبُغْضُهُم كُفْرٌ ونِفَاقٌ وطُغْيَــانٌ**). لـه صحابه وو سره بغض ياكفر دی، يا نفاق، يا سركشي او بغاوت دی.

دا په دې معنا چې كه څيرې له صحابه وو سره بغض د دين اويا يې ځايه غوسې لـه امله وو، نو بيا دا لوی كفر دی چې مسلمان پرې كافر كيږي. كه څيرې دصحابه وو بد ګڼل او ورسره كينه ساتل د دنيا يې امورو په خاطر وي نو داكار بيا فسق دی.

له صحابه وو سره بغض ځكه نفاق دی چې پيغمبـرﷺ فرمـايلي: «**الْأَنْصَارُ لَا يُحِبُّهُمْ إِلَّا مُؤْمِنٌ وَلَا يُبْغِضُهُمْ إِلَّا مُنَافِقٌ**»[1]. **ژباړه:** له انصارو سره مينه او محبت نه كوي مګر مؤمن او له دوی سره بغض اوكينه نه كوي مګر منافق.

بل دا چې صحابه ددين ساتونكي، ددين روزونكي، د كفر په مقابل كې جهاد كـوونكي وو بغض ساتل ځكه منافقت دی چې دا كار د هغه وخت د منـافقينو خـصلت اوعـادت وو چې صحابه به يې بد ګڼل.

١- صحيح البخاري

پوښتنې:

١. اصحاب تعريف کړئ.
٢. د اصحابو د غوره والي په اړه دوه نقلي دلايل ذکر کړئ.
٣. له صحابه وو سره مينه کول څه حکم لري؟
٤. له صحابه وو سره بغض او کينه کول څه حکم لري؟

کورنی دنده:

زده کوونکي دې د صحابه وو په اړه يوه مقاله وليکي چې له لسو کرښو کمه نه وي.

د حدیثو
برخه

د صحيح او حسن حديثونو پيژندل

احاديث د روايت له مخې ډير ډولونه،او مختلفې مرتبې لري چې دهغې له جملې څخه يو صحيح ، بل حسن حديثونه دي نـو اړينـه ده چې د صحيح ،اوحسن حديثونو تعريف، اوتوپير وپيژنو.

۱ـ صحيح حديث

د صحيح حديث تعريف

په عربی لغت کې صحيح دمريض ضد ته وايي.

او د محدثينو په اصطلاح کې صحيح حديث: هغه حديث دی چې راويان يي عادلان، د کره ضبط او حافظې خاوندان، سند يې متصل، او د هر ډول علت، او شذوذ څخه خالي وي.

د تعريف شرحه

د صحيح حديث په اصطلاحي تعريف کې د پنځو شرطونو يادونه شوې چې وضاحت يې په لاندې ډول دی:

۱ـ د راويانو عدالت: دا په دی معنا چې د حديث ټول راويان به مسلمانان، عاقلان، بالغان وي، او د هر قسم فسق، او د مروت خلاف کارونو، او خصلتونو څخه به پاک وي.

۲ـ راويان به يې ضابطين او متقنين وي: معنا دا چې راويان به يې دداسې حافظې خاوندان وي چې احاديث به يې داسې کره ياد وي چې کله يې د لوستلو اړتيا پيدا شي بې له کوم زيادت يانقصان څخه يې وړاندې کړای شي.

۳ـ دسند اتصال: هغه داسې چې ددی حديث هر راوي به حديث د مخکينـي راوي څخه اوريدلی وي ،يا به يې پر هغه لوستلی وي، اويا به له مخکيني راوي څخه دروايت کولو اجازه ولري.

۴ـ د علت څخه پاکوالی: هغه داسې چې په حدیث کې به کوم داسې پټ عیب اوعلت نه وي([1]) چې دحدیث صحت تر سوال لاندې راولي.

۵ـ له شاذ والي څخه پاکوالی: یعنی حدیث به شاذ نه وي. شاذ هغه حدیث ته وایي چې مقبول راوي د خپلې مرتبې څخه د لوړې مرتبې د راوي پرخلاف روایت کړی وي.

د صحیح حدیث مثال

«قال الإمام البخاري: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ –رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ– عَنْ النَّبِيِّ –صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ– قَالَ: ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ حَلَاوَةَ الْإِيمَانِ مَنْ كَانَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا وَمَنْ أَحَبَّ عَبْدًا لَا يُحِبُّهُ إِلَّا لِلَّهِ.....»([2])

ژباړه: امام بخاری رحمه الله تعالی وایي چې مونږ ته حدیث بیان کړی دی سلیمان بن حرب، هغه وایي چې مونږ ته حدیث بیان کړی شعبه ،شعبه له قتادة ،اوقتادة له انس بن مالكؓ څخه روایت کوي انسؓ وایي چې پیغمبرﷺ فرمایلی دي: (درې خویونه داسې دي چې په چاکې وي د ایمان په خوند به پوهه شي:چاته چې الله ﷻ او د هغه رسول تر هر چا ډیر محبوب وي، بل هغه څوک چې د یوشخص سره د الله ﷻ د رضامندۍ لپاره مینه کوي، او بل هغه څوک چې کفر ته اوریدل ورته دومره بد ښکاري پس له هغې چې الله ﷻ ورته د کفر څخه خلاصی ورکړ، لکه څرنګه چې په اورکې واچول شي.)

دا حدیث ځکه صحیح دی چې راویان یې ټول عادلان، د کره حافظې خاوندان، سند یې متصل، او هیڅ ډول علت، او شذوذ په کې نشته.

۱ـ په سند کې دعلت څخه دپاکوالي نه مراد دا دی چې په سند کې کومه داسې پټه انقطاع نه وي موجوده چې په ظاهرکې ورڅخه سند پاک ښکاري، ځکه که چیرې په سند کې انقطاع موجوده وي نوبیا داسې حدیث ته منقطع ویل کیږي نه صحیح حدیث. ددې مثال امام ابن صلاح په لاندې حدیث کې داسې شرحه کوي:- عن عبد الرازق عن سفیان الثوري عن أبی إسحاق عن زید بن یثیع عن حذیفة قال : قال رسول الله صلی الله علیه و سلم : (إن ولیتموها أبا بکر فقوي أمین . .)).

که چیرې یو محدث د دې حدیث د سند ظاهر ته نظر وکړي نو ورته متصل ښکاري حال دا چې په دې سند کې دوه ځایه انقطاع موجوده ده: لومړی دا چې خپله امام عبدالرزاق دا حدیث له امام ثوري څخه نه دی اوریدلی، بلکه ده دا حدیث د النعمان بن ابي شیبه الجندي څخه اوریدلی دی. دوهم دا چې امام ثوری هم دا حدیث د ابو اسحاق څخه په خپله نه دی اوریدلی، بلکه ده دا حدیث له امام شریك څخه اوریدلی او بیا امام شریك له امام ابواسحاق څخه اوریدلی دی، نوپه سند کې پټه انقطاع پرته ده. (مقدمة ابن الصلاح – / ۳۳)

۲ – صحیح البخاري

فعالیت

زده کوونکي دې د پورتني حدیث د راویانو نومونه واخلي.

۲ـ حسن حدیث

دحسن حدیث تعریف

په عربي لغت کې حسن دقبیح ضد ته وایي.

او د محدثینو په اصطلاح کې حسن: هغه حدیث ته ویل کیږي چې راویان یې عادلان، مګر د کره ضبط او حافظې خاوندان نه وي، سند يې متصل، د هر ډول علت، اوشذوذ څخه پاک وي.

د حسن حدیث شرطونه

د حسن حدیث له تعریف څخه څلور شرطونه معلومیږي

۱ـ د راویانو عدالت.

۲ـ د سند اتصال.

۳ـ د شاذ والي څخه پاکوالی.

۴ـ د علت څخه پاکوالی.

د صحیح او حسن حدیثونو ترمنځ توپیر

که چیرې د صحیح، او حسن حدیثونو تعریف او شرطونو ته ځیر شو نو کوم توپیرنه لري، یوازې د حسن حدیث توپیر له صحیح سره په دې کې دی چې دحسن حدیث په راویانو کې یوکس د کره او قوي حافظې خاوند نه وي.

د حسن حدیث مثال

قال الامام احمد: «حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ بَهْزِ بْنِ حَكِيمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ –صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ– يَقُولُ:(وَيْلٌ لِلَّذِي يُحَدِّثُ الْقَوْمَ ثُمَّ يَكْذِبُ لِيُضْحِكَهُمْ وَيْلٌ لَهُ وَوَيْلٌ لَهُ». [1]

ژباړه: (امام احمد رحمه الله تعالی وایي چې مونږ ته امام عبدالرزاق حدیث بیان کړی، عبدالرزاق وایي چې مونږ ته معمر حدیث بیان کړی، هغه له بهز بن حکیم څخه روایت

---

۱ - مسند أحمد

کوي، هغه له خپل پلار حکيم چې بيا يې له نيکه څخه روايت کوي د بهز نيکه وايې چې ما له پيغمبرﷺ څخه اوريدلي چې ويل يې: هلاکت دې وي هغه شخص ته چې خلکو سره کله خبرې کوي نوددې لپاره ورته دروغ وايي چې هغوی وخندوي، هلاک دې شي، او هلاک دې شي داسې شخص.)

د دې حديث سند متصل، د شاذ والي ، او علت څخه خالي دی، راويان يې عادلان دي، مګر يوازې د بهز ابن حکيم راوي په ضبط او حافظه کې کمزوري وه، له دې امله دا حديث حسن حديث بلل کيږي.

د صحيح اوحسن حديثونو حکم

صحيح ، او حسن حديثونه دواړه شرعي دلايل دي او عمل پرې واجب دی.

پوښتنې:

١ـ صحيح حديث تعريف کړئ.

٢ـ د صحيح حديث شرطونه څودي؟

٣ـ د صحيح اوحسن حديثونو ترمنځ څه توپير دې واضح يې کړئ.

٤ـ د صحيح ، اوحسن حديثونو حکمونه وواياست.

کورنۍ دنده:

د صحيح او حسن حديثونو تعريفونه په يادو زده کړئ.

ضعیف حدیث

د اسلام د دین له ځانګړتیاوو څخه یوه دا ده چې هرحکم یې پرسند ولاړ دی، هیڅ داسې وینا اوعمل پکې نشته چې پر دلیل ولاړ نه وي، که چیرې په کومه وینا کې چې پیغمبرته یې نسبت کیږي د کمزورۍ نښه لیدل کیږي او په روایت کې یې ستونزه وي، د دین علماوو داسې روایات په ګوته کړي دي، ترڅو پرې څوک د صحت حکم ونکړي.
حدیث ته د کمزورۍ نسبت له دې کبله کیږي چې د روایت په سلسله کې یې قوت نه وي، او ځینې داسې لاملونه یې ترڅنګ شتون لري چې پیغمبر ته یې په نسبت کولو کې خنډ واقع کیږي.

د کمزوري حدیث تعریف: هغه حدیث ته ویل کیږي چې په هغه کې د صحیح اوحسن شرطونه نه وي[1].

د تعریف شرحه: له کمزوري حدیث څخه مراد هغه حدیث دی چې په سند کې یې انقطاع وي اویا داسې راوي پکې وي چې د اعتماد وړ نه وي، د بیلګې په توګه لکه په دیانت اوریښتونولۍ باندې یې اعتراض وي اویا حافظه یې کمزورې وي، لدې امله هغه وینا اوکړنه چې نسبت یې پیغمبرته کیږي، د روایت په لړ کې یې ستونزې وي هغه ته کمزوري حدیث ویل کیږي.
د کمزوري حدیث مثال: (حدثنا أحمد قال حدثنا داود بن رشيد قال حدثنا بقية بن الوليد عن معاوية بن يحيى عن سليمان بن مسلم عن أنس بن مالك قال قال رسول الله: احترسوا من الناس بسوء الظن)[2].
ژباړه: په بد ګماني سره له خلکو څخه ځان وژغورئ.

١- هغه شرطونه: د سند اتصال، د راویانو عدالت، د هغوی حافظه، د علت او شذوذ څخه پاکوالی.
٢ – د طبرانی المعجم الأوسط، په روایت کې یې معاویه بن یحی دی هغه ضعیف دی . ابن حجر.

د ضعیف حدیث حکم

د کمزوري حدیث روایت او پرې عمل هغه مهال روا دی چې کمزوري یې ډیره زیاته نه وي، په فضایلو (ترغیب، او ترهیب) پورې اړه ولري، د اسلام عام اصل یې تایید کوي اوله هغه سره هیڅ ډول ټکر ونلري.

د ضعیف حدیث ګټه

په فضایلو کې ضعیف حدیث چې ډېر ضعف ونلري، د دې وړ دی چې عمل پرې وشي، اوهمداراز د دې حدیث په غوښتنه په عمل کولو سره د ثواب امید هم کیدای شي، که چیرې د دین له اصولو سره ټکر ونلري.

پوښتنې:

۱ – ضعیف حدیث تعریف کړئ.

۲ – په کومو شرطونو د ضعیف حدیث روایت صحیح دی؟

۳ – ضعیف حدیث څه ګټه لري؟ بیان یې کړئ.

موضوع حدیث

د پیغمبر وینا وحي ده او په اسلام کې دویم مأخذ دی، لدې کبله د پیغمبر په احادیثو کې علماوو پوره زیار ایستلی او دقت يې کړی دی، هغه صحیح احادیث چې له پیغمبر څخه يې روایت شوی دی، له جوړو شوو خبرو څخه لرې کړي او پدې اړه د دین علماء بریالي شوي دي چې په دلایلو سره موضوعي احادیث د صحیحو احادیثو له لړۍ نه لرې کړي.

د موضوع حدیث تعریف: هغه له ځانه جوړ شوي حدیث ته ویل کیږي چې پرته له کوم اساسه يې پیغمبر ته نسبت شوی وي.

د تعریف شرحه

له پورتني تعریف څخه دا څرګنده شوه چې موضوع حدیث هغو خبرو او کړنوته ویل کیږي چې ځینو خلکو پرته له کوم سنده په پیغمبر پورې تړلی وي او هغه ته يې نسبت کړی وي، د تاریخ په اوږدو کې ځینې داسې دروغجن خلک وو چې په رسول الله ﷺ پورې يې دروغ تړلي ، ځینو د خپل تعصبي نظر پیاوړي کولو، ځینو د دینداری په نیت د ځینو اعمالو د فضایلو په بیان کې او ځینو نورو د فساد او دښمنی لپاره دا کار سرته رسولی دی.

د موضوع حدیث حکم

د موضوع حدیث روایت او وربانديې عمل کول ناروا دي، ځکه چې د دې حدیث بیانول په خپله ویونکي ته تاوان رسوي او هغه داسې چې کله څوک یو موضوع حدیث بیانوي، هغه ته دروغجن ویل کیږي، لکه څرنګه چې په حدیث شریف کې راغلي دي: «مَنْ حَدَّثَ عَنِّي بِحَدِيثٍ وَهُوَ يَرَى أَنَّهُ كَذِبٌ فَهُوَ أَحَدُ الْكَاذِبِينَ.» (۱)

ژباړه: څوک چې زما (پیغمبر) لخوا خلکو ته وینا کوي او هغه پوهیږي چې دا وینا دروغ ده (د پیغمبر حدیث نه دی) دا کس په خپله یو له دروغ ویونکو څخه دی.

---

۱ – المعجم الکبیر.

خو د موضوع حديث د پېژندلو اود خلکو د پوهاوي لپاره که چيرې اړتيا ليدل کيږي بيانول يې جواز لري، ترڅو خلک پدې پوه شي چې دغه وينا حديث نه، بلکې له ځانه جوړه شوې وينا ده.

د موضوع حديث پېژندنه

موضوعي حديث په لاندې توګه معلوميږي

١ – کله چې وضعه کوونکی يې په خپله اعتراف وکړي چې دا حديث ده جوړ کړی دی.

ب – داسې معنا ولري چې د وقوع امکان يې لرې بريښي، لکه د دوو متضادو شيانو يوځای کېدل.

ج – له هغو مسايلو سره مخالف واقع کېدل چې په دين کې خورا مهم ګڼل کيږي، لکه د اسلام له يو رکن څخه انکار کول.

د وضعه شوې حديث مثال

– " الْفَقرُ فَخرِي وَبِهِ أَفتَخِرُ "[١].

ژباړه: فقر زما وياړ دی، زه پرې وياړم.

د وضعې اسباب

له ځانه حديث جوړول او بيا يې پيغمبر ته نسبت کول، يوشمېر لاملونه لري چې په لاندې توګه بيانيږي.

١ – ځينې داسې خلک وو چې له ځانه يې عجيبه قصې جوړولې، بيا به يې نسبت پيغمبرﷺ ته کاوه او خلکو ته به يې په مجالسو کې اورولې، تر څو له دې لارې په خلکو کې شهرت پيدا کړي او د قدر وړ وګرځي.

٢ – د دين دښمنانو هم زيار ايسته چې له دې لارې په اسلام باندې طعن وارد کړي، او خپلو شومو اهدافو ته د رسيدو په خاطر يې له ځانه حديث جوړول او بيا يې پيغمبرﷺ ته نسبت کاوه.

٣ – ځينې داسې خلک وو چې د دې لپاره چې د وخت واکمنانو ته ځان نيږدې کړي، د هغوی د خوشحاليدو لپاره يې خبرې جوړولې او بيا به يې د حديث سرليک ورکاوه.

---

١ – ابن حجر وايي: دا موضوعي حديث دی هيڅ اساس نه لري، همدارنګه امام صنعانی وايي: په دروغو جوړ شوی دی.

٤ – ځینې ډلو د خپلې تګ لارې د تایید لپاره، احادیث جوړ کړل ترڅو وښیي چې د دوی تګ لاره په حقه ده او د اسلام له نظره ستونزه نه لري.

٥– ځینو په نفلي عباداتو کې د افراط کولو په نیت او د بې ځایه دینداری له کبله د اعمالو په فضایلو کې حدیثونه جوړول.

د موضوع او ضعیف تر منځ توپیر

موضوعي حدیث هغه بې بنسټه خبره ده چې په دروغو یې نسبت پیغمبر ته شوی وي، په دین کې هیڅ حیثیت نلري، آن تردې چې ویل یې هم ګناه لري، که چېرې د پوهاوي لپاره نه وي.

اوضعیف حدیث د څه لاملونو له کبله کمزوری ګڼل کیږي اوکه چیرې د دین له اصولو سره ټکر ونلري، د دې وړ دی چې په فضایلو کې پرې عمل وشي او همداراز په نورو روایاتو سره د کمزورۍ له مرحلې (پړاو) څخه هم وتلای شي.

پوښتنې:

١ – موضوع حدیث څه ته وایي؟ بیان یې کړئ.

٢ – په کومو لارو موضوعي حدیث پېژندل کیږي؟

٣ – د موضوع حدیث حکم ووایاست.

٤ – آیا کمزوری حدیث له موضوعي حدیث سره توپیر لري؟ واضح یې کړئ.

پنځلسم لوست

د احاديثو مشهور کتابونه

د احاديثو د کتابونو ډولونه

د احاديثو کتابونه د ترتيب په اعتبار سره په دوه ډوله دي: پر بابونو مشتمل کتابونه او مسانيد.

۱ـ پر بابونو مشتمل کتابونه

دا هغه کتابونه دي چې د پيغمبرﷺ احاديث په کې د بابونو اوکتابونو په شکل کې راټول او په بيلا بيلو طريقو ليکل شوي دي:

آـ ځيني يې داسې دي چې په علم او دين پورې اړوند ټول بابونه پکې ځای پر ځای شوي دي، لکه د تعليم او تعلم برخه، د عقايدو برخه، فقهي احکام، زهد او تقوی، آداب او اخلاق، تفسير، تاريخ او نبوي سيرت، پيښيدونکې فتنې، د صحابه وو مناقب، دغه ډول کتابونو ته جوامع ويل کيږي، لکه د امام بخاري جامع، د امام مسلم جامع او د امام ترمذي جامع.

ب ـ ځيني يې داسې دي چې يوازې د فقهي کتابونو په ترتيب ليکل شوي او يوازې هغه احاديث په کې راټول شوي دي چې په فقهي مسايلو پورې اړه لري. دې ډول کتابونو ته سنن وايي، لکه سنن ابي داود، سنن نسائی، سنن ابن ماجه، سنن دارمي، او داسې نور.

ج ـ هغه کتابونه چې په يوه ځانګړي موضوع پورې اړونده احاديث پکې راټول شوي وي، لکه يوازې د عقايدو په برخه کې، يا د اخلاقو او آدابو په برخه کې. له دې جملې څخه (**کتاب السنة**) د امام احمد بن حنبل – رحمه الله – کتاب چې په عقيدې کې يې ليکلی او (الادب المفرد) د امام بخاري کتاب چې په آدابو کې يې ليکلي دی د يادونې وړ دي.

۲ـ مسانيد

مسانيد دمسند جمع ده اومسند هغه کتاب ته ويل کيږي چې د هر صحابي روايات په کې بيل بيل ذکرشوي وي.

مسانيد په دوه ډوله دي.

آـ یو هغه ډول مسندونه دي چې د مسند لیکونکی حدیث شروع له صحابي څخه کوي، او د هر یو صحابي روایات د نورو صحابه وو د روایاتو څخه جدا ذکر کوي، لکه د امام احمد بن حنبل مسند او د ابوداود طیالسي مسند.

ب ـ بل هغه ډول مسندونه دي چې د سند د لومړي برخې څخه شروع کوي. یعنی دمسند مؤلف حدیث دخپل شیخ، یا استاد څخه پیل کوي او یوازې هغه حدیثونه ذکر کوي چې د خپلو استادانو او یا شیوخو څخه یې اوریدلي وي، لکه د امام طبراني المعجم الکبیر، المعجم الاوسط او المعجم الصغیر.

د ځینو مشهورو صحیحو کتابونو پېژندنه او ځانګړتیاوې

۱ـ صحیح البخاري

دا د محمد بن اسماعیل البخاري (المتوفی: ۲۵۶هـ) کتاب دی چې په (الجامع الصحیح) شهرت لري.

له قرآن کریم څخه وروسته تر ټولو معتبر او صحیح کتاب دی، دا لومړنی کتاب دی چې یوازې پکې د رسول اللهﷺ متصل السند احادیث راجمع کړای شوي دي.

د احادیثو شمیره یې له تکرار سره (۷۳۹۷) او له تکرار څخه پرته (۲۷۶۱)ده.

صحیح البخاري خورا زیاتې شرحې لري، چې مشهورې شرحې یې فتح الباري د امام ابن حجر عسقلاني او عمدة القاري د بدر الدین عیني دي.

۲ـ صحیح مسلم

د دې کتاب لیکوال ابو الحسین مسلم بن حجاج نیشاپوری قشیري (المتوفی:۲۶۱هـ) دی چې د امام بخاري له تکړه شاګردانو څخه هم وو.

صحیح مسلم د امام بخاري له کتاب څخه وروسته دویم کره کتاب دی.

د احادیثو شمېره یې له تکرار سره (۷۷۴۸) او بې له تکراره (۳۰۳۳) ده.

صحیح مسلم هم زیاتې شرحې لري، لکه الاکمال د قاضي عیاض رحمة الله علیه، المفهم د امام قرطبي -رحمة الله تعالی- او مشهوره یې المنهاج د امام نووي -رحمة الله علیه- شرحه ده.

۳ـ سنن ابي داود

مؤلف يې سليمان بن اشعث سجستاني (المتوفی:۲۷۵هـ) دی.

د دې كتاب مؤلف احاديث د پنځو لكو حديثونو له جملې څخه رابيل كړي دي. امام ابو داود -رحمه الله- د خپل كتاب په اړه داسې وايي:(ما په دې كتاب كې يوازې صحيح احاديث يا هغه چې صحيحو احاديثو ته ورته والى لري ذكركړي دي. كه چيرې په كوم ځاى كې كومه كمزوري ليدل كيږي هغه مې په ګوته كړې ده. د كومو احاديثو په باره كې كه چوپ پاتې شوى يم هغه هم د عمل وړ دي.)

په دې كتاب كې زياتره هغه احاديث راوړل شوي چې په فرعي او فقهي مسايلو پورې تړاو لري. ټول پكې (۵۲۷۴) حديثونه راټول شوي دي. دا كتاب هم ډيرې شرحې او حاشيې لري چې مشهوره يې معالم السنن د امام خطابي (رحمه الله تعالى) شرحه ده.

۴ـ جامع الترمذي

ددې كتاب ليكوال امام ابو عيسى محمد بن عيسى بن سوره الترمذي (المتوفی:۲۰۹هـ) دی.

مؤلف په خپل كتاب كې صحيح، حسن او ځيني ضعيف احاديث ذكر كړي او د هر يو حديث درجه يې بيان كړې ده، او د دې تر څنګ يې د صحابه وو، او تابعينو مذاهب هم بيان كړي دي. امام ترمذي - رحمه الله تعالى- د خپل كتاب په اړه وايي: (كله مې چې دا كتاب وليكه نو د حجاز، عراق او خراسان علماوو ته مې وړاندې كړ چې ټولو خوښ كړ. د هر چا په كور كې، چې دا كتاب پروت وي لكه چې پيغمبرﷺ په خپله د ده په كوركې شته او خبرې كوي.)

په جامع الترمذي كې ټول (۳۹۵۶) حديثونه دي. جامع الترمذي زياتې شرحې او حاشيې لري، لكه عارضة الاحوذي د امام ابن العربي- رحمه الله - شرحه، **تحفة الاحوذي** د علامه مباركپوري شرحه.

۵ـ سنن نسائي

دا كتاب د امام ابو عبدالرحمن احمد بن شعيب النسا ئي (المتوفی:۳۰۳هـ) ليكنه ده.

زياتره احاديث يې صحيح دي، آن تر دې چې ځينو علماوو دا كتاب په سنن ابي داود او سنن ترمذي هم غوره بللى. ټول په كې د تكراره سره (۵۷۶۱) حديثونه راغلي دي.

۶ـ سنن ابن ماجه

ليكونكى يې ابو عبدالله محمد بن يزيد ابن ماجه قزويني (المتوفى:۲۷۳) دى.
ددې كتاب مرتبه د ذكر شوو كتابونو په پرتله ټيټه ده.
د احاديثو مجموعه يې (۴۳۴۱) ده، هغه احاديث چې يوازې ده ذكر كړي دي او نورو پنځوكتابونو نه دي ذكركړي (۱۳۳۹) حديثونه دي.

۷ـ د امام مالك -رحمة الله تعالى- موطأ

دا كتاب په خپله امام مالك بن انس (رحمه الله تعالى) چې د څلورو مشهورو امامانوڅخه دوهم امام دى، ليكلى او خپلو شاګردانو، ته به يې په مسجد النبوي كې له هغه تدريس كاوو. لوى لوى امامان به د موطأ تدريس ته ناست وو. امام شافعي رحمه الله تعالى چې موطأ يې په يادو زده كړې وه وايي: (ماته د الله ﷻ له كتاب څخه وروسته له موطأ نه پرته بل كتاب ډير صحيح نه ښكاري).البته ده دا خبره هغه وخت كړې وه چې دامام بخاري او امام مسلم صحيحين نه وو ليكل شوي. په موطأ كې د پيغمبرﷺ په متصلو احاديثو برسيره، مرسل حديثونه، د صحابه وو اوتابعينو اقوال هم ذكرشوي. دموطأ ترتيب د فقهي كتابونو په څير دى.

۸ـ د امام احمد (رحمة الله عليه) مسند

د دې مسند مؤلف امام احمد بن حنبل شيباني دى چې د څلورو مشهورو امامانوڅخه څلورم امام دى.
امام احمد -رحمة الله عليه- د خپل مسند په هكله فرمايي: ما د دې مسند احاديث د اوو لكو احاديثو[1] له جملې څخه انتخاب كړي دي. كه د كوم حديث په اړه د مسلمانانو

۱ـ ګران زده كوونكي بايد په دې پوه شي: كله هم چې په احاديثو كې د لكونو عدد ذكر كيږي، له هغه څخه د سند په اعتبار حديث مراد وي، نه د متن په اعتبار، ځكه د متن په اعتبار د مرفوعو احاديثو شمېر چې تكرار يې په نظر كې ونه نيول شي په زرګونو

ترمنځ اختلاف پيداشي، نوپه دې مسندکې دې د هغې حل ولټوي، که چيرې يې د هغې حل په کې ونه موند، نو بيا دغه حديث صحت نه لري. د امام احمد -رحمة الله عليـــه- پـه مسند کې څه کم ديرش زره احاديث راجمع شوي دي.

پوښتنې:

١ـ د احاديثو کتابونه د ترتيب په بناء په څو ډوله دي؟
٢ـ جوامع کومو کتابونو ته ويل کيږي؟ نومونه يې واخلئ.
٣ـ امام ابو داود دخپل کتاب په هکله څه وايي؟
۴ـ د امام ترمذي دکتاب په باره کې معلومات وړاندې کړئ.
۵ـ تر ټولو لوی مسند د چا مسند دی او څو احاديث لري؟

دی، لکونو ته نه رسيږي، خو څرنګه چې يو متن په مختلفو سندونو راغلی وي، نو هر سند ته په پاملرنه که هغه ټولې لارې بېل بېل حديثونه وګڼل شي، او د متن تکرار ته ونه کتل شي، په دې توګه د احاديثو شمېر بيا لکونو ته رسيږي.

شپاړسم لوست

مسؤولیت

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ كُلُّكُمْ رَاعٍ وَمسؤول عَنْ رَعِيَّتِهِ فَالْإِمَامُ رَاعٍ وَمسؤول عَنْ رَعِيَّتِهِ وَالرَّجُلُ فِي أَهْلِهِ رَاعٍ وَهُوَ مسؤول عَنْ رَعِيَّتِهِ وَالْمَرْأَةُ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا رَاعِيَةٌ وَهِيَ مسؤولةٌ عَنْ رَعِيَّتِهَا وَالْخَادِمُ فِي مَالِ سَيِّدِهِ رَاعٍ وَهُوَ مسؤول عَنْ رَعِيَّتِهِ قَالَ فَسَمِعْتُ هَؤُلَاءِ مِنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَحْسِبُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَالرَّجُلُ فِي مَالِ أَبِيهِ رَاعٍ وَمسؤول عَنْ رَعِيَّتِهِ فَكُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مسؤول عَنْ رَعِيَّتِهِ. رواه البخاري

د راوي پېژندنه

عبدالله بن عمر بن الخطاب رضي الله تعالی عنه د بعثت په دریم کال زیږیدلی دی. لس کلن وو چې هجرت يې وکړ. دبدر او احد له غزا څخه د عمر د کموالي له کبله ایسار کړی شو، بیا د خندق غزا کې، چې پنځلس کلن شوی وو، شریک شو. د دین له امامانو او زاهدانو څخه وو، تل به يې حج کاوه، په کلکه به يې د پیغمبرﷺ پلونه او آثار تعقیبول، قیام اللیل (دشپې لمونځ) او تلاوت به يې ډېر کاوه. له رسول اللهﷺ څخه يې ډېر احادیث روایت کړي دي. د (۸۷) کالو په عمر په (۷۲) یا (۷۳) هجري کال وفات شو.

د ځينو کلماتو معنا

١_رَاعٍ: شپون، ساتونکی، مسؤول او واکمن

٢_رَعِيَّة: ولس، لاس لاندي خلک

٣_مسؤول: پوښتل شوی او ځواب ویونکی

٤_أَحْسِبُ: ګومان اوفکرکوم

٥_فَكُلُّكُمْ: نو تاسي هر يو

د حديث ژباړه

عبدالله بن عمر رضي الله عنهما وايي، له رسول اللهﷺ څخه يې واوریدل چې ویل يې: تاسو هر يو رعیت لرئ او د خپل رعیت په هکله مسؤول یاست، پادشاه رعیت والا دی او د خپل رعیت مسؤول دی، خاوند په کورکي رعیت لري او هغه د خپل رعیت مسؤول

دی، مېرمن د خاوند په کور کې رعیت لري او د خپل رعیت مسؤوله ده، خادم د خپل بادار د مال په اړه رعیت لري او دخپل رعیت مسؤول دی. عبدالله بن عمر صاحب وايي: دغه ټول مې له رسول اللهﷺ څخه واوریدل او فکر کوم دایې هم وویل چې زوی د خپل پلار په مال کې د رعیت څښتن دی او د خپل رعیت مسؤول دی، په دې توګه ستاسې هریو د رعیت څښتن او ستاسې هر یو د خپل رعیت مسؤولیت په غاړه لرئ.

دحدیث حکمت

په اسلامي نړۍ لید او تصور کې انسان مهمل او بې هدفه نه دی پیدا شوی. دلته هر انسان مسؤولیت لري، نارینه وي که ښځه، پادشاه وي، که ګدا، خادم وي که مخدوم...

که هرڅوک وي اسلام پرې ځانګړي وجائب او مسؤولیتونه ایښي او د هغو په ادا کولو بې مکلف کړی دی. الله تعالی به د حساب او کتاب په ورځ ترې پوښتنه کوي او د هغو جزا به ورکوي.

پر پادشاه باندې اسلام د خپل رعیت په هکله مسؤولیتونه ایښي، پر پلار او مور باندې د اولادونو په اړه، پر اولادونو باندې د مور او پلار په اړه، پر خاوند د مېرمنې په اړه او په مېرمنې د خاوند په اړه... په دې توګه پر هر انسان باندې بې مسؤولیتونه ایښي او د هغو په اړه ترې پوښته کیږي.

فعالیت:

فکروکړئ چې کوم کوم انسان مسؤولیت نه لري په نوبت سره بې نومونه واخلئ.

د حدیث شریف ګټې

د مسؤولیت د ارزښت له کبله رسول اللهﷺ دغه مسأله صحابه کرامو ته واوروله او امت ته بې د تلپاتې درس په توګه پرېښوده.

د حدیث په سر کې رسول اللهﷺ د عمومي مسؤولیت یادونه په اجمالي توګه کړې چې: (کلکم راع و مسؤول عن رعیته) له هغه وروسته بې یو شمېر ډېر مهم مسؤولیتونه، چې په ټولنه کې ډېره اغیزه لري، په ټاکلې توګه په ګوته کړي. امام اوپاچا او د هغه مسؤولیتونه د کورنۍ دوه مهم مسؤولین پلار او مور یا خاوند او مېرمن او د هغوی مسؤولیتونه او

عمومي کارکوونکي او د هغوی مسؤولیتونه او د حدیث په پای کې به د عمومي مسؤولیت ټینګار بیا تکرار کړی.

۱ـ د امام او پاچا مسؤولیتونه

له امام څخه مطلب پاچا، امیر او خلیفه دی. د خلیفه او امیر ځانګړي مسؤولیتونه عبارت دي، له: د دین إقامه، دشرعي احکامو پلي کول، په عدل او انصاف سره حکومت کول، د رعیت عامه ګټې او مصلحتونه خوندي کول، امن او امان ساتل، د ژوند داسانتیاوو برابرول او د خپل رعیت په اړه د شفقت، مهرباني او خیر غوښتنې چلن.

۲ـ د پلار مسؤولیتونه

دخپلې مېرمنې او اولاد نفقه، جامې او نور لګښت برابرول، د هغوی تعلیم او روغتیا ته پاملرنه، د هغوی عبادتي، اخلاقي کړو وړو او روزنې ته پاملرنه، په ځانګړې توګه د هغوی لمانځه، تلاوت، او دیني مطالعې ته پام او په عمومي توګه له هغوی سره د رحمت، شفقت او ښه او خواږه سلوک چلن.

۳ـ د مور مسؤولیتونه

مور په خپل وار د کور او اولادونو په اړه مسؤولیت لري. نن سبا، چې ډېر نارینه د ورځې زیاته برخه له کوره بهر په کارونو بوخت وي، د کور او اولادونو په اړه د مور مسؤولیت لا درنیږي.

د کور د ننه چارو ښه سنبالول، د اولادونو روزنه، د اخلاقي مفاسدو مخنیوی، د مېلمنواستقبال او د هغوی اکرام او درناوی، د خپل ځان، نجونو او هلکانو پت، عزت او اسلامي وقار او عفت ساتل او داسې نور.

ښځه او خاوند د کور په ډېرو مسؤولیتونو کې سره شریک دي. له دې امله ښایي د دواړو ترمنځ د خپلو مسؤولیتونو د اداء کولو په هکله سلا مشوره پوره او بشپړ تعاون موجود وي.

٤ـ د خادم مسؤولیتونه

په همدې توګه خادمان، کارګران، مزدوران او په عمومي توګه یو له بل سره کار کوونکي د ښه خدمت، امانت، رښتینولی، متقابل احترام، خیرغوښتنې او خواخوږۍ

مسؤولیتونه په غاړه لري، تر څو د ژوند عامې چارې د مینې، ورورۍ او احترام په فضا کې رواني وي.

٥_هیڅوك بې رعیته او بې مسؤولیته نشته

په مکلفو انسانانوکې د رعیت لرل او مسؤولیت لرل یو نسبي امر دی. کیدای شي یو څوك په یو وخت کې خپل رعیت او مسؤولیت هم ولري او د بل چا تر رعیت او مسؤولیت لاندې هم وي، خو دا نشي کېدای چې یو څوك دې هیڅ ډول رعیت او مسؤولیت ونه لري. آن تر دې چې که یو څوك یوازې هم ژوند کوي، نه ښځه، نه خاوند، نه اولاد، نه خادم او نه بل څوك ورسره وی، بیا هم دی د خپل ځان او د بدن د غړو او حواسو مسؤولیت په غاړه لري. باید د هغو حفاظت او ساتنه وکړي. "إن لجسدك علیك حقا" بدن دې پر تا حق لري. په دې توګه چې د روغتیا او پاکوالي خیال يې باید وساتي، له عقیدې نیولې تر عباداتو او اخلاقو پورې شرعي اوامر پرځای کړي او په منهیاتو او منکراتو کې يې ونه کاروي. د الله پاك او بنده ګانو حقونه په کې پرځای کړي. له دې امله په یوازیتوب کې هم د رعیت څښتن دی، بدن، غړي او حواس یې رعیت دی او دی د هغو په هکله مسؤول دی.

فعالیت:
که څوك خپل مسؤولیت ادا نه کړي په ټولنه یې بدې اغیزې څه دي؟ ځواب وواياست.

پوښتنې:

١_دحدیث راوي معرفي کړئ.

٢_حدیث شریف ترجمه کړئ.

٣_د راعي، مسؤول او رعیت معنا وواياست.

٤_د امام او پادشاه مسؤولیتونه کوم دي او ولې د پادشاه یادونه په ځانګړې توګه شوې؟

کورنی دنده:
پورتنی حدیث په خپلو کتابچو کې ولیکئ او په یادو يې زده کړئ.

اوولسم لوست

اووه هلاکوونکي ګناهونه (۱)

عَنْ أَبي هُرَيْرَةَأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُوبقَاتِ قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا هُنَّ قَالَ الشِّرْكُ بِاللَّهِ وَالسِّحْرُ وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ وَأَكْلُ الرِّبَا وَالتَّوَلِّي يَوْمَ الزَّحْفِ وَقَذْفُ الْمُحْصِنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ. رواه البخاري

د راوي پېژندنه

ابوهريره عبد الرحمن بن صخر الدوسي‌رضي الله عنه د خيبر د غزا په کـال يې اسلام راوړ او د خيبر په غزا کې شريک شو، مديني ته يې هجرت کړی او دنبوي مسجد په صفه کې اوسيده. ځان يې د رسول اللهﷺ صحبت ته وقف کړی وو، په همدې خاطر يې لـه رسـول اللهﷺ څخه تر ټولو زيات احاديث روايت کړي دي. يوه پيشکه يې لرله چې کله بـه يې لستوڼي کې وړه چې له همدې کبله په ابوهريره (د پيشو څښتن) باندې مشهور شـو. د عمر رضي الله تعالى عنه په خلافت کې د بحرين والي وو او په (۵۸) هجري کال د عقيق په سيمه کې د (۷۸) کالو په عمر وفات شو.

د ځينو کلماتو معنا

۱_**الْمُوبِقَاتِ**: د موبقة جمع ده، موبقة د اسم فاعل لفظ دی، معنا يې ده: هلاکـوونکي، تباه کوونکي.

۲_**التَّوَلِّي**:د مصدر لفظ دی، شا اړول، مخ ګرځول، تيښته او فرار کول.

۳_**الزَّحْفِ**:په ناسته ښنبيدو او تګ ته وايـي. دلتـه د دوو لښکرو نـژدې کيـدل او يوځـای کېدل ترې مراد دی.

٤_**قَذْفُ**: د مصدر لفظ دی، ويشتلو او غورځولو ته وايي، دلته تـرې مـراد پـه پـاک لمنـو ښځو پورې د زنا او بې حيايۍ تور تړلو ته وايي.

٥_**الْمُحْصِنَاتِ**: د محصنة جمع ده، معنا يې ده: پاک لمنه او عفيفه ښځه.

٦_**الْغَافِلَاتِ**:د غافلة جمع ده او غافلة د اسم فاعل صيغه ده معنا يې ده: ناخبره.

د حدیث ژباړه

له ابو هریرهﷺ څخه روایت دی چې رسول اللهﷺ وفرمایل: له اوو هلاکونکو څخه ځانونه وژغورئ! پوښتنه وشوه: ای د الله رسوله، هغه څه شی دي؟ ﷺ وفرمایل: الله پاک سره شریک نیول، کوډې کول، په ناحقه سره انسان وژل، د یتیم مال خوړل، سود او ربا خوړل، د غزا او جګړې له ډګر څخه تیښته او فرار او په مؤمنو او پاک لمنو ناخبرو ښځو پورې د زنا او بې حیایۍ تور تړل.

د حدیث حکمت

ګناه که هر څه وي، له الله تعالی څخه سرغړونه او نافرماني ده، ځکه خو ګناه که وړه وي او که ستره، بد عمل دی.

ځینې ګناهونه نسبتا واړه وي او که کله هم له چا څخه صادرې شي نو د ورپسې نیکو عملونو له امله له منځه ځي، خو ځینې ګناهونه دومره خطرناک او هلاکوونکي وي چې څوک ترې په رښتیا توبه ونه باسي، نو په یقیني توګه انسان هلاکوي. په پورتني مبارک حدیث کې ددغسې هلاکوونکو ګناهونو یادونه شوې ده.

فعالیت

په ګروپي شکل د کبیره ګناهونو نورې پنځه نمونې ووایاست.

د حدیث شریف ګټې

۱_له الله ﷻ سره شریک نیول ستر ظلم دي

له الله پاک سره دهغه په ذات، صفاتو او اسماوو کې بل څوک شریکول.

له الله سره شریک نیول ستر ظلم دی. شرک د انسان ټول نیک عملونه له منځه وړي، الله تعالی هیڅکله شرک نه بښي او نورګناهونه چې بې چاته خوښه شي بښي یې.

په قرآن کریم او احادیثو کې لاندې عملونه له الله پاک سره شرک ګڼل شوی دی:

- له الله پرته پر مخلوق باندې لوړه او قسم کول، لکه: په زیارت قسم، د زوی یا پلار په سر قسم، په شرافت قسم، په وجدان قسم او داسې نور.
- کوډې او هغه دمونه او تعویذونه چې په کې شرکي الفاظ استعمال شوي وي.
- بد فالي نیول
- د ریاء لپاره لمونځ، روژه او زکاة ورکول

○ په دی عقیده د کونجکو، هډوکو، ښکرونو او داسې نورو شیانو په غاړه کې اچول، چې دا د نظر لګیدو اونورو آفاتو مخنیوی کوي.

٢ـ د سحرحقیقت، دنیوي او اخروي زیانونه یې

د اسلام مبارک دین په اصلاح او خیر رسولو ټینګار کوي، په حقیقتونو ولاړ دین دی چې له هر قسمه وهمونو، خیالونو، او بې ځایه ویریدلو څخه خلک منع کوي.

کوډې چې د وهمونو، خیالونو عقیدوي بې ثباتی، فتنو او فساد خپرولو، نورو ته د بدني، روحي، اجتماعي زیان رسولو څخه عبارت دي، د هغه زده کړه او نورو ته یې ورښوول خورا حرام دي حتی په ځینو حالاتو کې انسان کفر ته پرې رسیږي. دا هغه ناوړه عمل دی چې د امام ابوحنیفه رحمه الله په قول د کوډګر سزا یواځې قتل دی.

په حدیث شریف کې راغلي: چا، چې فال وکوت او چا ته چې فال وکتل شو، چا چې غیب ویل کول او د چا لپاره چې غیب ویل کیدل، چا چې کوډې وکړې او د چا لپاره چې کوډې وشي، ځوک چې غوټې اچوي او بندونه جوړوي، یا کاهن ته ورشي او د هغه خبره رښتیا وګڼي، نو پر محمدﷺ باندې پر نازل شوي دین کافر شو.(١)

٣ـ د یو انسان وژنه د ټول انسانیت وژل دي

انسان د الله تعالی مکرم مخلوق دی. د هغه سر، مال، پت او عزت ځانګړی حرمت لري چې ساتل یې فرض او ماتول یې حرام دي.

په اسلام کې د انسان وژل ډیر غټ جرم دی، د قرآنکریم په ګڼو آیتونو کې دغه جنایت منع شوی، د یو انسان قتل او وژنه یې د ټول انسانیت قتل او وژنه ګڼلې او د یو انسان ژغورل یې د ټول انسانیت ژغورل ګڼلي دي: ﴿مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْـأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا....﴾ [المائدة: ٣٢]

ژباړه: چاچې یو انسان دوینې دبدلې یا په ځمکه کې له فساد دجوړولو پرته (په ناحقه) وواژه ، داسې وګڼه چې هغه ټول انسانان ووژل...

٤ـ د سرطاني غړي له منځه وړل

که چا ځوک په ناحقه وواژه یا یې د چا عزت ولوټلو، یا یې په دین لوبې وکړې او مرتد شو او له هغو پولو واوښت، چې هغه انسان او ټولنې ته ګواښ دی، نو بیا د دې انسان چاره د بدن د سرطاني غړي په څیر په کار ده چې له منځه یووړل شي او پرې شي ترڅو نور انسانان د ده له شر او ضرر څخه په امن شي.

---

١ - رواه البزار فی مسنده. پ دې صورتونو کې تر څو چې د شخص په عقیده کې خلل نه وی راغلی، په ستر کفر سره نه کافریږي، ځکه د اهل سنت او جماعت په نزد، د یو چا ایمان په عملي ګناه سره نه نقض کیږي، نو دلته له کفر څخه عملی کفر مراد دی، نه اعتقادی.

شریعت دغسې انسانان په ګوته کړي او د وژلو حکم يې ورکړی. رسول اللهﷺ فرمايي:
«لَا يَحِلُّ دَمُ امرِئٍ مُسْلِمٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَّا بِإِحْدَى ثَلَاثٍ الثَّيِّبُ الزَّانِي وَالنَّفْسُ بِالنَّفْسِ وَالتَّارِكُ لِدِينِهِ الْمُفَارِقُ لِلْجَمَاعَةِ»[1] **ژباړه**: هغه مسلمان چې لااله الا الله محمد رسول الله کلمه وايي وينه تویول يې روا نه ده، خو په درې صورتونو کې: ښځه لرونکی زنا کار، قاتل او مرتد چې اسلام پريږدي او له مسلمانانو نه جلا شي.

۵_ ګيډه له اور څخه ډکول

يتيم هغه مظلوم انسان دی چې خپل مهربان او زړه خوږی پلار يې له لاسه ورکړی وي. د هر چا مرستې ته اړتيا لري په ځانګړې توګه چې د هغه د مال ساتنه او پالنه وکړي. الله پاک په قرآن کريم او رسول اللهﷺ په احاديثو کې يتيم ته په پاملرنې او توجه باندې ټينګار کړی دی. الله پاک ددې ګناه په هکله په قرآنکريم کې فرمايي:﴿ إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا﴾ [النساء:۱۰]

ژباړه: «بيشکه هغوی چې په زور زياتي سره د يتيمانو مالونه خوري، هغوی په خپلو ګېډو کې اور اچوي او د دوزخ اورته به ننوزي» د يتيمانو مال خوړل، ډېره بې همتي، ناځوانه عمل او غټه ګناه ده، او له همدې امله اسلام پر ټولنې باندې د يتيم د وړاندې مسؤوليتونه ايښي چې يو له هغو څخه د يتيم د مال ساتنه او پالنه او د هغه له ضائع کيدو، په هغه کې له خيانت او د هغه له خوړلو څخه په ټينګه ډډه کول دي.

پوښتنې:

۱_حديث شريف ترجمه کړئ؟

۲_پورته کوم شيان دي چې په احاديثو کې شرک بلل شوي؟ نومونه يې واخلئ.

۳_د کوډو، فال ليدو، او غير شرعي دمونو او تعويذونو ضررونه وښاياست.

۴_په کوم آيت کې د يوه بې ګناه انسان وژنه د ټول انسانيت وژنه او د هغه ژوند ژغورل د ټول انسانيت ژوند ژغورل، ښودل شوي دي؟

۵_هغه ځايونه، چې د يو مسلمان قتل په کې د اړتيا له مخې جواز لري کوم دي؟ دليل يې وښاياست.

---

۱ - متفق عليه

اووه هلاکوونکي ګناهونه (۲)

.... وَأَكْلُ الرِّبَا وَالتَّوَلِّي يَوْمَ الزَّحْفِ وَقَذْفُ الْمُحْصِنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ.

۵ـ سود یا له الله ﷻ او پیغمبر ﷺ سره جګړه

سود (ربا) یو بل خطرناک رنځ دی چې نیغ په نیغه د ټولنې غریب او بې وزله خلک کړوي. په ټولنې کې انساني مفاهیم، لکه: زړه سوی، ښیګڼه، خواخوږي، قرض حسنه له منځه وړي او پرځای یې بخل، زړه سخت توب، مصلحت غوښتنه او مادي توب خوروي. ځکه الله تعالی سود خوړل له غریبو او اړمنو سره دښمني نه، بلکې له الله تعالی او د هغه له پیغمبر سره دښمني او د جنګ او جګړې اعلان ګڼلی دی: ﴿فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ [البقرة:۲۷۹]

ژباړه: نو که له دې کار(سود) څخه لاس نه اخلئ. بیا د الله او د هغه د پیغمبر جنګ ته تیار شئ.

سود خوړونکو ته الله تعالی تر ټولو بده سزا ټاکلې ده.

د خواشینې ځای دی چې نن سبا په نړۍ واله کچه سود ډېر پراخه شوی، نړۍ یې له یو خطرناک اقتصادي بحران سره مخامخ کړې او ورسره غبرګ یې د روحي او اخلاقي فساد په جال کې نښلولې ده.

فعالیت

په ډله ییزه توګه دسود بدې اغیزې جلا جلا بیان کړئ.

۶ـ د یوه تن تیښته لښکر ته ماته ورکوي

کافرانو، باطل پالو او مفسدینو سره د جهاد او مبارزې وروستی پړاو له هغوی سره مخامخ جګړې ته دانګل او د وسله والې جګړې پریکړه ده. په داسې حساسو شېبو کې مقاومت فرض او تیښته لویه ګناه ده، ځکه د جګړې په ترځ کې د یوه تن تیښته د جنګي مورال

په له منځه تلو سره ډېر ځله یو ستر لښکر ته ماته ورکوي. په داسې حساس وخت کې تیښته یا هم ثبات او استقامت د جګړې پایلې بدلوي.

۷ــ پر پاک لمنو ښځو تور لګول

ښځې په اسلام کې ډېر لوړ مقام لري. په ځانګړې توګه د هغو وقار او پت په شریعت کې په پوره پاملرنې سره مطرح دی، کوښښ شوی څو د دوی درناوی خوندي وساتل شي. د ښځو پر شخصیت ملنډې، توهین او تحقیر، بې ارزښته ګڼل او د نارینه وو د نفسي غوښتنو لپاره هغوی څخه کار اخیستل ستره ګناه ګڼل شوې، چې په آخرت کې د عذاب لامل جوړیږي.

پر دې سربېره هغه چا ته په دنیا کې هم درنه سزا ټاکل شوې چې د ښځې او یا نارینه د شخصیت درناوی ونه کړي، د هغوی عزت او حیا ته په بده سترګه وګوري، نو که چا کوم مسلمان سړي او یا مسلمانې ښځې ته د بد لمنی نسبت وکړ، په خپله دعوا به شاهدان راولي، که شاهدان یې تیر نشو کړای، محکمه به ورته د عامو خلکو په وړاندې د اتیا (۸۰) درو وهلو سزا ورکړي او شهادت او ګواهي به یې د خلکو ترمنځ د تل لپاره بې اعتباره اعلان شي.

فعالیت

هغه کوم سورت دی چې په پاک لمنو ښځو د تور لګوونکي لپاره پکې سزا ټاکل شوې ده؟

پوښتنې:

۱ــ په قرآن کریم او احادیثو کې ولې د یتیمانو پر پاملرنې ټینګار شوی دی؟
۲ــ کوم عمل له الله پاک او پیغبر سره جګړه بلل شوی دی؟
۳ــ په جهاد کې تیښته ولې هلاکوونکې ګناه ده؟
٤ــ په اسلامي شریعت کې پر پاک لمنې مسلمانې ښځې باندې د بدلمنی د تور لګولو څه سزا ټاکل شوې ده؟

نولسم لوست

امر بالمعروف او نهی عن المنکر

(عَنْ حُذَيْفَةَ بْنِ الْيَمَانِ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتَـأْمُرُنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلَتَنْهَوُنَّ عَنْ الْمُنْكَرِ أَوْ لَيُوشِكَنَّ اللَّهُ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عِقَابًا مِنْهُ ثُمَّ تَدْعُونَهُ فَلَا يُسْتَجَابُ لَكُم). رواه الترمذي

د راوي پېژندنه

حذيفة بن اليمان العبسي‌ﷺ مشر صحابي وو. د خندق په غز او له هغه وروسته نورو غزواتو کې شريک خو د خندق په غزا کې رسول اللهﷺ د کافرانو لښکر ته د احوال اخستو لپاره ليږلی وو. رسول اللهﷺ ورته د منافقانو د پېژندګلوی په شمول ډېر اسرار ويلي وو چې د صحابه وو په منځ کې په صاحب سر رسول الله ياديده. عمر فاروقﷺ به هغې جنازې ته نه ورته چې **حذيفة** ﷺ به پکې برخه نه اخيسته.

د ډېرو غزواتو په شمول د عراق په فتوحاتو کې شريک وو. د نهاوند په غزا کې يې ګډون درلود، همدان، ری، او دينور د ده په مشری کې فتح شوي. د ارمينيا له غزا وروسته يې د مسلمانانو دريم خليفه عثمانﷺ ته د قرآن کريم د ترتيب مسأله مطرح کړه. زيات احاديث يې له رسول اللهﷺ څخه روايت کړي دي. د عمرﷺ په خلافت کې د مدائن والي ټاکل شوی او همالته د والي په توګه وو چې د هجرت په (۳۶) کال کې وفات شو.

د ځينو کلماتو معنا

۱_وَالَّذِي: (و) په دي ځای کې د قسم توری دی، (الذي) هغه ځوک، هغه ذات (قسم دی په هغه ذات).

۲_لَتَأْمُرُنَّ: هرو مرو (خامخا) به امر کوئ.

۳_الْمَعْرُوفِ: يوه ډېره جامعه کلمه ده چې د خير، ثواب اوطاعت ټول کارونه پکې شامليږي، لکه ښيګڼه او نيکي چې عام خلک يې ښه ګڼي او بد يې نه وايي.

٤ _لَتَنْهَوُنَّ: هرومرو به نهی کوئ، (ايسارول به کوئ).

٥_الْمُنْكَرِ: د معروف ضد دی: بدي او ورانی، چې عام خلك پرې بد وايي او ښه يې نه ګڼي.
٦_لَيُوشِكَنَّ: ډېر ژر، ډېر نژدې.
٧_عِقَابًا: عذاب
٨_تَدْعُونَهُ: له الله ﷻ څخه به دعاګانې غواړئ.

د حديث ژباړه

له حذيفه رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ وفرمايل: زما دې په هغه ذات قسم وي چې زما سا د هغه په لاس کې ده چې تاسو به هرو مرو امر بالمعروف او نهی عن المنکر کوئ او يا دا چې ډېر نـژدې ده چـې الله پـاک در بانـدې لـه خپـل لـوري څخه عـذاب راوليږي چې بيا به له هغه څخه دعاګانې غواړئ او قبليږي به نه.

د حديث حکمت

اسلامي دعوت يا امربـالمعروف او نهـی عـن المنکـر د اسـلام لـه خـورا مهمـو مبـادي او ارزښتناکو فرايضو څخه دي چې د اسلام د نورو احکامو قيام او بقاء ورپورې تړلې ده.

فعاليت

هر زده کوونکی دې د امر بالمعروف او نهی عن المنکر اغيز د اسـلام د نـورو ارکـانو او احکامو د برپا کولو په هکله له ځان سره ياد داشت کړي او په نوبت سره دې يې نورو ته واوروي.

د حديث شريف ګټې

١_د امربالمعروف او نهي عن المنکر ارزښت

په هره ټولنه کې دوه ډوله وګړي ژوند کوي: نيکان خلك، هغه چې د پاکو عقيدو، نيکو خويونو، خير غوښتونکي او د غوره اخلاقو څښتنان وي.
اوبله ډله بدان، هغه چې د ناوړه سلوك، د بدو عـاداتو، د شـر او فساد خويونـو خاونـدان وي.

د بدو اعمالو له خاوندانو څخه همیشه په فردي او ټولنیز ژوند کې ناسمې مفکورې، د اسلام او انسانیت ضد کړنې، پر نوروظلم، تیری او ډول ډول فسادونه صادریږي. که چیری نیکان او صالحه وګړي ددغسې اشخاصو مخنیوي ونه کړي او دوی حق طرف ته ونه هڅوي، نو د ټولنې هره برخه به د شر او فساد ډګر وګرځي او انساني ټولنه به په داسې ځنګل بدله شي چې د عدل، انصاف، د ښو او بدو تمیز به پکې هیڅ نه وي.
امر بالمعروف او نهي عن المنکر د اسلامي امت هغه سپیڅلی صفت دی چې له پیغمبرانو څخه زموږ امت ته په میراث پاتې دی، دا هغه مهمه دنده ده چې د اسلامي ټولنې سلامتي او نیکمرغي ورپورې تړلې او د فساد د پراخېدو له منګولو بې ژغوري.

۲_خلك نیکیو ته رابلل

د حدیث مفهوم د امر بالمعروف په هکله دا دی چې: تاسو به هرومرو خلکو ته په نیکیو او ښیګڼو امر کوئ. خلك به اسلامي عقیدې، اسلامي شریعت، اخلاق، عزت، درنښت، حیا، احترام، محبت، وروری، عدل او انصاف او د یوه الله بنده ګۍ ته رابلئ ، چې د دنیا او آخرت سعادت پکښې نغښتی، دعوتوئ.

۳_ له بد یو څخه خلك منع کول

په ټولنه کې خلك له خرابو افکارو، بدو اعمالو او ناوړه اخلاقو څخه منع کول او ایسارول فردي او ټولنیزه دنده ده. د اسلام دستر پیغمبرﷺ له خوا پر یوه کار باندې په دغسې مؤکدو الفاظو سره امر او ټینګار کول د هغه کار فرضیت او لزوم افاده کوي، په همدې اساس د اسلام د دین غوښتنه داده چې اسلام ته بلنه، امر بالمعروف او نهی عن المنکر د هر مسلمان په غاړه په فردي توګه او د ټول امت په غاړه په ټولنیزه توګه فرض دی، هغه هم په حکیمانه لارو چارو چې منکر له منځه ولاړ شي او د منکر له منځه وړل د ستر منکر (جنګ، نفرت او فساد) لامل ونه ګرځي.

٤_ د امر بالمعروف او نهي عن المنکر د پرېښودو خطرونه او پایلې

امر بالمعروف او نهي عن المنکر هغه مهمه دنده ده چې په پرېښودلو یې رسول اللهﷺ د عذاب د نازلیدلو اخطار ورکړی. د دې معنا داده چې اسلامي دعوت، امر بالمعروف او نهی عن المنکر که کله هم په ټولنه کې پرېښودل کیږي نو ځای یې د الله تعالی لخوا ځانګړی عذاب نیسي، سربیره پردې په جامعه کې ظلم، بې انصافي، د زړونو سختوالی او ډول ډول فسادونه زیاتیږي او په پای کې ټولنه دهلاکت په درشل دریږي.

٥_ بیا به مو دعاء نه قبلیږي

که دعوت، امر بالمعروف او نهی عن المنکر ترک شي نو ډېر ژر به الله تعالی له خپل لوري عذاب را نازلوي، که کله د دعوت (امر بالمعروف او نهی عن المنکر) په پریښودو سره عذاب راغی نو بیا که تاسې الله تعالی ته څومره دعاګانې او زارئ کوئ نودعا به مو نه قبلیږي، او عذاب به په دعاګانو باندې نه لرې کیږي، ځکه مسلمانانو به د دعوت په پریښودو دومره ستر جرم او غټه ګناه کړې وي چې د دعا دقبلیدو ټولې لارې به ېې پر ځان تړلې وي.

فعالیت:

ایا له بدیوڅخه منع کول یوازې د علماوو دنده ده او که د ټولو مسلمانانو؟ زده کوونکي دې په خپل منځ پرې مباحثه وکړي.

پوښتنې:

١_ لاندې کلمې معنا کړئ:

أ_ لَتَأْمُرُنَّ:

ب_ الْمَعْرُوفِ:

ج_ لَيُوشِكَنَّ:

٢_ دحدیث د راوي په هکله لنډ معلومات ورکړئ.

٣_ د حدیث ژباړه ووایاست.

٤_ که د اسلامي دعوت فریضه ترک کړل شي، نو پایله به یې څه وي؟

شلم لوست

په لګښت کې اقتصاد

عَنِ ابْنِ عُمَرَ ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الاقْتِصَادُ فِي النَّفَقَةِ نِصْفُ الْمَعِيشَةِ ، وَالتَّوَدُّدُ إِلَى النَّاسِ نِصْفُ الْعَقْلِ ، وَحُسْنُ السُّؤَالِ نِصْفُ الْعِلْمِ.

رواه الطبراني فی المعجم الكبير

د ځینو کلماتو معنا

۱_الاقْتِصَادُ: اقتصاد د (قصد) له کلمې څخه ده چې په چارو او وینااوو کې د افراط او تفریط ترمنځ وسط حد ته ویل کیږي، په لګښت او نفقه کې اقتصاد د اسراف او تقتیر (ممسک توب) ترمنځ حد ته وايي.

۲_الْمَعِيشَةَ: ژوند، روزګار.

۳_التَّوَدُّدُ: مینه کول، محبت کول.

د حدیث ژباړه

له عبد الله بن عمررضی الله عنهما څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل: اقتصاد (اعتدال په لګښت کې) نیم ژوند دی، او خلکو ته ځان ګرانول او نژدې کول نیم عقل دی، اوپه ښه ډول پوښتنه کول نیم علم دی.

د حدیث شریف حکمت

مال له خپل ارزښت او اهمیت سره سره یو خطرناک شی دی، هغې لوښې توري ته ورته دی چې دواړه لوري یې تېره او غوڅوونکي وي، که انسان ورسره پوره پاملرنه او احتیاط ونکړي نو ارومرو به خپل بدن پرې غوڅوي.

ځکه اسلام مال ته ځانګړې پاملرنه کړې، د هغه د ګټلو او لګښت لپاره یې دقیق، جامع اصول او ضوابط ایښي دي. چې یو له دغو اصولو او ضوابطو څخه د اقتصاد (اعتدال) اصل او ضابطه ده چې تر ډیره حده په لګښتت پوري اړه لري.

د اقتصاد اصطلاح او مفهوم د رسول اللهﷺ په ګڼو احادیثو او د قرآن کریم په ډیرو آیتونو کې ذکر شوی، چې مونږ او تاسو بې د بېلګې په توګه د پورتني مبارك حدیث په ترځ کې لولو.

د حدیث شریف ګټې

۱ـ مال قیمتي زیرمه او د اقتصاد اصل دی

مال په یو وخت کې هم د خیر او ښیګڼې غوره وسیله او هم د شر او بدی ناکاره وسیله ده.
کور، اولاد اوعیال، نفقه او لګښت چې د انساني ژوند ډیره برخه جوړوي، ډېر ځله انسان د مال په اړه بې احتیاطی ته اړکړي چې په پای کې د بې وزلی او تنګلاسی لـه داسې جدي ستونزو سره مخ شي چې ژوند پرې تریخ او ورځخه پـه تیـښته شـي، سترګې پټې کړي او په ټولو انساني پولو او ارزښتونو پښې واړوي، په غلا، چور او تـالان لاس پـورې کړي، په ټولنه کې فساد، بد امني، اړ او دوړ رامنځته کړي. او یا هم د کـار کولـو همـت بایلي، کچکول په غاړه کړي او د سوال لاسونه اوږده کړي او په ټولنه بانـدې یـو درونـد پیټی جوړ شي.
اسلام دغه ستونزه د یوه خراب او دردوونکي واقعیت په توګـه درک کـړې او د هغـې د مخنیوي لپاره یې د اقتصاد اصل او قاعده ایښې ده.
پدې مبارك حدیث کې رسول اللهﷺ اقتصاد نیم ژوند ګڼلی او بیا یې په ځانګړې تعبیـر سره د لګښت اقتصاد د تنګلاسی او له هغو نه د راولاړو ستونزو د مخنیوي چاره ښـودلې.
پیغمبرﷺ فرمایلي دي:(مَاعَالَ مَنْ اقْتَصَدَ). [احمد]
ژباړه: هیڅکله به فقیر او تنګلاسی نه شي هغه څوك چې په لګښت کې د اعتدال او میانه روی څخه کار اخلي.
له کومه ځایه چې په مالي چارو کې اقتصاد او اعتدال ډیره اغیزه او خورا مهـم رول لـري ټولې مالي چارې او مالي نظام د (اقتصاد) په نـوم یـاد شـوی دی، نـن سبا چې د اقتصـاد اصطلاح کارول کیږي مقصد ترې ټولې مالي چارې او مالي نظام او سیستم وي.

۲_ اسراف چې د اقتصاد ضد، او د فقر لامل ګرځي شرعا حرام دی

د اقتصاد ضد ته په شریعت کې (اسراف) وایي چې په لګښت کې د افراط، بې نظمی، بې هدفی، بې پلانی مفاهیمو ته شامله ده.

د لګښت ډیره برخه خوراك او څښاك جوړوي، الله تعالی د خوراك او څښاك په اړه فرمايي:﴿ وَ كُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾ [الأعراف: ۳۱]. خوړئ او څښئ خو اسراف او له حده تېرى مه كوئ.

په خوراك او څښاك كې اسراف او له حده تېرېدل چې څومره د بدن روغتيا ته تاوان اړوي، له هغه نه زيات بې ما ل ته اړوي او نن سبا چې څومره مالونه په خوراك او څښاك كې له اسراف نه په راولاړو ناروغيو او د هغو په علاج لګيږي له هيچا پټ ندي.

۳_في سبيل الله انفاق كې هم اقتصاد

آن تر دې چې في سبيل الله انفاق، خيرات، صدقات، مرستې او عامه سخاوتمندی او داسې نور د خير ښيګڼې لګښتونه هم بايد د اقتصاد تر قاعدې لاندې وي او د ثواب ګټلو جذبه او ولوله بايد انسان د اقتصاد پولو ماتولو ته ونه هڅوي، الله تعالی فرمايي: ﴿وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا﴾.[الاسراء:۲۹]

ژباړه: لاس ترغاړې تړلی بخيل مه اوسه او مه دومره په خلاص مټ لګښت كوه چې سبا تش لاس او د ټولو ملامت ناست يې!

نو چې كله الله پاك د خير ښيګڼې لګښت كې د اقتصاد غوښتنه كوي نو نور لګښتونه خو بايد ارومرو د اقتصاد په اصل ولاړ وي.

۴_دخلكوخوښي لاس ته راوړل لويه عقل مندي ده

كه څوك د الله ﷻ د رضا په خاطر د انسانانو سره مرسته كوي، د هغوې درناوی كوي، او ورسره نيك چلن كوي، د خلكو پر جفا سترګې پټوي داسې انسان الله ﷻ ته خوښ وي، او څوك چې الله ﷻ ته خوښ وي الله ﷻ د هغه سره مينه د بندګانو په زړونو كې هم اچوي د خلكو د خوښی له بركته تل انسان خوښ، هوسا، او په خپلو مقصدونوكې سرلوړی وي. د الله ﷻ د بندګانو خوښي تر لاسه كول غټه كاميابي او لويه عقل مندي ده.

٥ _ ګټوره پوښتنه علم زياتوي

پوهه او علم د زړونو پټې خزانې دي چې په ګټورو پوښتنو رابرسيره کيږي، که چيرې لـه معلم څخه په ښه طريقه پوښتنه وشي ممکنه ده چې معلم د زړه له کومي په ځواب کـې داسې معلومات وړاندې کړي چې حاصلولو ته يې ډيره زياته اړتيا وي.

پوښتنې:

١_لاندې کلمې معنا کړئ:

١_ الاقْتِصَادُ:

ب_ الْمَعِيشَةِ:

ج_ التَّوَدُّدُ:

٢_مال ولې دومره ارزښت لري؟

٣_د اقتصاد لغوي او اصطلاحي معنا څه ده؟

٤_حديث ترجمه کړئ!

٥_اسراف ولې حرام دی؟ د هغه روغتيايي او مالي ضررونه بيان کړئ!

کورنۍ دنده

زمونږ په ټولنه کې هغه دودونه او رواجونه په ګوته کړئ چې د اقتصاد په خلاف پر حرام اسراف روان دي، او دهغو د مخنيوي پر لارو چارو باندې غور او فکروکړئ ،اودمخنيوي په باره کې يې لنډه مقاله وليکئ.

يو ويشتم لوست

د الله ﷻ کتاب او د پيغمبر ﷺ سنت

عَنْ مَالِك أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ تَرَكْتُ فِيكُمْ أَمْـرَيْنِ لَـنْ تَضِلُّوا مَا تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا كِتَابَ اللَّهِ وَسُنَّةَ نَبِيِّهِ. [موطأ مالك]

د راوي پېژندنه

مالك بن انس بن مالك الأصبحى الحميرى د دار الهجرت (مدينى منورې) امام او د اهل سنت له څلورو مشهورو مذهبونو څخه د مالکي مذهب امام دی. په ۹۳ هجري کـا ل پـه مدينه منوره کې زيږېدلی. پر دين کلک ولاړ وو. له اميرانو او باچاهانو څخه لرې اوسيده، آن تردې چې د واکمنانو له خوا ربړول شوی هم دی.

عباسي خليفه هارون الرشيد ترې وغوښتل چې دربار ته ورشي او ده ته سبق ووايـي، خـو امام مالك انکار وکړ او ويې ويل چې: علم ته خلك ورځي، علم خلکو پسې نه ورځـي! هارون الرشيد بې کورته ورغی او د درس په مجلس کې يې ديوال ته تکيه وکـړه ، امـام مالك وويل: دعلم درناوی د رسول الله ﷺ درناوی دی، نو تکيه يې پرېښوده او د امام پـه وړاندې کښيناست. د خليفه منصور عباسي په غوښتنه يې د احـاديثو مـشهور کتـاب موطأ وليکه. په همدې توګه: **الوعظ**، المسائل، **الرد على القدرية**، النجوم او تفسير غريب القـرآن د نوموړي له ليکنو څخه دي. امام مالك بن انس په ۱۷۹ هـ. ق کـال په مدينـه منوره کـې وفات شو.

د ځينو کلماتو معنا

١_تَرَكْتُ: له ترك څخه اخستل شوی: پرېښودل، ترک کول.

٢_أَمْرَيْنِ: د (امر) تثنيه ده:چاره، کار.

٣_لَنْ تَضِلُّوا: هيڅکله به بې لارې نه شئ.

٤_مَا تَمَسَّكْتُمْ: څوپورې مو چې منګولې پرې لګولې وي.

د حديث شريف ژباړه

امام مالك رحمه الله تعالى ته دا حديث رسيدلی چې پيغمبر ﷺ فرما يلي دي: په تاسو کې مې دوه شيان پرېښي دي، څو پورې مو چې پر هغو منګولې ښخې کړې وي هيڅکلـه بـه بې لارې نه شئ: دالله کتاب او زما سنت.

د حدیث حکمت

قرآن د الله پاك وروستى كتاب دى چې د انسانيت د هدايت او لارښوونې لپاره بېې نـازل كړى، څو انسانان له تيارو څخه رڼا ته راوباسي او د ژوند په سمه لاره بېې روان كړي. ترڅو چې انسانان پر قرآن كلك ولاړ وي، هيڅكله به بې لارې نه شي.

د حدیث شریف ګټې

۱ـ قرآن کریم د اسماني کتابونو ناسخ

رسول اللهﷺ امت ته د اسلام دوه اصلي سرچينې په ګوته كړي څو د هغو په رڼا كې خپل ژوند تيركړي. لومړى د الله كتاب (قرآن) او دوهم خپل سنت (حديث او سيرت).

قرآن كريم د اسلامي شريعت د تحليل او تحريم لومړنى مرجع ده. قـرآن د ژونـد ټـولې چارې د اصولو او بنسټونو په توګه اجمالا بيان كړې دي: ﴿...مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ...﴾ [الانعام: ٣٨]

ژباړه: موږ په قرآن كې د هيڅ شي كمى نه دى كړى (د اړتيا وړ شيان مو ټول ذكر كړي دي). الله تعالى خپل رسول محمدﷺ تـه دنـده سپارلې څـو دغـه اصـولي لارښـوونې پـه تفصيل سره د ژوندانه په ټولو جزئياتو كې پلې كړي. د دغو اصولو پـر بنسـټ يـوه ټولنـه جوړه كړي او نړيوالو ته دغه الهي لارښوونې يوازې په نظري توګه نـه، بلكـې پـه عملـي توګه وړاندې كړي. الله تعالى د پيغمبر دغه حيثيت داسې بيانوي: ﴿...وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ [النمل: ٤٤]

ژباړه: موږ تاته ذكر(قرآن) نازل كړ څو خلكو ته نازل شوى كتاب شرح او توضيح كړې او ښايي دوى پكې غور او فكر وكړي.

جابرؓ وايي يوځل عمربن الخطاب په داسې حال كې چې د تـورات يـوه نـسخه بېې پـه لاس كې وه، راغى او وېې ويل: اى دالله رسوله، دا د تورات يوه نسخه ده. رسـول اللهﷺ څه ونه ويل. عمر رضى الله عنه د هغه په لوستو پيل وكړ. د پيغمبرﷺ پر مخ د غوسې او د خفګان نښې راغلې. په دې كې ابوبكرؓ پر عمرؓ غږ وكـړ چـې مـور دې در بانـدې بوره شه عمره د پيغمبر مخ ته نه ګورې؟ كله چې عمرؓ د پيغمبرﷺ مخ ته وكتل، نو ژر بې وويل: د الله پاك او د هغه د پيغمبر له غوسې څخه پناه غواړم. د الله پاك په ربوبيت، د اسلام په دين او د محمدﷺ په نبوت خوښ او قانع يو. رسول اللهﷺ وفرمايل: زما دې په

هغه ذات قسم وي چې زما سا يې په واک کې ده، که موسی درته راځرګند شي او تاسو هغه پسې لاړ شئ او ما پرېږدئ نو د حق له لارې څخه به بې لارې شئ، او که موسی ژوندی وای او زما پیغمبري يې موندلې وای نو زما تابعداري به يې کوله. [سنن الدارمی]

۲ـ د رسول الله صلی الله علیه وسلم سنت(حدیث اوسیرت)، د قرآن تر ټولو ښه شرحه

د پیغمبر سنت د قرآن کریم تر ټولو ښه شرح او تفسیر دی. د هغه سیرت او د صحابه وو ټولنیز ژوند د قرآنکریم عملي او تطبیقي اړخ دی.

له رسول اللهﷺ څخه چې کومه خبره ثابته شوې ده، هغه په حقیقت کې د وحی یوه برخه ده،

الله پاک فرمایي:﴿ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى۝ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى﴾ [النجم: ۳-۴]

ترجمه: پیغمبرله ځانه نه غږیږي، هغه خو ورلیږل شوې وحې ده.

نو په څه شي چې امر کوي باید پلې کړی شي او له څه شي چې منع کوي باید اجتناب ترې وشي، الله پاک فرمایي: ﴿..وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا...﴾ [الحشر:۷]

ژباړه: کوم دستور چې پیغمبر درکوي، عمل پرې وکړئ او له څه شي مو چې منع کوي ځان ترې وژغورئ.

په سنتو باندې منګولې لګول له ضلالت او بې لارې توب څخه د ژغورل کیدو او نجات یوازنی لاره ده.

۳ـ د رسول اللهﷺ سنت یا دویمه وحې

له قرآن نه وروسته سنت د اسلامي شریعت د تحلیل او تحریم دویمه مرجع ده.

په دې توګه له سنتو څخه د الهي وحې د یوې برخې په توګه هیڅکله استغنا نشي راتلای او د قرآن په شرح او شرعي احکامو باندې په پوهیدلو کې له پامه نشي غورځېدلای.

رسول اللهﷺ په یو مبارک حدیث کې چې مقدامؓ ترې روایت کړی فرمایي: خبر اوسئ! ماته قرآن او د هغه په څیر نور څه (سنت) راکړل شوي دي).[1]

---

۱ - ابوداود

په بل روايت کې راځي: داسې څوک ونه مومم چې ډډه يې وهلې وي او زما کوم امر يا نهی ورته ورسيږي او دی ووايي چې زه دا نه پېژنم، هغه څه منم چې پـه قـرآن کـې مـې موندلي.[1]

د حديثو او فقهې کتابونه په هغو مسائلو ډک دي چې په قرآن کې نشته، خـو پـه حـديثو کې حلال يا حرام ګڼل شوي دي.

٤ـد لارې مشال

د صحابه وو ټولنيز ژونـد، پـه ځـانګړې توګـه د راشـده خلافت دوره، د قـرآن کـريم د مقاصدو پر اساس جوړ او د بشري ژوند غوره بېلګه ده. ځکه خو رسول اللهﷺ په يوه مبارک حديث کې امت ته پر هغې باندې د کلک درېدو ټينګار کوي او وايي: زمـا سـنت او لـه مانه وروسته زما د راشدينو او مهدييونو خليفه ګانو سنت کلک کړئ..)[2]

د راشده خلافت د دورې ټولنيزه تګلاره زموږ لپاره د فکري او عقيدوي خط مشالونه دي چې د ژوندانه په اوږدو لارو کې خپله لاره پرې رڼا کوو.

پوښتنې:

١ـپورتنی حديث شريف وژباړئ.

٢ـدحديث راوي څوک دی؟ معرفي يې کړئ.

٣ـلاندې کلمات معنا کړئ:

- تَرَكْتُ:
- أَمْرَيْنِ:
- لَنْ تَضِلُّوا:
- مَا تَمَسَّكْتُمْ:

٤ـ (نبوي سنت اوسيرت د قرآنکريم ښه شرحه ده) دا مطلب واضح کړئ.

کورنی دنده:

پورتنی حديث شريف له معنا سره په يادو زده کړئ.

---

١ - معرفة السنن والآثار للبيهقي

٢ - مشکل الآثار للطحاوي

دوه ویشتم لوست

په جهاد کې د ښځو ونډه

عَنْ الرُّبَيِّعِ بِنْتِ مُعَوِّذٍ قَالَتْ كُنَّا نَغْزُو مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنَسْقِي الْقَوْمَ وَنَخْدُمُهُمْ وَنَرُدُّ الْجَرْحَى وَالْقَتْلَى إِلَى الْمَدِينَةِ. [صحيح البخاري]

دراوي پېژندنه

ربيع بنت معوذ بن عفراء رضی الله عنهما، د انصارو د بني نجار له قبيلې څخه وه، ربيع بي بي په بيعة الرضوان کې حاضره او له رسول الله ﷺ سره يې په ځينو غزواتو کې ګډون درلود. نوموړې له يوې خوا زاهده، عابده او د خدای ﷻ د لارې مجاهده وه، له بلې خوا د علم او فضيلت خاونده هم وه. له دې بي بي څخه ټول يويشت (۲۱) احاديث روايت شوي دي. ډېر عمر ژوندۍ وه. په پای کې د عبدالملك بن مروان په خلافت کې د هجرت په څه د پاسه اويايم کال کې وفات شوه.

د ځينو کلماتو معنا

۱_كُنَّا: موږ وو.

۲_نَغْزُو: غزا مو کوله، جهاد مو کاوه.

۳_نَسْقِي: اوبه مو ور رسولې، اوبه مو ورکولې.

٤_نَرُدُّ: وړل مو، ليږدول مو.

٥_الْجَرَحَى: ټپيان، زخميان.

٦_الْقَتَلَى: قتل کړای شوي، وژل شوي.

د حديث ژباړه

له ربيع رضی الله عنها څخه روايت دی چې وايي: موږ به له پيغمبر ﷺ سره يو ځای غزا کوله، په جهاد کې به ورسره شريك وو. مجاهدينو ته به مو اوبه رسولې، نور خدمتونه مو ورته تر سره کول او د هغوی ټپيان او شهيدان به مو مدينې منورې ته انتقالول.

د حديث حکمت

د خير ښيګڼې خپرېدو، دعدالت او انصاف تامين، له انسان څخه د انسان آزادي، له مستکبرينو څخه د مستضعفينو بوداګانو، ښځو او ماشومانو د ژغورلو، د انساني کرامت او ارزښتونو د خوندي ساتلو او د الله ﷻ د کلمې او دين د لوړوالي په خاطر سپيڅلی او مقدس جهاد، له يوې خوا شرعي فريضه او مکلفيت دی او له بلې خوا د هر مؤمن او مسلمان وګړي د ژوندانه تر ټولو لوړه هيله او ستر وياړ دی. ښځه د نورو مسؤوليتونو، حقوقو او وياړ په څير په دغې مقدسې فريضې او سپيڅلې دندې کې د خپل بدني ځواک په اندازه له نارينه وو سره سمه او برابره ونډه لري.

د حديث شريف ګټې

۱ـ د اسلام په لاره کې د وسله وال جهاد ارزښت

وسله وال جهاد د اسلام د سپيڅلی دين دخپرولو او ورڅخه د دفاع غوره لاره ده.

د الله ﷻ په لاره کې جهاد هغه غوره عبادت دی بل هيڅ ډول عبادت ورسره نه برابرېږي.

د الله ﷻ په لاره کې يوساعت تګ د سهار له خوا او يا بيرته راستنيدل د ورځې په اخره برخه کې له دنيا اوهغه څه چې په دنيا کې دي ورڅخه غوره دي.(۱)

په اسلام کې جهاد تر ټولو د لوړ مقام او تر ټولو نيکو کارونو غوره کار دی، الله تعالی د دې لپاره روا کړی تر څو د توحيد کلمه لوړه او د الله تعالی ددين برم زيات شي. ډېر زيات شمېر آياتونه او احاديث د جهاد د فضيلت په اړه راغلي. الله تعالی فرمايي: ﴿ وَمَن يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللّهِ فَيُقْتَلْ أَو يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْراً عَظِيماً﴾ [النساء: ۷٤] **ژباړه:** او څوک چې د الله په لار کې وجنګيږي او ووژل شي يا برلاسی شي هغه ته به موږ هرومرو ستر ثواب ور په برخه کړو.

او فرمايي: ﴿وَفَضَّلَ اللّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْراً عَظِيماً﴾ [النساء: ۹۵]

ژباړه: او الله تعالی مجاهدين په ناستو خلکو په ستر اجر سره غوره ګرځولي دي.

د اسلام ستر لارښود، رسول الله ﷺ د جهاد په اړه داسې فرمايي: «مَثَلُ الْمُجَاهِدِ فِى سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ الصَّائِمِ الْقَائِمِ الْقَانِتِ بِآيَاتِ اللَّهِ لاَ يَفْتُرُ مِنْ صِيَامٍ وَلاَ صَلاَةٍ حَتَّى يَرْجِعَ الْمُجَاهِدُ فِى سَبِيلِ اللَّهِ تَعَالَى»(۲)

---

۱ - مسلم

۲ - صحيح مسلم.

ژباړه: د الله تعالی په لار کې د مجاهد مثال د هغه روژه نيوونکي په څير دی چې تېوله شپه لمونځ کوي او د الله تعالی په آياتونو باندې دعاء کوونکی وي، نه له خپلې روژې ستړی کېږي او نه له خپل لمانځه څخه ستړی کېږي تر هغه وخته چې دغه د الله تعالی د لارې مجاهد بېرته خپل کورته را ستون شي.

د الله تعالی په لار کې وتل او ستونزې ګالل لوی اجر او ثواب لري. رسول الله ﷺ فرمايلي دي: عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ –رَضِىَ اللَّهُ عَنْهُ– قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِﷺ:« انْتَدَبَ اللَّهُ لِمَنْ خَرَجَ مُجَاهِدًا فِى سَبِيلِهِ لاَ يُخْرِجُهُ إِلاَّ إِيمَانٌ بِى وَتَصْدِيقٌ بِرَسُولِى فَهُوَ عَلَىَّ ضَامِنٌ أَنْ أُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ أَوْ أَرْجِعَهُ إِلَى بَيْتِهِ الَّذِى خَرَجَ مِنْهُ نَائِلاً مَا نَالَ مِنْ أَجْرٍ وَغَنِيمَةٍ ».[1]

ژباړه: څوک چې د مجاهد په توګه د الله په لار کې له کوره ووځي، الله ﷻ (د مهربانی له مخې) فرمايي: چې کله يې دا وتل پر ما د ايمان او زما د رسول د تصديق پر بنا وي نو زه يې ضامن يم چې هغه جنت ته داخل کړم او يا يې بېرته خپل کور ته په داسې شان ورستون کړم چې ثواب او غنيمت ورپه برخه وي.

د يادونې وړ ده چې د جهاد د مشروعيت لپاره د ځانګړو حالاتو او شرايطو تحقق ضروري دی.

۲ ـ په وسله وال جهاد کې د ښځو ونډه

له رسول الله ﷺ سره په غزاګانو کې، لکه د سړو په څير ښځو هم، پوره ونډه اخيستی ده دا په دې معنا چې ښځې هم له نارينه وو سره په ټولو عبادتونو، وياړونو او افتخاراتو کې سمې شريکې دي. له دې کبله ويلای شو، ښځې حق لري چې د مسلمانانو له امير څخه د اجازې تر لاسه کولو د حق د لارې د سپيڅلي جهاد وياړ تر لاسه کړي.

اسلامي شريعت د خپلې عامې مهربانی، هغه ځانګړي سهولت له مخې، چې له ښځو سره يې په هر څه کې په پام کې نيولی، ښځې يې جګړې ته له حاضريدو څخه معاف کړې دي. دغه معافي يوازې يوه استثناء لري چې کله د مسلمانانو مشر د اړتيا له مخې فوق العاده حالت کې نفير عام (جهاد ته عمومي وتل) اعلان کړي، بيا به ښځه هم د مېړه له اجازې پرته د جهاد ډګر ته وځي. په عامو او عادي جهادونو کې ښځه مکلفه نه ده چې د جهاد ډګر ته ولاړه شي. له دې سره سره ښځې حق لري چې د جهاد په وياړونو کې د

---

۱ – سنن کبری، بيهقی

شریکیدو په خاطر د مسلمانانو د مشر او خپل سرپرست په اجازه له مجاهدینو سره ووځي او هلته د دوی له طبیعت سره مناسب یو شمیر خدمتونه تر سره کړي.

حقیقت دادی چې د اسلامي دعوت له پیل څخه نیولې د دعوت په ټولو پړاوونو کې ښځې په ټولو ویاړونو کې له نارینه وو سره یو شان شریکې دي. لله الحمد په ټول اسلامي تاریخ کې یوه پیښه هم داسې نشته چې هلته ښځو د محرومیت او کموالي احساس کړی وي او یا هم نارینه وو ځان پرې لوړ او پورته ګڼلی وي، بلکې ددې پر خلاف ښځې تل د نارینه وو له خوا له ځانګړي قدر، احترام او درناوي څخه برخمنې وې.

د اسلامي تاریخ په اوږدو کې د نارینه اتلانو په کتار کې خدیجه، سمیه، اسماء، ام سلیم، ام عطیه، ام حرام، خوله، عائشه، فاطمه، زینب رضي الله عنهن او داسې نورې په زرګونو اتلانې دي چې یادونه یې په زرینو کرښوکې پاتې دي.

ام عماره نسیبه رضی الله عنها یوه له هغو اتلو بیبیانو څخه ده چې د احد په تاریخي غزا کې یې له پیغمبر څخه په سخت وخت په دفاع کې د میړانې او سرښندنې بېلګه وړاندې کړې او د تل لپاره به تاریخ وربانديې ویاړي.

حفصه رضي الله عنها له ام عطیې رضی الله عنها څخه روایت کړی چې هغې ویل: زه له پیغمبرﷺ سره په اوو(۷) غزاګانو کې شریکه وم، زه د جګړې پر وخت له بارونو او سامانونو سره پاتې شوم. مجاهدینو ته به مې ډوډۍ برابروله او د هغوی د ټپیانو درملنه مې کوله.

انسؓ وايي: ام سلیم رضی الله عنها (دده مور)چې ژوندۍ وه نو تل به له یوې ډلې انصارو ښځو سره له رسول اللهﷺ سره په غزا کې ملګرې وه.

حشرج له خپلې پلرنۍ نیا څخه نقلوي چې هغې رضی الله عنها ویل: زه له شپږو تنو نورو ښځو سره د خیبر غزا کې له پیغمبرﷺ سره ووتم. څه وخت چې پیغمبرﷺ پوه شو ښځې هم ورسره غزا ته راغلي، نو موږ پسې یې څوک را ولیږه او ویې غوښتو! موږ د پیغمبرﷺ خدمت ته حاضرې شوو نو د پیغمبرﷺ په څیره کې د قهر او غوسې نښې وې. موږ ته یې وویل: تاسو د څه لپاره او د چا په اجازه راغلي یئ؟ مونږ ورته وویل: یا رسول الله! موږ تاسره راووتو، مجاهدینو ته به غشي ورکوو او به او ستوان به ورکوو، د ټپیانو درملنه به کوو او حماسي سندرې به وایو. پدې توګه به د الله جل جلاله د لارې په جهاد کې خپله مرسته او

کمک کوو. رسول اللهﷺ راته وویل: پاځئ او خپلو خیمو ته ولاړې شئ. هغه وایي: بیا کله چې الله تعالی خیبر فتح کړ نو رسول اللهﷺ له غنیمت څخه موږ ته د نارینه مجاهدینو سره سمې برابرې برخې راکړې. حشرج صاحب وایي، ما ترې پوښتنه وکړه چې څه شی په برخه کې دروررسیدل؟ هغې وویل: میوې.[1]

فعالیت

د اسلامي تاریخ په اوږدو کې د هغو مجاهدو ښځو نومونه واخلئ چې په خپلو تورو او غبرونو یې په جهادي معرکو کې حماسې زیږولي دي.

۳ـ د جګړې پر مهال د ښځو رول

ښځې په جهاد کې عموما په وروستیو لیکو کې په لوژستیکي او روغتیایي چارو کې، لکه د ټپیانو درملنه او د شهیدانو په انتقال او لیږدونه ، پخلي او اوبو رسولو کې له مجاهدینو سره مرسته کوي.

په وسله وال جهاد کې د ښځو دونډه اخیستلو شرط دادی چې په عملي جګړه کې به برخه نه اخلي، ابرو به یې له خطر څخه مصؤونه وي، پرده به مراعاتوي، او له سړو سره به اختلاط نه کوي که چیرې پورتنیو شرطونو تحقق نه مونده، نو بیا ښځو ته په وسله وال جهاد کې ونډه اخیستل جواز نه لري.

پوښتنې:

۱ـ د حدیث ژباړه ووایاست.

۲ـ د جګړې پر مهال د ښځو رول څه دی؟

۳ـ په مسلحانه جهاد کې د ښځو د ونډې اخیستلوشرطونه ووایاست.

کورنی دنده:

له معتبرسیرت کتاب څخه د احد په غزا کې د نسیبې رضی الله عنها دریځونه او مواقف ولولئ او په خپلو کتابچو کې یې ولیکئ.

۱ – السنن الکبری للنسائی

درویشتم لوست

رښتینولي

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِﷺ « عَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ فَإِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِى إِلَى الْبِرِّ وَإِنَّ الْبِرَّ يَهْدِى إِلَى الْجَنَّةِ وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَصْدُقُ وَيَتَحَرَّى الصِّدْقَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّـهِ صِـدِّيقًا وَإِيَّاكُمْ وَالْكَذِبَ فَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِى إِلَى الْفُجُورِ وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِى إِلَى النَّارِ وَمَـا يَـزَالُ الرَّجُلُ يَكْذِبُ وَيَتَحَرَّى الْكَذِبَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّهِ كَذَّابًا ». [صحيح مسلم]

د راوي پېژندنه

د دغه جليل القدر صحابي نوم عبدالله د پلار نوم يې مسعود او د بنو هـذيل قبيلې ته منسوب دی. شپږم شخص وو چې د اسلام په مبارک دين مشرف شو. دوه ځله يې حبشې ته هجرت کړی دی دريم ځل يې له حبشې څخه مدينې منورې ته هجرت وکړ. له رسول اللهﷺ سره به تل يو ځای او ملګری وو. له دې امله د اصحابو ترمنځ په صاحب العصا، صاحب الوسادة او صاحب المطهرة [1] مشهور وو. تل به يې په ډېره خوږه لهجه د قرآنکريم تلاوت کاوو، د علم او پوهې سمندر وو، د علمي مقام تر څنګ د حق د سنګر يو غښتلی مجاهد هم وو. په بدر، احد، خندق او نورو ټولو غزاګانو کې يې برخه اخيستې ده، د هجرت په دوه دېرشم (۳۲)کال د حضرت عثمانرضي الله عنه له شهادت څخه وروسته يې له نيمګړې نړۍ څخه رحلت وکړ.

د ځينو کلمو معنا:

۱ـ عَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ:	پر تاسو رښتيا ويل لازم دي
۲ـ يَهْدِى:	لارښوونه کوي
۳ـ الْبِرّ:	هر ډول ښې اوغوره کړنې اوخصلتونه
۴ـ مَا يَزَالُ الرَّجُلُ:	سړی تل اوهميشه
۵ـ يَتَحَرَّى الصِّدْقَ:	کوښښ او هڅه کوي د رښتيا ويلو
۶ـ يُكْتَبَ:	وليکل شي

۱ـ يعني رسول اکرمﷺته به يې امسا په لاس کې ورکوله، تکيه او بالښت به يې ورته ايښود او د اوداسه اوبه به يې ورکولې.

۶ـ وَإِيَّاكُمْ وَالْكَذِبَ: او له درواغ ویلو څخه ځانونه وساتئ

۷ـ الْفُجُورِ: هرډول ناروا، ناوړه کار او خوی

د حدیث ژباړه

له عبد الله بن مسعودﷺ څخه روایت دی چې رسول اللهﷺ فرمایلي دي: پر تاسو رښتیا ویل لازم دي، ځکه چې رښتیا انسان ته د نیکیو لارښوونه کوي او نیکي انسان ته د جنت لارښوونه کوي. بیشکه انسان، چې تل رښتیا وایي او د رښتیا ویلو هڅه کوي، نو د اللهﷻ په نزد به رښتینی ولیکل شي او له درواغو ویلو څخه ځانونه وژغورئ، ځکه چې درواغ ویل سړي ته د نارواوو په لور لارښوونه کوي او ناروا د دوزخ په لور لارښوونه کوي. ځینې وخت تل سړی درواغ وایي او د درواغو ویلو هڅه کوي، نو له دې امله د اللهﷻ په نزد درواغجن ولیکل شي.

د حدیث حکمت

د ټولو فضایلو، غوره کړنو او خویونو بنسټ رښتیا ویل دي. رښتیا ویل د ټولنیز اخلاقي نظام سرچینه ده او د ټولنې په وګړو کې یو په بل اعتماد راټوکوي. په درواغ ویلو سره په انساني ټولنه کې د بې باورۍ فضاء رامنځ ته کیږي چې دا کار د ټولنې د هر ډول فساد لامل ګرځي. له دې امله پیغمبر ﷺ پر انسانانو رښتیا ویل لازم کړي او له درواغو څخه یې منع کړي دي.

دحدیث شریف ګټې

۱ـ د رښتیا وو حقیقت

رښتیا د حقایقو سره مطابقت ته ویل کیږي او مختلف ډولونه لري، لومړی یې په وینا کې رښتیا ویل دي، او هغه داسې چې وینا له هغه څه سره چې اخبار ورڅخه کیږي مطابقت ولري.

بل د نیت او ارادې رښتینولي ده چې د دې ډول رښتینولی ځای زړه دی، نو پر مسلمان لازم دي چې خپل زړه تل رښتینی او د هر ډول ریا، بدګمانیو، او ناوړه نیتونو څخه پاک وساتي.

بل په کړنو کې رښتینولي: انسان به مشروع چارې ترسره کوي، چې د عقیدی او وینا سره یې مطابقت ولري، او هغه کارونه چې د عقیدې او شعار په خلاف وي دروغ ګڼل کیږي.

۲ـ د رښتیا ویلو کوښښ

انسان باید د ژوند په ټولو حالاتو کې تل رښتنی واوسي او هڅه وکړي چې ریښتینولي د ځان عادت وګرځوي، تر څو الله جل جلاله ورڅخه خوښ شي او هم يې نوم د صديقينو په ډله کې وليکي اوجنت ته يې داخل کړي.

۳ـ د رښتیا ویلو ګټې

ریښتیا ویل ډیرې دنیوي او اخروي ګټې لري چې ځینې يې په لاندې ډول دي

- رښتیا ویل انسان د نیکیو لور ته وړي او له هر ډول بدیو څخه يې ژغوري.
- رښتیا ویل زړه ته ډاډېنه او آرامي وربښي.
- رښتیا ویل مؤمن له منافق څخه جلا کوي.
- رښتیا ویل په دنیا او آخرت کې انسان ته نجات ورکوي.
- رښتیا ویل د الله جل جلاله د خوښۍ لامل ګرځي.
- رښتیا ویل جنت ته د داخلیدو لویه ذریعه ده.
- رښتیا ویل انسان ته د خیر او برکت دروازې پرانیزي ،او رزق يې پراخوي.

۴ـ د دروغو حقیقت

دروغ د رښتیا ضد او د حقیقت پر خلاف د معلوماتو وړاندې کولو ته ویل کیږي.
دروغ لکه څرنګه، چې په ژبه وړاندې کیږي، همداراز د کړنې، نیت او ارادې له لارې هم تر سره کیدای شي. لکه یوڅوک د بدکار د انجامولو اراده ولري او په ژبه د هغې پر خلاف وینا وړاندې کړي، په دې صورت کې ده خپل عمل او اراده پر ژبه دروغجنه وړاندې کړه.

۵ـ دروغ ویل لویه ګناه ده

دروغ ویل داسې عمل دی چې د اسلام د سپیڅلي دین څخه سربیره په ټولومذهبونو او ادیانو کې یوه ناوړه پد یده ګڼل شوې ده. د اسلام مبارک دین د دروغو ټول ډولونه حرام کړي دي او دروغجن انسان ته يې درنده سزا ټاکلې ده.نولازمه ده چې د هر ډول دروغو څخه ځانونه وژغورو، څوک چې دروغ وايي او يا د دروغ ویلو هڅه کوي الله

جل جلاله ېې بد ګڼي په درواغ ویلو د بنده خوی ګرځي او د الله جل جلاله په نزد د دروغجنو په ډله کې شمیرل کیږي.

۶ـ د درواغو بدې اغیزې

درواغ ویل ډیرې بدې پایلې لري چې ځینې یې په لاندې ډول دي

- درواغ ویل د ټولو بدیو اصلي عامل او د منافقت یوه برخه ده.
- درواغ ویل د نورو حقوق له منځه وړي.
- درواغ د انسان شخصیت بې ارزښته کوي.
- درواغ په ټولنه کې بې اعتمادي رامنځ ته کوي او د باور ټغر ټولوي.
- درواغ د بلې هرې ګناه تکیه ګاه ده.
- د درواغو له کبله انسان د جهنم کندې ته لوېږي.

پوښتنې:

۱-لاندې کلمې معنا کړئ:

الْبِرِّ:

مَا يَزَالُ الرَّجُلُ:

يَتَحَرَّى الصِّدْقَ:

يُكْتَبَ:

۲ـ دحدیث ژباړه ووایاست.

۳ـ رښتیاویل څه ګټې لري؟

۴ـ دروغ څه بدې پایلې لري؟

د مجلس آداب

عَنْ عبدالله بْنِ عُمَرَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنَّهُ نَهَى أَنْ يُقَامَ الرَّجُلُ مِـــنْ مَجْلِـــسِهِ وَيَجْلِسَ فِيهِ آخَرُ وَلَكِنْ تَفَسَّحُوا وَتَوَسَّعُوا). [صحيح البخاري]

د ځينو عبارتونو معنا

١ـ أَنْ يُقَامَ الرَّجُلُ مِنْ مَجْلِسِهِ: چې يو څوك د ناستې له ځای څخه پاڅول شي.

٢ـ وَيَجْلِسَ فِيهِ آخَرُ: او بل څوك په هغه ځای كې كښيني.

٣ـ وَلَكِنْ تَفَسَّحُوا: مګر په خپلو منځوكې پراخي راولئ.

۴ـ وَتَوَسَّعُوا: او د ځای پراخي راولئ.

د حديث ژباړه

له حضرت عبد الله بن عمر رضي الله تعالى عنهما څخه روايت دی، پيغمبر صلی الله عليه وسلم له دې څخه منعه كړې ده چې يو څوك له خپل ځای څخه پاڅول شي او بيا پر ځای يې بل څوك كښيني، بلكې په خپلو منځوكې فاصله راولئ او خپل مجلسونه پراخه كړئ.

د حديث حكمت

د اسلام مقدس دين د ژوند هر اړخيز نظام وړاندې كړی. ستر او واړه ټول موضوعات يې پوښلي، آن د مجلس د آدابو وړه برخه يې هم پټه پرېښې نه ده، بلكې د هغې لپاره يې هم لارښوونې بيان كړې، په اسلام كې ټولو انسانانو ته د احترام په نظر كتل كيږي، ټول مساوي حقوق لري، هر راز توپيرونه ردوي، يوازې تقوی د توپير او لوړ تيا معيار دی. له دې كبله امر شوی چې څوك له خپل ځای څخه اوچت نه كړای شي او ناست خلك يا حلقه سره پراخه كړي او ياسره نژدې شي او نويو راغلو خلكو ته ځای وركړي، څو ټول مسلمانان په مجالسو كې با وقاره وساتل شي. هيڅوك د كمی احساس ونه كړي او له دې سره سره څوك د مجلس له ګټو څخه هم بې برخې نه شي او په مجلس كې ځای وركړ شي.

فعالیت

زده کوونکي دې دښوونکي په مرسته د مجلس نور آداب ووايي.

د حدیث شریف ګټې

۱ـ د مجالسو ډولونه

انسان دې ته اړ دی چې له نورو سره ناسته ولاړه ولري، پـه مجالـسو کـې برخـه واخلـي. مجالس به له لاندې ډولونو څخه خالي نه وي

آـ نیک مجلسونه: لکه د پوهانو او علماوو سره ناسته، د علم د زده کړې حلقې او د وعظ او نصیحت مجلسونه چې د انسان په ژوند کې خورا ارزښـت لـري بایـد داسـې مجلسونه غنیمت وګڼل شي او پکې ونډه واخیستل شي.

ب ـ بد مجلسونه: دا هغه مجلسونه دي چې په کې ناکاره خلک راټول شـوي وي یـا پـه کې غیبت کیږي یا په کې درواغ ویل کیږي او یا نـور د فساد تـصمیمونه پـه کـې نیـول کیږي له داسې مجلسونو څخه ډډه کول لازم او که څوک پکې ناست وي باید ورڅخه پاڅیږي.

ج ـ مباح مجلسونه: دا هغه مجلسونه دي چې د پورتنیو منکراتو څخه خالي وي، خو کوم دنیوي یا اخروي خیر هم په کې نه تر سترګو کیږي په دغـه ډول مجالـسو کـې اشـتراک کول کوم باک نه لري، خو غوره دا ده چې پکې ګډون ونه شـي، ځکـه چـې وخـت پـه کې ضایع کیږي.

۲ـ په مجلس کې ناست کس له خپل ځای څخه پاڅول ناروا کار دی

که څوک مجلس ته داخل شي، ده ته دا جایز نه دي چې بـل څـوک پـاڅوي او دی د هغه پر ځای کښیني، ځکه داد متکبرینو عادت دی، او اسلام منعه کړی دی. له بل پلوه په دې کړنه کې د نورو سپکاوی او پرحقوقو یې تیری کول دي. د اسلام ستر پیغمبـر صـلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: "مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَتَمَثَّلَ لَهُ الرِّجَالُ بَيْنَ يَدَيْهِ قِيَامًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَـدَهُ مِـنَ النَّارِ". [۱]

۱ - سنن ترمذی.

ژباړه: څوک چې دا خوښوي چې خلک يې په مخ کې ولاړ وي، نو دی دې پـه جهـنم کې د ځان لپاره ځای تيارکړي.

۳ـ د مجلس پراخول

که څوک له بهر څخه مجلس ته ورداخل شي او په مجلس کې دده د کيناستو ځـای نـه وي، نو مجلس کې په ناستو کسانو لازم دي چې په مجلس کې پراخي راولي او ده تـه دکبنيناستو ځای ورکړي. الله جل جلاله فرمـايي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ...﴾ [المجادلة: ١١]

ژباړه: اي مؤمنانو کله تاسې ته وويل شي چې پراخه کړئ مجلسونه، نو بيا پراخي په کې راولئ. الله جل جلاله به پرتاسې پراخي راولي.

۴ـ مجلس ته د سلام په اچولو سره داخليدل

مجلس نور آداب هم لري او په مختلفو احاديثو کې ذکر شوي دي چې د هغې له جملې څخه مجلس ته د داخليـدو پـر وخـت د سـلام اچـول دي. پيغمبـر صـلی الله عليـه وسـلم فرمايلي دي: «إِذَا انْتَهَى أَحَدُكُمْ إِلَى الْمَجْلِسِ فَلْيُسَلِّمْ»[١]

ژباړه: کله چې له تاسې څخه څوک مجلس ته داخليږي بايد سلام واچوي.

۵ـ د مجلس په آخر کې کيناستل

که څوک مجلس ته راشي نو بايد هلته کښېني چيرې چې د ناسـتو خلکـو پـای وي او د مجلس منځ او يا سرته د تيريدو کوښښ دې ونه کړي. حضرت جابر بن سمرة (رضي الله تعالی عنه) فرمايي: «كُنَّا إِذَا أَتَيْنَا النَّبِيَّ ﷺ جَلَسَ أَحَدُنَا حَيْثُ يَنْتَهِي».[٢]

ژباړه: کله به چې موږ د پيغمبر صلی الله عليه وسلم مجلس ته راغلو، نـو زمـوږ هريـو بـه هلته کيناسته چيرې به چې د مجلس آخري برخه وه.

۶ـ د دوو خبرو اترو کوونکو تر منځ کيناستل نه دي په کار

که څوک په مجلس کې د ناستې اراده لري، نو بايـد د دوو داسـې کـسانو تـرمنځ ځـان ځای نه کړي چې هغوی په خپلو کې خبرې اترې سره کوي، تـر څـو د هغـوی خبـره او

[١] - سنن أبی داود.
[٢] - سنن أبی داود.

رابطه غوڅه نه شي. ځکه دا کار د نفرت او کرکې لامل ګرځي. پیغمبر (صلی الله علیه وسلم) فرمايلي دي: «لاَ يَحِلُّ لِرَجُلٍ أَنْ يُفَرِّقَ بَيْنَ اثْنَيْنِ إِلاَّ بِإِذْنِهِمَا».[1]

ژباړه: چا ته دا جایز نه ده چې د دوو کسانو تر منځ بیلتون راولي، مګر دا چې د هغوی په اجازه وي.

۷ـ که څوک د کوم حاجت له مخې له خپله ځایه پاڅیږي د بیا راتلو په صورت کې په خپل ځا ی کې د کیناستو حق لري

پیغمبرﷺفرمایلي دي: « مَنْ قَامَ مِنْ مَجْلِسِهِ ثُمَّ رَجَعَ إِلَيْهِ فَهُوَ أَحَقُّ بِهِ ».[2]

ژباړه: څوک چې له خپل ځای څخه پاڅیده او بیا خپل ځا ی ته راغی، نو هغه په خپل ځای د لومړیتوب حق لري.

پوښتنې:

۱ـ لاندې عبارتونه معنا کړئ:

أـــ أَنْ يُقَامَ الرَّجُلُ مِنْ مَجْلِسِهِ

ب ـــ وَيَجْلِسَ فِيهِ آخَرُ

ج ـــ وَلَكِنْ تَفَسَّحُوا:

۲ـ د حدیث مفهوم په یادو زده کړئ.

۳ـ د مجلس هغه آداب ووایاست چې د حدیث الفاظ پرې دلالت کوي.

---

[1] ـ سنن ترمذی.

[2] ـ صحیح مسلم.

د فقهي

د اصولو برخه

د فقهې د اصولو پېژندنه

منل شوي علمي مېتودونه غوښتنه کوي مخکې له دې چې د يو علم جزئيات زده کړو؛ په کار ده چې د هغه موضوع، موخه او له نورو علومو سره يې تړاو وپېژنو؛ په دې لوست کې تاسې ته همدا مطالب په تفصيل سره وړاندې کوو.

د فقهې د اصولو پېژندنه

د «فقه د اصولو» پېژندنه په دوه ډوله سره وړاندې کيږي، « د فقهې اصول» د دوو کلمو څخه د مرکب لفظ په توګه او « د فقهې اصول» د ځانګړې علم د نوم په توګه

« د فقهې اصول» د دووکلمو څخه د مرکب لفظ په توګه

د فقهې اصول لـه دوو کلمـو څخـه جوړ شـوی ترکيـب دی يـو يـې " فقـه" او بـل يـې "اصول" دي.

(اصول) د عربي ژبې له مخې د اصل جمع دی چې بنسټ او بنياد ته وايي.

(فقه) په لغت کې د پوهې او ځيرکتيا په معنا ده او پـه اصـطلاح کـې پـه شـرعي احکـامو باندې داسې پوهې ته ويل کيږي چې له دلايلو څخه راوتلې وي، لکـه چـې يـو څـوک وپوهيږي چې د لمانځه لپاره اودس شرط دی، ځکه چې الله تعـالی فرمـايلي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَـى الْكَعْبَيْنِ﴾ [المايدة: ۶] . په دې آيت کې د درې اندامونو په وينځلو او د يو اندام په مسح امر شوی او امر د فرض توب غوښتنه کوي، نو اودس د لمانځه لپاره فرض او شرط دی.

داسې پوهه فقه ده، خو که يو څوک يوازې د خپل کلي له امام څخه واوري چې اودس فرض دی او بې اودسه لمونځ نه کيږي، نور يې په دليل پوه نه شي داسې پوهې ته فقه نـه ويل کيږي.

له علم څخه په دې ځای کې مراد راجح باور دی چې ظن او يقين دواړو ته ورشامليږي.

شرعي احکام: د مکلفينو د شرعي افعالو صفتونو ته شرعي احکام ويل کيږي، لکه فرض، واجب، مستحب، مباح،مکروه او حرام.

لکه چې ويل کيږي: رښتيا په وينا کې واجب او دروغ حرام دي.

د فقهې د اصولو پېژندنه دځانګړي علم په توګه

له هغه علم څخه عبارت دی چې په اجمالي توګه د فقهې دلایل، له هغو څخه د استفادې لارې چارې او د مجتهد صفات څرګندوي[1].

کله چې موږ دې تعریف ته ښه ځیر شو درې لویې معناوې پکې پرتې دي.

۱- د فقهې اصول په اجمالي توګه د فقهي دلائل (قرآن، سنت، اجماع او قیاس) بیانوي، په تفصیلي توګه له هر آیت، حدیث ... څخه بحث نه کوي.

۲- د فقهې د اصولو علم له همدې دلایلو څخه د شرعي احکامو د راوېستلو څرنګوالی راښیي، هغه قواعد بیانوي چې په زده کړه یې، له دلایلو څخه د احکامو استنباط آسانه کیږي.

۳- د فقهې د اصولو علم د مجتهد صفات او وړتیاوې بیانوي.

د فقهې د اصولو موضوع

د فقهې د اصولو موضوع شرعي دلایل، اصولی قواعد او شرعی احکام دي.

شرعی دلائل په دوه ډوله دي

۱ـ متفق علیها دلایل چې هغه قرآن، سنت، اجماع او قیاس دي.

۲ـ اختلافي دلایل چې ډېر ډولونه لري. مهم یې په لاندې ډول دي:

- استحسان
- د صحابي مذهب
- مرسله مصالح
- استصحاب
- عرف(دود)

د فقهې د اصولو عالمان له دې دلایلو څخه په اجمالی توګه بحث کوي، د هغوی پېژندنه کوي، حجیت، د طلب ډولونه او ورڅخه د استنباط لارې چارې اصول بیانوی او د دوی په خپل مینځ کې مراتب او د تعارض په صورت کې د ځینو په نورو د ترجیح قواعد ښیي.

---

(۱) المنهاج : للبیضاوي

د فقهې د اصولو د علم د لوستلو موخه

د دې علم د زده کړې موخه له شرعی مصادرو (قرآن، سنت، اجماع او قیاس) څخه د احکامو د راوېستلو لارې چارې پېژندل دي، په داسې بڼه چې شرعي احکام د علمي اصولو او ضوابطو پر اساس راوایستل شی، د بشري هوا هوس او مزاجونو څخه اغیزمن نه شي، څکه هر شرعي حکم قرآن، سنتو، اجماع او قیاس ته تکیه کوي، یا به په صراحت په هغو کې راغلی وي او یا به ورڅخه استنباط شوی وي. دا استنباط هر څوك سر ته نشي رسولای او نه په دې هکله د هر چا سلیقوی تفسیر او پوهه اعتبار لري، بلکې د شرعی احکامو استنباط ځانګړي اصول لري چې په همدې علم کې بیان شوي.

همدا ډول د دې علم په زده کړه شخص کولای شي چې د فقهاوو د مذاهبو له دلایلو څخه خبر شي، د هغوی د استدلال لیاری وپېژني، او د مختلفو مذاهبو په لاملونو باندې ځان پوه کړي چې ولې یې داسې نظریات وړاندې کړي.

همدارنګه د احکامو بدلون د حالاتو او وخت په بدلون باندې د دې علم په وسیله پېژندل کېږي، همدا علم دی چې فقهي او قانوني ستونزو ته د حل مناسبې لارې راپیدا کوي او نویو پېښیدونکو مسایلو ته (هغه چې پخوا نه دي پېښې شوي) احکام راوباسي.

د دې علم په واسطه شخص د قرآن او سنتو په پوهه کې تثبت او پوخوالی تر لاسه کوی.

د فقهې د اصولو تړاو د فقهې له علم سره

د فقهې په علم کې مسلمان خپل مکلفیتونه او مسؤلیتونه د خپل پروردګار، ټولنې او چاپېریال په وړاندې پېژني، چې څه شی د ده لپاره دی او څه پرې لازم دي، په دې توګه د اصولو د علم تړاو د فقهې له علم سره داسې دی لکه د ونې د بېخ تړاو له ښاخونو سره یا د بنسټ (تهداب) تړاو له ودانی سره. د فقهې اصول په شرعي دلائلو باندې د پوهې لپاره اساسي ضوابط او قواعد بیانوي، شخص ته د فقهې احکامو د استنباط لار پرانیزي او د دې وړ یې ګرځوي چې د وضع شویو قواعدو په رڼا کې د شرعي دلائلو څخه احکام راوکاږي.

کله چې موږ غواړو د لمانځه حکم له دلیل څخه وپېژنو، د څو مقدمو پېژندلو ته اړتیا لرو:

۱ـ د شرعي احکامو پېژندل.

۲ـ د شرعی دلایلو (قرآن، سنت، اجماع او قیاس) اجمالي پېژندنه.

۳ـ له دې دلایلو څخه د حکم د راویستلو لارو چارو پېژندنه.

٤ـ د دې پېژندنه چې د یو څه غوښتل د امر په صیغې (وکړه) سره ترسره کېږي.
٥ـ مطلق امر چې د اباحت نښه پکې نه وي، د وجوب لپاره دی.
دا ټولې مقدمې د فقهې د اصولو د علم موضوعات دي.
له دې مقدمو وروسته قرآن ته ورګرځو، په قرآن کریم کې د لمانځه موضوع لټوو، د پلټنې وروسته دا آیت پیدا کوو چې الله تعالی فرمایلي: ﴿اقیموا الصلاة﴾ یعنې لمونځونه سم اداء کړئ دا هغه مطلق امر دی چې له موږ نه د لمانځه کولو غوښتنه کوي او مونږ په دې پوهېږو چې لمونځ فرض دی. دا وروستی پوهه فقه ده، نو ویلای شو چې د فقهې اصول د فقهې د علم اساس دی او هغه فورمولونه دي چې په واسطه یې له قرآن، سنتو، اجماع او قیاس څخه فقه راویستلای شو.

فعالیت:

بیا همغه ذکر شوي محسوس مثال ته رجوع وکړئ.
شرعي مصادر= ټوټه.
د اصول فقه علم = د درزي توب پوهه.
او د نجاري سره هم اصول فقه پرتله کړئ.

پوښتنې:

١ـ د فقهې اصول له دوو کلمو څخه د مرکب لفظ او د ځانګړي علم د نوم په توګه راوپېژنئ.
٢ـ د فقهې د اصولو د علم موضوع څه شی ده؟ د څلورو اتفاقي او ځینو اختلافي دلایلو نومونه واخلئ.
٣ـ د اصولو د علم له لوستلو څخه موخه څه ده؟
٤ـ د فقهې د اصولو د علم اړیکې د فقهې له علم سره د مثال په ترڅ کې بیان کړئ.

شپږ ویشتم لوست

د فقهي د اصولو د علم پيدايښت او پراختيا

په تېر لوست کې مو د اصول فقه تعریف ، موضوع، موخه او له فقهي سره د دې علم اړیکه وپېژنده، په دې لوست کې موږ د دې علم له پيدايښت او پراختيا څخه بحث کوو او دې علم ته زموږ اړتیا لولو. له هر څه مخکې اړینه ده چې د اسلام د لومړي پړاو د مسلمانانو وضعیت د ديني مکلفيتونو د پېژندلو په هکله معلومات ترلاسه کړو او په دې ځان پوه کړو چې دوی د قرآن او سنتو په معنی او غوښتنو څنګه پوهيدل؟ او اجماع او قياس په څه ډول منځ ته راغلل؟

له قرآن کريم او سنتو څخه د صحابه کرامو فهم

د شرعي احکامو لومړی مصدر قرآن کريم دی. مسلمانان د قرآن کريم په واسطه د خپلې عقيدې او شرعي مکلفيتونو ستره برخه پېژني، چې د څه لپاره پيدا شوی او څه بايد وکړي. رسول اکرمﷺ قرآن کريم په خپلو اقوالو افعالو او تقريراتو سره تفسير کړی.

قرآن کريم د عربو په ژبه نازل شوی، نو هغه چا چې د قرآن کريم د نزول په زمانه کې ژوند کاوه، د قرآن کريم په مفهوم پوهېدل، همدا راز يې د نبي کريمﷺ په خبرو داسې پوهېدل، لکه څنګه چې موږ او تاسو د خپلو ملګرو په خبرو پوهيږو، پرته له دې چې د ژبې او اصولو قواعد په کتابونو کې ورته وګورو.

کله چې له موږ څخه ښوونکی يا پلار د کوم کار د کولو يا نه کولو غوښتنه وکړي، د دوی د غوښتنې په ډول پوهيږو چې ايا ټينګه غوښتنه کوي او که سطحي، ايا په نه کولو يا کولو يې راته جزا راکوي او که نه؟ دا پرته له دې تشخيصه چې د دې غوښتنې ډول وپېژنو چې واجب ده که مستحب، مکروه ده که حرام. د لومړني نسل مسلمانان هم همدا راز وو. دوی د قرآن کريم په معنا پوهېدل د رسول اللهﷺ د خبرو څخه يې مطلب اخيسته پرته له دې چې د ژبې او اصولو په قواعدو پوه شي.

کله به چې کومه پېښه رامنځ ته کېده رسول الله ﷺ د دوی په منځ کې موجود وو. د الله په حکم يې ورته حکم کاوه، دوی به د حکم د ټينګار درجه له وينا او د موجودو نښو نښانو څخه پېژندله. په ځينو چارو به يې امر ورته کاوه، له ځينو څخه به يې منع کول، د ځينو چارو لور ته به يې ترغيبول. داسې ډېر لږ پېښېدل چې د کړو وړو په شرعي صفاتو باندې تصريح وشي او ووېل شي چې دا ځيزونه فرض، سنت، مباح، مکروه يا حرام دي.

د اسلامي قلمرو له پراختيا څخه وروسته د احکامو استنباط

څه موده وروسته، کله چې د مسلمانانو د فتوحاتو لمن وغځېده او ډېر عجمي ملکونه په اسلامي قلمرو کې راغلل، دوی په عربي ژبه نه پوهېدل، نو دې ته اړتيا پيدا شوه څو د عربي ژبې د زده کړې لپاره هغه قواعد کېږدي، چې د عقل او دود څخه اخيستل شوي وو، ترڅو خلک د خدای او رسول په مراد پوه شي. په همدې وخت کې د فقهې د اصولو علم وټوکېده.

د اجماع پيدايښت

کله چې رسول الله ﷺ رحلت وکړ، د ده امت په ځينو مسائلو اجماع وکړه. د رسول الله ﷺ د وينا مطابق د ده امت په خطا نه سره يو ځای کيږي. په دې مهال اجماع د شرعې د مصادرو د دريم مصدر په توګه رامنځ ته شوه.

په قياس کې پراخوالی

کله چې د اسلامي قلمرو دايره پراخه شوه، داسې نوي مسايل پيدا شول چې د رسول الله ﷺ په زمانه کې نه وو پېښ شوي. په قرآن او سنتو کې يې په صريح ډول حکم نه موندل کېده، نو د امت فقهاؤو له قرآن، سنت او اجماع څخه د احکامو په راويستلو کې اجتهاد وکړ. په داسې توګه چې نوي مسايل يې په مثل شويو ثابتو مسايلو قياس کړل او په دې توګه د قياس په نوم د شرعي احکامو څلورم مصدر رامنځ ته شو.

د اصولو د علم پيدايښت

له قرآن او سنتو څخه په استنباط د اجماع په حقيقت او د قياس په څرنګوالي کې د صحابه وو له پېړۍ څخه اختلاف راشروع او د وخت په تېريدو او د نويو مسايلو په زياتېدو دې اختلاف علمي بڼه غوره کړه. د هجرت په دويمه پېړۍ کې علماوو د احکامو د استنباط اصول وضع کړل او د فقهې د اصولو نوم يې ورباندې کېښود.

د فقهې اصولو علم ته اړتيا

کېدای شي څوک ووايي د اصولو علم ته د دې لپاره اړتيا نشته چې د اجتهاد دروازه تړلې ده او دفقهې اصول په اجتهاد کې کارول کېږي، خو ځيرونکي عالمان وايي: د اجتهاد دروازه به د قيامت تر ورځې پورې د څه شرايطو لاندې خلاصه وي. اجتهاد د اصولو علم ته اړتيا لري نو د امت د ځينو علماوو لپاره د دې علم زده کړه لازمي ده، تر څو خلکو ته د هغوی مکلفيتونه په ګوته شي.

کله چې علماوو د اجتهاد د دروازې د بندېدو فتوا ورکړې، په شرعي مسایلو کې بې د ځينو جاهلانو جرأت ته کتلي. پرته له دې چې هغوی د اجتهاد ځانګړتیاوې ولري، د اجتهاد دعواوې به یې کولې.

هغه څوک چې د اجتهاد مرتبې ته نه وي رسېدلی، د هغوی لپاره هم د دې علم پېژندل ګټور دي، ځکه د امامانو د اقوالو ماخذونه او د دوی د مذهبونو بنسټونه پېژني، د اصولو دعلم په زده کړه د هغوی د اقوالو تر مینځ پرتله او د دوی په منهجونو او لارو نوي مسایل تخریج کولای شي.

په دې توګه ویلای شو له دې علم څخه د اسلامی شریعت په هکله په دریو عمده برخو کې ګټه اخیستل کېدای شي.

۱ـ هغه احکام چې د وخت او ځای په بدلون بدلیږي، که څه هم د پخوانیو فقهاوو نظریات پکې موجود وي، خو د وخت په تېرېدو نویو احکامو ته هم اړتیا لیدل کیږي.

۲ـ هغه نوي مسایل چې پخوا مطرح نه وو، لکه بانکونه، د شرکتونو ځینې ډولونه، ځینې طبي پوښتنې او نور، داسې مسایل هم نویو احکامو ته اړتیا لري.

۳ـ د مخکینیو فقهاؤو د نظریاتو ترمنځ پرتله او په هغو کې حق ته نژدې نظر پیدا کول هم د فقهې د اصولو په علم ترسره کیږي.

د وضعي قوانینو پوهان هم د اصولو علم ته اړتیا لري

لکه څنګه چې د شرعي احکامو پوهان د اصولو علم ته اړتیا لري همدا ډول د وضعي قوانینو پوهان هم د اصولو علم ته اړتیا لري. هغه اصول او قواعد چې په دې علم کې لوستل کیږي، لکه قیاس او د هغه اصول، د نصوصو د تفسیر قواعد، په معانیوو باندې د الفاظو د دلالت لارې چارې او د مختلفو دلایلو ترمینځ د تعارض په صورت کې د هغوی تر مینځ ترجیح دا ټول د وضعي قوانینو دپوهانو په کاریږي. تر څو چې وربانديې پوه نه شي په خپل مسلک کې بریالی کیدای نه شي.

له همدې امله د شرعیاتو او حقوقو په پوهنځیو کې د اصول فقهې مضمون لوستل کېږي. که قاضي، وکیل او یا د قانون استاد اصول فقه ولولي، په خپله دنده کې به برلاسی وي.

فعالیت

آیا داسې پېښه مو یادیږي چې کومه منازعه، جنجال د دوو معامله دارانو تر مینځ د عقد د الفاظو له تفسیر څخه راښوکېدلی وي؟

که نه دریادیږي، نو کوښښ وکړئ چې په خپل خیال کې داسې یو جنجال راجوړ کړئ، بیا یې په خپله کتابچه کې ولیکئ او نورو ته یې واوروئ. له لاندې مثال څخه ګټه واخلئ.

مثال: اشرف کریم ته وویل: زه دا موټر په سل زره افغانۍ دربانديې پلورم، کریم وویل: زه یې قبلووم، کله چې کریم د هغه د تسلیمولو غوښتنه وکړه، اشرف وویل: زما مقصد په راتلونکې وخت کې وعده کول وو، ځکه مې د مضارع لفظ کارولی. زه عقد پوره نه ګڼم، په راتلونکې کې مې که زړه شو موټر به دربانديې وپلورم او که نه، نه یې دربانديې پلورم.

د اصول فقه د علم د پراختیا مرحلې

د فقهې د اصولو علم د خپلې پراختیا په جریان کې له مختلفو مرحلو څخه تیر شوی، چې په لاندې توګه بیانیږي:

اصول فقه د اسلام په لومړي دور کې

کله چې موږ د رسول اللهﷺ ژوند مطالعه کوو، داسې څه پکې پیدا کېږي چې هغهﷺ د صحابه کرامو رضوان الله علیهم اجمعین اجتهاد تایید کړی. په یو حدیث شریف کې راغلي چې کله رسول اللهﷺ معاذ بن جبل یمن ته استاوه، ورته یې وفرمایل: کله چې له کومې قضایې پېښې سره مخامخ شې څه به کوې؟ معاذ رضي الله عنه ورته وویل: زما پرېکړه به په قرآن کریم وي، پیغمبرﷺ ورته وفرمایل: که پر قرآن کریم کې ونه موندل شي. ویې ویل: د رسول اللهﷺ په سنتو به فیصله کووم، بیا یې ورته وفرمایل: که په سنتو کې دې ونه موندله، ځواب یې ورکړ: بیا به اجتهاد کووم او کمی به پکې نه کووم، معاذ رضی الله تعالی عنه ویلي: رسول اللهﷺ زما سینه وټپوله او بیا یې وفرمایل:

«ټوله ستاینه هغه الله لره ده، چې د رسول الله استازی یې پر هغه څه بریالی کړ چې رسول الله یې خوښوي»[1]

---

١ دا حدیث د خلکو په ژبو مشهور دی، امام ابن القیم په خپل کتاب (اعلام الموقعین) تحقیق پکې کړی او د شهرت له کبله او همدار راز د خلکو د منلو له امله یې اعتباري ګڼلی او ویلي یې دي: په ځینو طرقو کې یې سند متصل دی. (إعلام الموقعین جـ ١ ص ٢٠٢).

د مسلمانانو دویم خلیفه عمرﷺ ابو موسیٰ الاشعري ته یو لیک استولی چې په هغې کې د خلکو ترمنځ د پرېکړې بنیادونه ذکر شوي، چې د تل لپاره د قضاء د اصولو لپاره اساسي مرجع ده. په دې کې لیکي: په هغو مسایلو کې چې ورکې زړه نازړه شې او په قرآن او سنتو کې نه وي، ځان ښه وربانديې پوهوه هغو ته ورته مثالونه پېژنه، بیا چارې یو پر بل قیاس کوه، چې الله ته خوښه او حق ته نژدې درته ښکاره شي هغه پلې کوه.

دا دواړه اثره په ښکاره د اجتهاد قواعد بیانوي او تائید یې کوي، حال دا چې اجتهاد د اصول فقه مغز دی او دا علم په اجتهاد راڅرخېږي.

د فقهې د اصولو علم د تابعینو په زمانه کې

دې دور کې د پېښو او واقعاتو د ډېروالي له امله اجتهاد هم ډېر شو، داسې خلک پیدا شول چې یوازې په علم او فتوا بوخت وو. لکه سعید ابن المسیب، ابراهیم النخعی، عطاء بن ابي رباح او داسې نور رحمهم الله تعالی، دوی ټولو په یوه مسأله کې د ښکاره نص دنه موجودیت په صورت کې ځانګړې لارې چارې درلودلې، له قیاس، مصالحو او داسې نورو وسایلو څخه یې کار اخیست.

د فقهې د اصولو علم د مجتهدینو امامانو په زمانه کې

د دویمې پېړۍ له پیل څخه وروسته د اجتهاد میتودونه، په ښکاره بڼه یو تر بله ګوښې شول، د هر امام د استنباط قواعد د هغه په ذهن کې واضح وو چې د هغو په رڼا کې به یې اجتهاد کاوو، لکه امام ابوحنیفه رحمه الله (۸۰ هـ ۱۵۰ هـ) چې په اجتهاد کې به یې لومړی په قرآن، بیا په سنتو تکیه کوله. که حکم به یې په هغو کې ونه موند، د صحابه وو فتاواوو ته به یې رجوع کوله، د هغوی تر منځ اتفاقی مسایلو څخه نه تېرېده او که د دوی ترمنځ به اختلاف وو، نو په هغو کې به یې یو نظر غوره کاوو. د دوی له وینااوو پرته یې د تا بعینو په نظریو ځان پابند نه ګاڼه. ځکه هغه یې هم د ځان په څیر بلل.که د کوم یوو نظر به یې خوښ شو، نو هغه به یې اخیسته او که نه، د قرآن او سنتو په رڼا کې به یې په خپل نظر عمل کاوه.

همدا راز امام مالک رحمه الله تعالی (۹۳ ـ ۱۷۹هــ) د شرعي احکامو په استنباط کې خپل اصول او ضوابط درلودل، چې له قرآن او احادیثو څخه یې وروسته د مدینې منورې خلکو عمل ته اعتبار ورکاوو. د مدینې د خلکو عمل د ده په نظر حجت وو او له هغې

څخه مخالفت ته يې جواز نه ورکاوو. همدا راز مرسله مصالح هم د نورو علماوو په نسبت د امام مالك رحمه الله تعالى په نزد زيات معتبر ګڼل شوي.

په دې توګه په دې پېړۍ کې ډېر فقهاء کرام موجود وو چې په اجتهاد کې يې ځانګړې تګلارې او اصول درلودل او په هغو روان وو، خو د دوی د تګلارو معيارونه په ځانګړي کتاب کې نه وو راټول شوي.

دا لړۍ همداشان روانه وه چې بيا امام شافعي رحمه الله تعالى (۱۵۰ _ ۲۰٤هـ) راغی. ده د فقهې په اصولو کې لومړی کتاب د (الرسالة) په نوم وليکه. په دې کتاب کې د دې علم اړونده دقيقې قضيې په ښه توګه بيان شوې چې د اصولو د علم تر ټولو پخوانی کتاب شمېرل کيږي او پر نورو اصولي موضوعاتو سربېره اوامر، نواهي، بيان، خبر، نسخه او د قياس د منصوصې علت حکم پکې څېړل شوی.[۱]

فعاليت:

يو زده کوونکی دې د امام ابوحنيفه، بل دې د امام مالك او دريم دې د امام شافعي رحمه الله تعالى په هکله لنډ معلومات ورکړي.

پوښتنې:

۱ـ صحابه په قرآن او سنتو څنګه پوهېدل؟ آيا د فقهې د اصولو د علم په واسطه يې احکام ورڅخه راويستل او که په خپل ذوق او سليقه؟

۲ـ د اسلامي قلمرو له پراخېدو وروسته د احکامو په استنباط کې څه بدلون راغی؟

۳ـ اجماع څه مهال رامنځته ته شوه؟ او قياس څنګه پراخه شو؟

۴ـ د اصولو علم څنګه راپيدا شو؟

۵ـ د اصولو علم ته په کومو برخو کې اړتيا ده او څه ګټه لري؟

۶ـ داسې يو حديث وواياست چې د اجتهاد په اصولو او روا والي دلالت کوي.

۷ـ د عمر رضي الله عنه د هغه ليك لنډيز وليکئ چې ابو موسى الاشعري ته يې استولی وو.

۸ـ د مجتهدينو امامانو د اجتهاد د اصولو په هکله خپل لنډ معلومات وليکئ.

۹ـ د فقهې د اصولو لومړنی کتاب څه نوميږي، چا ليکلی او څه شی پکې څېړل شوي؟

---

(۱)مقدمة ابن خلدون ص٤٥٥.

اوویشتم لوست

د فقهې د اصولو مدارس

د فقهې د اصولو له مدارسو څخه هغه میتودونه او ټګلارې مراد دي چې زموږ د اصولو علماوو کارولي او زموږ د اصولو کتابونه ورباندې مشتمل دي. دا ټګلارې درېو ډولو ته وېشلای شو:

١- د فقهاوو مدرسه.

٢- د أصولیانو مدرسه.

٣- د پورتنیو دواړو ټګلارو یوځای کوونکې مدرسه.

لومړی: د فقهاوو مدرسه

ددې مدرسې پیروانو د فقهې فرعي مسایل راټول کړل، یو بل ته ورته مسألو ته یې ګډ أصول جوړ کړل. داسې یې وېتېله چې دا اصول د مجتهدینو امامانو په ذهن کې وو او د هغو پر بنسټ یې دا فرعي احکام استنباط کړي. نو په دې مدرسه کې فقهي فروع له اصولو څخه مخکې منځ ته راغلي. بیا د فروعو د استقراء په نتیجه کې د هغو لپاره اصول استنباط شوي.

دې ټګلارې ته حنفي فقهاوو ډېر خدمتونه کړي، چې اوس یې د حنفي ټګلارې په نوم شهرت موندلی.

ددې ټګلارې تعقیبوونکي ځینې مشهور کتابونه دادي:

١- أصول الجصاص، د امام ابوبکر احمد بن علي رازي جصاص (متوفی:٣٧٠ هـ) لیکنه.

٢- کنز الوصول الی معرفة الأصول، د امام فخرالاسلام علي بن محمد بزدوي (متوفی: ٤٨٢ هـ) لیکنه.

٣- أصول السرخسي، د امام ابوبکر محمد بن احمد بن سهل سرخسي (متوفی: ٤٨٣ هـ) لیکنه.

دویم: د اصولیانو مدرسه

دې مدرسې ـ چې د متکلمینو مدرسه هم ورته وایي ـ د فقهې له فروعاتو پرته یوازې د اصولی قاعدو پیاوړتیا ته پام اړولی. که څه هم ددې مدرسې زیاتره پیروان د شافعي مذهب علما دي، خو په دې مدرسه کې د مذهبي تړاو اغېز ډېر کم لیدل کیږي. څرنګه چې د فقهې فرعي مسایل د اصولي قاعدو پر بنسټ راویستل کیږي، نو غوره داده چې دا قاعدې خپلواکه او مستقلې وي.

ددې مدرسې ځينې مشهور کتابونه په لاندې ډول دي:
۱- اللمع، د امام ابواسحاق شيرازي (متوفی: ۴۷۶هـ) ليکنه.
۲- المستصفی، د امام حجة الاسلام ابوحامد محمد غزالي (متوفی: ۵۰۵ هـ) ليکنه.
۳- الإحكام في أصول الأحكام، د امام سيف الدين آمدي (متوفی: ۶۳۱ هـ) ليکنه.
۴- المحصول، د امام فخرالدين رازي (متوفی: ۶۰۶ هـ) ليکنه.

درېم: د فقهاوو او اصوليانو د تګلارو يوځای کوونکې مدرسه

پدې کې شک نشته چې لومړنی دواړه مدرسې يو لړ ښېګڼې او مثبت ټکي لري. هره يوه يې داسې ځانګړتياوې لري چې په بله کې نه ليدل کيږي. پر همدې بنسټ ځينو علماوو د اصولو داسې کتابونه وليکل چې د دواړو مدرسو نظريات يې پکې راټول او يوه تګلاره يې ترې جوړه کړه.

ددې مدرسې مهم کتابونه دادي:
۱- بديع النظام الجامع بين کتابي البزدوي والإحکام، د امام مظفرالدين احمد بن علي ساعاتي حنفي (متوفی:۶۴۹ هـ) ليکنه.
۲- التنقيح و شرحه التوضيح، د صدرالشريعة عبدالله بن مسعود حنفي (متوفی: ۷۴۷ هـ) ليکنه.
۳- شرح التوضيح، د شيخ سعد الدين عمر تفتازاني شافعي (متوفی: ۷۹۲ هـ) ليکنه.
۴- التحرير، د ابن الهمام حنفي (متوفی: ۸۶۱ هـ) ليکنه او التقرير شرح التحرير، د ليکوال د شاګرد، محمد بن امير الحاج (متوفی: ۸۷۹ هـ) ليکنه.
۵- مسلم الثبوت، د محب الله بن عبدالشکور بهاري (متوفی: ۱۱۱۹ هـ) ليکنه.

پوښتنې:

۱- د فقهي د اصولو مدارس څو دي؟ نومونه يې واخلئ.
۲- د هرې مدرسې ځانګړتياوې بيان کړئ.
۳- د اصولي مسايلو په څېړنه کې د فقهاوو او متکلمينو ميتودونه پرتله کړئ او هم د متکلمينو ځانګړتياوې بيان کړئ. همدا راز د دواړو ډلو د ځينو کتابونو نومونه هم واخلئ.
۴- ولې ځينو اصوليانو د فقهاو او متکلمين د تګلارو د يو کولو په اړه کتابونه وليکل؟ په دې اړه د درې کتابونو نومونه واخلئ.

کورنی دنده:

په لوست کې د يادو شويو کتابونو پرته د اصولو د علم د نورو شپږو کتابونو نومونه وليکئ.

د اسلامي شریعت مصادر (مآخذ)

د اسلامی شریعت څلور مصادر دي چې قرآن کریم او سنت نبوي یې اصلی او لومړني مصادر دي او اجماع او قیاس په دویم مرحله کې ځای لري. په دې لوست کې به د قرآن کریم په اړه معلومات درکړو.

قرآن کریم

الله جل جلاله پر خپل پیغمبر قرآن کریم رانازل کړی او په قرآن کې یې د ژوندانه لارې چارې ټاکلي. الله ﷻ په خپل کتاب کې د انسانانو لپاره عقیده، عبادت، د ژوندانه نظام او نور ټول هغه شیان روښانه کړي چې انسانان ورته د دنیا او آخرت په هکله اړتیا لري. که چیرې انسانان ایمان راوړي، د قرآن کریم پر لارښوونو ځان پوه کړي او وربانـدې عمل وکړي نو له شکه پرته به د انسانیت لوړو درجو ته ورسیږي.

قرآن کریم د شریعت لومړی مصدردی

الله جل جلالـه فرمـایي: ﴿وَأَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ۝أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾ [المائدة: ۴۹ـ۵۰]

ژباړه: نو ای محمده ﷺ، ته د الله له نازل کړي قانون سره سم ددې خلکو د چارو فیصله وکړه او د هغو د خواهشاتو پیروي مه کوه. پام کوه چې دا خلک تا په فتنه کې وانه چوي. دیوې ذرې په اندازه هم له هغه هدایت نه وانه وړي چې الله تاته درلیږلی دی. که دوی ورڅخه مخ واړوي نو وپوهیږه چې الله ﷻ ددوی د ځینو ګناهونو په مجازات کې په غم کې ددوی د لتاړولو اراده کړې ده او دا حقیقت دی چې دا خلک زیاتره فاسقان دي. (که دوی د خدای له قانون څخه مخ اړوي) نو آیا بیا د جاهلیت فیصله غواړي؟ په داسې حال کې کوم خلک چې پر الله ﷻ باور لري د هغو په نزد له الله نه بل غوره فیصله کوونکی هیڅ نشته.

قرآن کریم د شریعت د دلایلو بنسټ دی. د شریعت نور دلایل لکه سنت، اجماع او قیاس له قرآن څخه اخیستل شوي او د حجیت ثبوت یې پر قرآن کریم ولاړ دی.

قرآنکریم د فقهي احکامو لومړی مصدر دی.

قرآنکریم د بشریت لارښود دی، د انسانیت د اصلاح لپاره زرینې لارښوونې لري ترڅو انسانان له هلاکت څخه وژغوري، دغه لارښوونې هر اړخیز دي. د عقیدې اصلاح، د

اخلاقو اصلاح او همدا راز د عبرت په موخه د پخوانیو امتونو کیسې په قرآنکریم کې راغلي دي. خو د فقهي احکامو آیتونه يې پنځه سوو ته رسیږي چې له هغو څخه فقهي احکام استنباط کیږي.

د قرآن کریم تعریف

که څه هم قرآن کریم د زیات شهرت له امله تعریف ته اړتیا نه لري، خو بیا هم اصولیانو د قرآن تعریف ته پام اړولی او په دې هکله یې داسې ویلي: «هو القرآن المنزل على رسول الله ﷺ المكتوب في المصاحف المنقول عن النبي ﷺ نقلا متواتراً بلا شبهة» قرآن کریم پر رسول اللهﷺ هغه نازل شوی کتاب دی چې په سپارو کې لیکل شوی او له کومې شبهې پرته په متواتر ډول له رسول اللهﷺ څخه نقل شوی.

د قرآن کریم په اړه باید په لاندې ټکو وپوهیږو

لومړی: قرآن کریم یوازې همغه کتاب ته ویل کیږي چې پر محمد ﷺ نازل شوی. په دې بنسټ نورو اسماني کتابونو، لکه تورات او انجیل ته چې پر محمدﷺ نه دي نازل شوي، قرآن کریم نشو ویلای.

دویم: د لفظ او معنا دواړو مجموعې ته قرآن ویل کیږي. په تعریف کې د المکتوب ټکی د (ثابت) په معنا دی. دا ځکه چې په پاڼو کې موږ ته یوازې ټکي ښکاري. نه لفظ اورو او نه معنا وینو، بلکې لفظ او معنا یې ټکو کې پراته او نغښتي دي. نو ویلای شو چې د قرآن کریم لفظ په حقیقي ډول ثابت دی او معنا یې په تقدیري توګه په ټکو کې پرته ده.

دریم: قرآن کریم موږ ته په متواتر ډول رارسېدلی، یعنې داسې یوه ټولي تر موږه رارسولی چې په دروغو باندې د هغوی توافق او یووالی ناشونی دی. دا ځکه چې د شمېر پر ډېروالي سربېره هغوی له یوې سیمې او یو قوم څخه هم نه دي. دا تواتر د قرآن کریم د نقلولو په ټولو پړاوونو کې موجود دی. لومړی، وروستی او منځنی پړاو د تواتر له نظره هیڅ توپیر سره نه لري او ټول سره یو برابر دي.

پدې بنسټ هغه قراءتونه چې په متواتر ډول ندي رانقل شوي، له قرآن کریم څخه نه شمېرل کیږي، لکه د عبدالله بن مسعود څخه په روایت شوې قراءت کې چې د ﴿فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ﴾ [البقرة: ۱۹۶، المائدة: ۸۹] په پای کې د (متتابعات) ټکی ورزیات شوی. علما وایي چې پدې قراءت کې د (متتابعات) ټکی د عبدالله بن مسعود له پلوه د (ثلاثة أيام) تفسیر دی او د قرآن له الفاظو څخه نه شمېرل کیږي.

څلورم: قرآن کريم د الله تعالی له ژمنې سره سم له زياتوني او کموني څخه محفوظ دی. الله ﷻ فرمايي: ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾ [الحجر: ۹] **ژباړه:** موږ پر تا قرآن نازل کړی او موږ پخپله د هغې ساتونکي يو.

په قرآن کريم کې د خلکو له خوا، نه کومه زياتونه او کمونه رامنځته شوې او نه څوک ددې توان لري چې په قرآن کريم کې زياتوالی او نقصان راولي. دا ځکه چې الله ﷻ پخپله د قرآن کريم د ساتنې او حفاظت ژمنه کړې.

پنځم: قرآن کريم معجز کتاب دی او هېڅ بشر نشي کولای چې د قرآن په څېر کتاب وليکي. الله ﷻ فرمايي: ﴿قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا﴾ [الإسراء: ۸۸].

ژباړه: ووايه (ای محمده) که انسانان او پېريان ټول لاسونه يو کړي او ددغه قرآن غوندې د کوم شي د راوړلو هڅه وکړي، نو رابه يې نشي وړلای، که ټول يو له بل سره مرسته وکړي هم.

فعاليت

په قرآن کريم کې د بقره سورت درويشتم او د هود سورت ديارلسم آيت ولولئ او د قرآن کريم د هغې تحدي او ننګوني په اړه معلومات ورکړئ چې قرآن کريم عربو ته د قرآن کريم په څېر کتاب جوړولو په اړه اعلان کړی وه.

د قرآن د اعجاز اړخونه

د قرآن کريم لومړی اعجاز دا وو چې په خپل بلاغت سره يې ټول عرب حيران کړل، ځکه هغوی پخوا هيڅکله دومره له بلاغته ډک کلام نه وو اورېدلی.

سره له دې چې قرآن په يوه نالوستي شخص نازل شوی، خو د ژوند لپاره يې داسې نظام وړاندې کړ چې تل پر بل هر نظام لوړ او پورته دی. دا نظام په هغو اعتقادي اصولو، عملي احکامو او لوړو اخلاقي ارزښتونو مشتمل دی چې بشر ورته تينګه اړتيا لري او په ټولنه کې امن، پراخي، نېکمرغي او داد رامنځته کولی شي. که چېرې قرآن د الله ﷻ کلام نه وای او پيغمبر ﷺ له ځانه جوړ کړی وای، نو هرو مرو به پکې ټکر او اختلاف موجود وو.

دا هم د قرآن کريم اعجاز دی چې عرب يې د پخوانيو امتونو له هغو پېښو خبر کړل چې دوی يې په اړه هيڅ معلومات نه درلودل. الله ﷻ په دې اړه فرمايي: ﴿ تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ

﴿...نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا فَاصْبِرْ إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ﴾ [هـود: ٤٩].

ژباړه: (ای محمدهﷺ!) دا غيبي خبرونه دي چې موږ يې تاته وحی کوو. له دې نه مخکې نه ته ورباندې پوهېدلې، نه ستا قوم، نو صبر وکړه، راتلونکې د پرهېزګارانو (په ګټه) دی.

د قرآن کريم بل اعجاز دا دی چې په راتلونکې کې د پېښېدونکو واقعاتو په اړه يې خلکو تـه خبر ورکړ. دا پېښې وروسته د قرآن له وينا سره سمې رامنځته شوې. د اللهﷻ دا وينا له همدې جملې څخه ده چې فرمـايي: ﴿الم ۞ غُلِبَتِ الرُّومُ ۞ فِي أَدنى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ ۞ فِي بِضْعِ سِنِينَ لِلَّهِ الْأَمر مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ﴾[الروم: ١ـ ٤].

ژباړه: ا- ل- م. روميان مغلوب شوي دي. په نږدې هيواد کې او له خپل دغه مغلوبوالي نه وروسته به هغوی برلاسي شی. په څو کلونو کې دننه، يوازې د الله واک دی مخکې هـم او په وروسته کې هم او دا به هغه ورځ وي چې خوشحاله به شي مسلمانان.

همدا راز قرآن کريم ځينو داسې علمي حقايقو ته اشـاره کـړې چې سـاينس اوس ثابـت کړل، اللهﷻ فرمـايي: ﴿أولَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِـنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ﴾ [الأنبياء: ٣٠].

ژباړه: آيا هغه کسان چې کافران دي، غور نه کوي چې دغه ټول اسمانونه او ځمکه يو له بل سره نښتي وو، بيا موږ دوی دواړه بيل کړل او له اوبو نه مو هر ژوندی شـی پيـدا کـړ. آيا هغوی (زموږ دغه خلاقيت) نه مني؟

فعاليت

لاندې آيتونه په قرآن کريم کې پيدا او پر معنا يې ځانونه پوه کړئ:

- ﴿وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ ۞ وَالْأَرْضَ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ ۞ وَمِنْ كُلِّ شَـيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ [الذاريات:٤٧ـ ٤٩]

- ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ۞ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ۞ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾ [المؤمنون: ١٢ـ١٤]

په پورتنيو آيتونو کې د اعجاز په اړه وغږيږئ.

د قرآن کریم ثبوت قطعي دی

الله ﷻ فرمايي: ﴿ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾ [الحجر: ۹] **ژباړه:** موږ پر تا قرآن نازل کړی او موږ پخپله د هغې ساتونکي یو.

په دې کې هيڅ شک نشته چې الله پاک د قرآن د ساتنې ژمنه پوره کړې. قرآن کریم له یو نسل څخه بل نسل ته په تواتر سره تر موږه رارسېدلی. رسول الله ﷺ قرآن کریم په یادو زده کړ او له وفاته وړاندې یې جبریل علیه السلام ته واورولو. اصحابو له رسول الله ﷺ څخه قرآن زده کړ او تابعینو بیا له اصحابو د قرآن زده کړه کوله. د قرآن کریم د زده کړې دا لړۍ تر نن ورځې روانه ده[1].

محمد بن نظام الدین انصاري وايي: اهل سنت والجماعت په دې اتفاق کړی چې په سورتونو کې په ترتیب سره د آیتونو کېښودل د پیغمبر ﷺ په امر تر سره شوي او په دې خبره هم اجماع شوې چې قرآن کریم له شکه پرته په متواتر ډول له رسول الله ﷺ څخه رانقل شوی[2].

په متواتر ډول د قرآن کریم رانقلېدلو معنا دا ده چې قرآن قطعي السند دی. په متواترو او قطعي اسنادو کې د شک ځای نشته. د قرآن کریم معتبر قراءتونه ټول متواتر دي. د غیرمتواترو یا شاذو قراءتونو موجودیت کومه ستونزه نه ده. پر دې سربېره د متواترو قراءتونو سره د شاذو قراءتونو اختلاف د قراءت په متن کې نه، بلکې د قراءت په شکل کې دی. الله پاک د قرآن کریم ثبوت له شک څخه خوندي کړی. قرآن د فقهې بنسټ او هغه تله ده چې د فقهې احکام پرې تلل کیږي. نو کله چې د یوه حکم دلیل د قرآن آیت وي، د دلیل د ثبوت او سند په اړه څېړنې ته اړتیا نشته، ځکه چې قرآن قطعي الثبوت دی. په دې توګه که د قرآن کریم په دلیلونو کې څېړنه کیږي نو هغه به د دلالت له پلوه وي نه د ثبوت او سند له پلوه.

؟؟ پوښتنې:

۱- قرآن تعریف کړئ او هم روښانه کړئ چې آیا قرآن د الفاظو نوم دی، که د معنا، او که د دواړو؟

۲- متواتر روایت څه ته وايي او په آحادو روایتونو نقل شوي قراءتونه قرآن بلل کیږي که نه؟

۳- د قرآن د اعجاز په اړخونو رڼا واچوئ.

---

(۱) په دې هکله وګوره: د غزالی کتاب:المستصفی ۱\۱۰۱ او د علامة عبد العلي محمد بن نظام الدین الأنصاري کتاب: فواتح الرحموت شرح مسلم الثبوت في أصول الفقه ۲\ ۱۳ دار الفکر، بیروت - لبنان.

(۲) فواتح الرحموت۱۳-۲/۱۲.

نهه ویشتم لوست

د قرآن کریم حکمونه

په قرآن کریم کې بېلا بېل حکمونه موجود دي چې کولای شو په درېو ډولو يې ووېشو.

لومړی: هغه احکام دي چې له عقېدې سره تړاو لري، لکه پر الله ﷻ ايمان، پر ملايکو ايمان، پر کتابونو، رسولانو او د آخرت پر ورځ ايمان چې د توحيد په کتابونو کې ورباندې خبرې کېږي.

دويم: هغه احکام چې د نفسونو په پاکولو پورې اړه لري، د دوی خويونه دکمال لور ته بيايي، دا ډول د اخلاقي احکامو په نوم يادېږي او د څېړنې ځای يې د اخلاقو علم دی.

دريم: هغه حکمونه چې د مکلفو انسانانو په عملونو او ويناوو پورې اړه لري او د فقهې په نامه يادېږي. دا حکمونه ډېر ډولونه لري چې په لاندې توګه دي:

أ- عبادتونه: لکه لمونځ، روژه او نور چې د ادا کولو موخه يې له الله ﷻ سره اړيکې ټينګول دي.

ب- د کورنی احکام: لکه نکاح، طلاق، نسب، ميراث، نفقه او داسې نور.

ج- د معلاملاتو احکام: لکه د اخيستلو او خرڅولو بېلابېل ډولونه او د هغې اړونده مسايل.

د- د جنايتونو او سزاګانو احکام: لکه د حدودو، قصاص او تعزيرونو جرمونه او د هغوی سزاګانې. دې ډول احکامو ته په شريعت کې د جناياتو فقه وايي چې موخه يې د دين، ځان، ناموس، عقل او شتمنيو ساتنه ده.

هـ - د قضاء، ګواهي او سوګند احکام: ددې فقهې موخه د خلکو تر منځ په عدالت پرېکړه کول دي.

و- د دولت اړونده احکام: د فقهې په دې څانګه کې د حکومت او اتباعو په حقونو او مسؤليتونو خبرې کېږي او د اساسي قانون موضوعات پکې بيانېږي.

ز- له نورو دولتونو سره د اسلامي دولت اړيکې: د فقهې دا حکمونه د سولې او جګړې پر مهال له نورو دولتونو سره د اسلامي حکومت اړيکې بيانوي. همدا راز د اسلامي دولت دننه له پرديو سره، چې د مستأمنينو په نامه يادېږي، اړيکې روښانوي.

ح- اقتصادي حکمونه: دا حکمونه د دولت د مالي سرچينو، لګښتونو او د بډايانو په مالونو کې د بې وزلو د حقونو اړونده چارې تنظيموي.

په قرآن کریم کې د احکامو بیان

الله ﷻ فرمايي: ﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ﴾ [النحل: ٨٩] **ژباړه:** موږ دغه کتاب پر تا نازل کړی دی چې په ښکاره د هر شي څرګندوونکی دی او د هغو خلکو لپاره هدايت، رحمت او زېرى دی چې امر منلو ته یې غاړه ايښې.

همدا راز په بل ځای کې فرمايي: ﴿مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ﴾ [الأنعام: ٣٨]. **ژباړه:** موږ په دې کتاب کې څه نيمګړتيا نه ده پرېښې.

په قرآن کې د احکامو د بيان طريقې

په قرآن کريم کې د ټولو احکامو بيان شوی دی خو دا احکام په درې طريقو بيان شوي:

لومړی: د شريعت د عمومي قاعدو او بنسټونو بيانول.

دويم: په مجمله توګه د احکامو بيانول.

درېيم: په تفصيلي توګه د احکامو بيانول.

لومړی ډول: د شريعت د هغو عمومي قاعدو او اصولو يادونه چې د احکامو د راويستلو او تشريع بنسټ بلل کيږي. د دې اصولو يو څو بېلګې په لاندې ډول دي:

د شورا قاعده: الله ﷻ فرمايي: ﴿وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ﴾ [الشورى: ٣٨]، په بل ځای کې فرمايي: ﴿وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ﴾ (آل عمران: ١٥٩]

د عدالت لزوم: الله ﷻ فرمايي: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ﴾ [النحل: ٩٠]، الله تعالى په عدل امر کوي.

په همدې توګه په بل ځای کې فرمايي: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ﴾ [النساء: ٥٨]، الله تعالى تاسو ته د امانتونو(په هکله)، خاوندانو ته د سپارلو امر کوي، او د دې چې کله د خلکو تر مينځ پريکړه کوئ نو په عدل به يې کوئ.

د بل چا په ګناه څوک نه نیول کیږي: په دې اړه الله ﷻ فرمايي: ﴿وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى﴾ [الأنعام: ١٦٤]، د هيڅ نفس کسب (لاس ته راوړنې) له ده پرته په بل چا نه حسابيږي، او هيڅ پيټی پورته کوونکی د بل چا پيټی نه پورته کوي.

سزا به د ګناه په کچه وي: د الله پاک وينا ده: ﴿وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا﴾ [الشورى: ٤٠]، د بدی جزا د هغه په ډول بدي ده.

د خلکو د مالونو حرمت او د اخيستلو خرڅولو رواوالی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ﴾ [النساء: ٢٩]، ای مؤمنانو په خپل منځ کې يو د بل مالونه په باطله سره مه خورئ، مګر که ستاسو په رضا تجارت وي.

د سود او قمار حراموالی او د هر هغه ښناک او خوراک حراموالی چې د انسان بدن ته زيان رسوي. په دې اړه د الله پاک وينا ده چې: ﴿وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا﴾ [البقرة: ٢٧٥]، او الله تعالى بيعه روا او سود يې حرام کړی.

همدا راز فرمايي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ [المائدة: ٩٠]، ای مؤمنانو شراب، قمار، بتان او غشي اچول پليتي ده له شيطاني چارو څخه دي، نو ځان ورڅخه وساتئ، څو بريالي شئ.

د ښيګړې په کارونو کې له يو بل سره مرسته: د ټولو هغو کارونو ترسره کول چې د امت ښيګړه پکې وي. همدا راز د بديو او ظلم په کارونو کې له مرستې کولو څخه ځان ژغورل. الله پاک فرمايي: ﴿وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾ [المائدة: ٢]، او يو له بل سره په نېکۍ او پرهيز ګارۍ کې مرسته وکړئ او په ګناه او تېري کې يو له بل سره مرسته مه کوئ.

د ژمنو پوره کول: په دې اړه الله تعالى فرمايي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ﴾ [المائدة: ١]، ای مؤمنانو په تړونونو وفا وکړئ.

د ټګۍ او خيانت حراموالی: الله پاک فرمايلي: ﴿وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ [البقرة: ١٨٨]، په خپلو منځونو کې يو د بل مال په باطله مه سره خورئ، او حاکمانو ته يې د دې لپاره مه ور وړاندې کوئ چې د خلکو يوه برخه مال په ګناه وخورئ، سره له دې چې پوهيږئ.

له ګناه پرته آساني غوره کول: په دې هکله په قرآن کريم کې داسې راغلي: ﴿يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ﴾ [البقرة: ۱۸۵]،الله تعالی په تاسو د اسانی اراده لري، او په تاسو د سختي اراده نه لري.

بل ځای فرمايي: ﴿يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا﴾ [النساء: ۲۸]، الله تعالی اراده لري چې په تاسو اساني راولي او انسان ضعيف پيدا شوی.

همدا راز فرمايي: ﴿وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ﴾ [الحج: ۷۸]، او په دين کې يې په تاسو سختي نه ده لازمه کړې.

د اړتيا پر مهال د حرامو رواوالی: په دې هکله د الله پاک وينا ده چې: ﴿فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ [البقرة: ۱۷۳]، څوک چې (د حرامو خوړلو ته) اړ شي او سرکشي او تېری کوونکی نه وي نو هيڅ ګناه وربانديې نشته (چې د ضرورت په اندازه ورڅخه ګټه واخلي) بې شکه الله بښونکی او مهربان دی.

د عمومي اصولو او قاعدو په توګه د ځينو احکامو بيانول د شريعت د پراخوالي لامل شوي او اسلامي شريعت ته دا وړتيا ورپه برخه کوي چې د نويو پېښېدونکو مسايلو لپاره د حل مناسبې لارې په ګوته کړي.

فعاليت

د الله پاک ددې وينا له مخې: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ﴾ [النحل: ۹۰] قرآن کريم د عدالت بنسټ دی.

کورنی، ګاونډيانو او ټولګيوالو سره په تعامل او د ژوند په ټولو چارو کې د عدالت د تطبيق په اړه وغږيږئ.

هر زده کوونکی دې د عدالت د تطبيقولو په اړه يو ژوندی مثال پخپله کتابچه کې وليکي او ملګرو ته دې يې وړاندې کړي.

دويم ډول: په مجمله توګه د احکامو بيانول.

قرآن ځيني احکام مجمل بيان کړي، په داسې توګه چې بيان ته اړتيا لري، لکه د لمانځه، زکات، حج او سود احکام.

دا احکام په مجمل او لنډ ډول په قرآن کريم کې راغلي خو پيغمبرﷺ د خپلو ويناوو او عملونو په وسيله هغه روښانه کړي. ددوی ارکان، شرطونه او اړونده ټول آداب او مسايل يې بيان کړي.

دريم ډول: په تفصيلي توګه د احکامو بيانول.
تفصيلي احکام په قرآن کريم کې لږ دي، چې بېلګې يې د ميراث اندازې، د طلاق او لعان څرنګوالی، د محرمو ښځو بيان او داسې نور دي.

پوښتنې:

۱- د قرآن کريم احکام په درې ډوله دي. هر ډول يې له مثال سره بيان کړئ.
۲- په قرآن کريم کې د پنځو عملي حکمونو په اړه هراړخيزه رڼا واچوئ.
۳- احکامو لره د قرآن بيان په درې ډوله دی، شرحه يې کړئ او بېلګې يې هم وليکئ.

نبوي سنت

د اسلامي شريعت له مصادرو څخه دويم مصدر نبوي سنت دی. سنت څه ته ويل کيږي؟ په قرآن کې د سنتو د حجيت دليلونه کوم دي؟ او سنت څو ډولونه لري؟
دا ټولې هغه پوښتنې دي چې په دې لوست کې به ورته ځواب ووايو.

د سنت تعريف

سنت په لغت کې لارې او کړو وړو ته ويل کيږي.
د اصوليانو په اصطلاح کې د رسول اللهﷺ ويناوو، کړنو او تقرير ته سنت ويل کيږي.
د رسول اللهﷺ د ويناوو مثالونه ډېر زيات دي. د بېلګې په ډول د رسول اللهﷺ دا وينا چې فرمايي: **صلوا كما رأيتموني أصلي**[1]. همدا راز د پيغمبرﷺ دا وينا: «**مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ وَذَلِكَ أَضْعَفُ الإِيمَانِ**»[2] د سنت مثالونه دي.
د سنت په تعريف کې د کړنو څخه مقصد د رسول اللهﷺ هغه اعمال دي چې د اسلامي شريعت د تطبيقولو پر مهال يې تر سره کړي، لکه د لمانځه، حج او غزاګانو پر مهال.
د تقرير معنا داده چې د رسول اللهﷺ په وړاندې يو کار تر سره شي، يا د اصحابو د کومې کړنې په اړه ورته خبر ورکړل شي او رسول اللهﷺ ورباندې سکوت (چوپتيا) غوره کړي. د داسې کارونو په وړاندې د رسول اللهﷺ چوپتيا د هغه کار د رواوالي معنا ورکوي. د تقرير يوه بېلګه د تيمم د آيتونو له نازلېدو مخکې د رسول اللهﷺ په وړاندې د اوبو د نشتوالي پر مهال د اصحابو تيمم وهل دي. همدا راز د اصحابو په پرېکړو او اجتهاد باندې د رسول اللهﷺ سکوت او چوپتيا د تقرير مثال دی. په همدې توګه د رسول اللهﷺ په وړاندې د اصحابو له خوا د ځنګلي خرو او سمسارو غوښه خوړل او د پيغمبرﷺ چوپتيا د تقرير بله بېلګه ده. تقرير يا په کارونو باندې چوپتيا ځکه د رواوالي دليل شمېرل کيږي چې رسول اللهﷺ د ناروا کارونو د کولو پر مهال چې بيان ته به اړتيا وه، چوپ نه پاتې کېده.

---

(١) رواه البخاري او أبو داود او أحمد.
(٢) رواه مسلم.

فعالیت

د خپل ذهن څخه د قولي سنت درې مثالونه، د فعلي سنت دوه مثالونه او د تقريري سنت يو مثال وړاندې کړئ.

د سنتو حجيت

فقهاوو په دې خبرې اتفاق کړی چې سنت د اسلامي شريعت يو مهم اصل دی. قرآن کريم زياتره شرعي احکام په لنډ او مجمل ډول بيان کړي چې رسول اللهﷺ په خپلو ويناوو او افعالو سره د هغو احکامو تشريح کړې لکه د لمانځه، زکات او حج احکام.

د سنتو د حجيت په هکله قرآني دلايل په دې ډول دي.

۱- الله تعالی فرمايي: ﴿مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّى فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا﴾ (النساء: ۸۰). **ژباړه**: چا، چې د پيغمبر اطاعت وکړ هغه په اصل کې د خدای اطاعت وکړ او چا، چې مخ واړوه، نو په هر صورت موږ پر دې خلکو د څارونکي او ساتونکي په توګه نه يې ليږلی.

د رسول اللهﷺ اطاعت په حقيقت کې د الله پاک اطاعت دی، دا ځکه چې رسول اللهﷺ د الله پاک له حکمونو پرته په بل څه امر نه کوي. نو د اللهﷻ د حکمونو په څېر د رسول اللهﷺ د حکمونو منل هم واجب دي.

۲- د سنتو د حجيت بل دليل د الله پاک دا وينا ده: ﴿قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ﴾ [آل عمران: ۳۲]. **ژباړه**: (دوی ته) ووايه چې: د الله او رسول اطاعت ومنئ. که هغوی مخ واړاوو نو الله پاک له کافرانو سره مينه نه کوي.

په دې آيت کې الله د خپل ځان او پيغمبرﷺ په اطاعت کولو امر کړی او خبر يې ورکړی چې د اللهﷻ او پيغمبرﷺ د امر څخه سرغړونه د کفر لامل کيږي.

۳- دا هم د سنتو د حجيت دليل دی چې فرمايي: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا﴾ [الأحزاب: ۳۶] **ژباړه**: هيڅ يو مؤمن او هيڅ يوه مؤمنه دا حق نه لري چې کله الله او د هغه رسول د کومې معاملې فيصله وکړي چې هغه ته پخپله د خپلې معاملې د فيصله کولو اختيار حاصل اوسي. او څوک چې له الله او د هغه له رسول نه سرغړاوی وکړي نو هغه په ښکاره ګمراهۍ کې وغورځېده.

دا آيت څرګندوي چې الله ﷻ د خپل حکم او د پيغمبر د پرېکړې د منلو په وړاندې د مومنانو څخه واك اخيستى او مومن نشي کولاى چې د رسول الله ﷺ امر رد کړي او ويې نه مني بلکې مومنان د رسول الله ﷺ د امر په منلو مکلف دي.

۴- د سنتو د حجيت بل دليل د قرآن کريم دا آيت دی: ﴿وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا﴾ [الحشر: ۷] او څه چې رسول درته راوړه نو ويې منئ او عمل پرې وکړئ، او له کوم څه څخه مو چې منعه کړي، نو ورڅخه منعه شئ.

په قرآن کريم کې د سنتو پر حجيت دليلونه ډېر زيات دي. قرآن د سنتو درجه بيان کړې، د رسول الله ﷺ د امر په منلو يې حکم کړی او د هغه له مخالفت څخه يې خلك ډارولي.

د سنتو په ساتنه کې د علماوو زيار

سنت د الله ﷻ له خوا پيغمبر ﷺ ته د وحی يو ډول دی. د رسول الله ﷺ هره وينا او عمل حق دی. د قرآن د عملي بېلګې په توګه د رسول الله ﷺ په سنتو کې د ټولنې حالات او د چاپېريال ظروف په پام کې نيول شوي چې دا حالات او ظروف وخت په وخت بدلون مومي. د بېلګې په ډول رسول الله ﷺ اصحابو ته د قرآن د ليکلو په څېر د حديثو د ليکلو امر نه وو کړی، ځکه نو د حديثو يا سنتو ليکل د لومړۍ پېړۍ راوروسته رواج شول. خو د پيغمبر اصحابو د رسول الله ﷺ احاديث په يادو زده کړي وو او بيا يې تابعينو ته ورزده کړل چې تابعينو بيا وروسته نسلونو ته وښودل او دا لړۍ تر ننه روانه ده.

په وروسته وختونو کې چې د حديثو علم ته پاملرنه زياته شوه، يو شمېر خلکو له خپله ځانه د حديثو جوړول پيل کړل او دغه له ځانه جوړې شوې خبرې د حديثو سره ګډې شوې. دغه مهال د حديثو د سوچه ساتنې او د حديثو په روايت کې د دروغو د مخنيوي لپاره يو زيات شمېر مخلص علما رامخې ته شول او خپل ژوند يې دې چارې ته وقف کړ. کله چې سړی د حديثو د علم مطالعه کوي، نو ددې سترو علماوو پراخه کوښښونو او بې ساري زيار ته ګوته پر غاښ پاتې شي. په رښتيا چې د حديثو علماوو په دې لار کې ستر خدمتونه تر سره کړي.

دې علماوو د حديثو د راويانو لپاره ځانګړي شرطونه کېښودل. د عقل، قوي حافظې او عدالت له درلودلو پرته د چا حديث نه منل کېده. دوی د حديثو د ساتنې لپاره يو نوی علم رامنځته کړ چې د جرحې او تعديل په نامه يادېږي او د اسلامي امت لپاره يو نه

هېرېدونکي وياړ دی. علماوو، د جرح او تعديل پر اساس ټول راويان چاڼ کړل او هر چا ته يې خپل ځای وټاکه. په دې کار کې له هيڅا ونه وېرېدل، څوك چې د باور وړ نه وو هغه يې بې باوره وګڼل او څوك چې مردود وو، هغه يې رد کړل. د يوو راوي لپاره يوازې عدالت او اهليت بس نه وو، بلکې پر عدالت او اهليت سربېره ذهني ويښتيا، غښتلې حافظه، له غفلته لرې والی او د راويانو پېژندل اړينه خبره وه. پر همدې بنسټ ددې علماوو تر منځ دا خبره ډېره مشهوره وه، چې: د حديثو علم دين دی، نو له چا څخه چې دين زده کوی، لومړی د هغه شخصيت وپېژنئ.

د اصوليانو په وړاندې د سنتو ډولونه او د هغو درجې

اصوليانو مبارك سنت په دوو ډولو وېشلی:

لومړی: هغه سنت چې سند يې رسول اللهﷺ ته رسېدلی وي.

دويم: هغه سنت چې سند يې رسول الله ﷺ ته نه وي رسېدلی.

لومړی: هغه سنت چې سند يې رسول اللهﷺ ته رسېدلی وي.

دا سنت په درې ډوله دی چې درېواړه ډولونه يې د منلو وړ دي.

۱- متواتر: هغه روايت ته ويل کيږي چې دومره زياتو کسانو له يو بل څخه روايت کړی او رسول اللهﷺ ته رسېدلی وي، چې په درواغو د دومره زياتو کسانو د راټولېدلو وېره نه وي.

پنځه وخته لمونځونه، د هغوی رکعتونه او د ادا کولو څرنګوالی او د زکات اندازې د متواتر روايت مثالونه دي.

د متواتر حکم: متواتر روايت د انسان علم او يقين راولي او په دليل نيولو کې د قرآن کريم په څېر قوي دی.

۲- مشهور: هغه روايت ته ويل کيږي چې له رسول اللهﷺ څخه يوه يا دوه کسانو روايت کړی وي خو په وروسته پړاوونو کې يې راويان دومره زيات وي چې په دروغو بې د راټولېدو وېره نه وي.

د مشهور حکم: مشهور حديث په آحادو حديثونو کې تر ټولو لوړه درجه لري او له متواتره راښکته دی. د جمهورو علماوو په وړاندې ګومان(ظن) مينځ ته راوړي او د حنفيانو په نزد اطمينان رامينځ ته کوي. له متواتر راښکته دی او منکر يې کافر نه ګڼل کيږي.

۳- آحاد حديثونه: هغه چې يو يا دوه کسانو روايت کړی وي او د مشهور درجې ته نه وي رسېدلی.

د آحادو حکم: د جمهور علماوو په وړاندې دا ډول حديثونه ګومان (ظن) رامنځ ته کوي نه يقين. په دې ډول حديثونو عمل کول د ټولو امامانو په نظر واجب دي، خو حنفيانو پرې يو بل شرط هم ورزيات کړی او هغه دا چې د آحاد حديث راوي بايد په عمل کې د خپل روايت مخالفت نه وي کړی.

دويم: هغه سنت چې سند يې رسول الله ﷺ ته نه وي رسېدلی

کوم حديث چې سند يې رسول الله ﷺ ته نه وي رسېدلی، هغه به يا مرسل وي يا منقطع.
مرسل هغه حديث ته ويل کيږي چې تابعي نيغ په نيغه له رسول الله ﷺ څخه روايت وکړي او صحابي له سند څخه وغورځوي. مرسل حديث د حنفيانو او مالکيانو په وړاندې داسې حجت دی لکه موصول حديث (موصول هغه حديث ته ويل کيږي چې له سند څخه يې کوم راوي نه وي غورځول شوی). نورو امامانو بيا د مرسل حديث د منلو لپاره يو لړ شرطونه ايښي چې تفصيلات يې د اصولو په کتابونو کې بيان شوي.
منقطع هغه حديث ته ويل کيږي چې له صحابي پرته کوم بل راوي له سند څخه غورځول شوی وي. دا ډول حديث په اتفاق سره د کوم حکم دليل کېدای نشي.

پوښتنې:

۱- د سنت لغوي او اصطلاحي تعريف وکړئ او د قولي، فعلي او تقريري سنتو لپاره يو يو مثال وړاندې کړئ.

۲- د سنتو د حجيت لپاره له قرآن څخه دليلونه ووايئ.

۳- د سنتو په ساتنه کې د علماوو په کوښښونو رڼا واچوئ.

۴- د متصل السند حديثونو ډولونه او حکم بيان کړئ.

۵- مرسل حديث تعريف کړئ او حکم يې بيان کړئ.

اجماع

اجماع د اسلامي شريعت دريم مصدر دی. پـه دې لوسـت كـې بـه د اجمـاع د تعريـف، حجيت، مراتبو، د كېدو امكان او اړونده موضوعاتو په اړه رڼا واچوو.

د اجماع تعريف

اجماع په لغت كې كلك هوډ او اتفاق ته وايي.

د اصولو د علم په اصطلاح كې د اجماع تعريف داسې دی: پـه يـوه زمانـه كـې پـه كـوم شرعي امر باندې د امت د مجتهدينو اتفاق ته اجماع ويل كيږي[1].

د اجماع حجيت

اسلامي فقها په دې متفق دي چې د اجماع حجيت له قرآن او سنت څخه ثابت دی.

د قرآن كريم څخه پرې دا آيت دليل دی: ﴿وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُـدَى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّى وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا﴾ [النساء: ١١٥] **ژباړه**: چا چې د پيغمبر د ښمنی ته ملاتړلې وي او د مومنانو له طريقې نه پرته په كومه بله لاره لاړ شي، په داسې حال كې چې سمه لاره ورته څرګنده شوې وي؛ نو هغه به مـوږ پـه هماغـه لوري وخوځوو چې هغه په خپله ورګرځېدلی او دوزخ ته بـه يـې ننباسـو چې خـورا بـد استوګنځی دی.

الله په دې آيت كې د مسلمانانو د لارې مخالفت كوونكو تـه د وعيـد يادونـه كـړې، نـو څرګنده شوه چې د مسلمانانو د لارې پيروي كول واجب دي او هغه چاره چې مسلمانانو پرې اتفاق كړی وي د مسلمانانو لار بلل كيږي.

له احاديثو څخه د رسول اللهﷺ دا وينا د اجماع د حجيت دليل دی: **«لاتجتمع أمتي على ضلال»**[2] **ژباړه**: زما امت په ګمراهۍ نه راټوليږي.

---

(١) مسلم الثبوت ج٢ ص٢١١، وفتح الغفار ص ٣٥٠.

(٢) رواه ابن ماجة في كتاب الفتن رقم الباب ٨ رقم الحديث ٣٩٥٠ عن أنس بـن مالـك يقـول : سـمعت رسـول اللهﷺ يقـول : «إن أمتي لا تجتمع على ضلالة، فإذا رأيتم الخلاف فعليكم بالسواد الأعظم».

له دې حديث څخه معلومه شوه چې مسلمانان په کوم کار اتفاق وکړي، هغه به حق وي او پيروي يې واجب ده. همدا راز رسول اللهﷺ فرمايلي: «ما رأى المسلمون حسنا فهو عند الله حسن». [1] کوم کار چې مسلمانانو ښه وګڼلو هغه د الله په وړاندې هم ښه دی.

رسول اللهﷺ دا هم فرمايلي چې: «من أراد بحبحة الجنة فليلزم الجماعة، فإن الشيطان مع الواحد وهو من الإثنين أبعد». [2] **ژباړه:** څوک چې غواړي د جنت په منځ کې واوسيږي نو د مسلمانانو د ټولني نه دې ځان نه بېلوي، بې شکه شيطان د يوه تن سره ملګرتيا کوي او له دوو څخه لرې ګرځي.

د اسلام فقهاوو د اجماع په حجيت اتفاق کړی، [3] خو د اجماع کوونکو په اړه يو څه اختلاف شته چې وروسته به تشريح شي.

په منصوصي مسايلو کې د اجماع ګټه

کله کله په داسې يوه مسأله باندې د علماوو اجماع کيږي چې هغه په قران يا سنت ثابته وي، نو کله چې نص يعني د قرآن يا سنت دليل موجود وي، اجماع ته څه اړتيا ده؟

ددې پوښتنې ځواب داده چې کله د يوه حکم دليل ظني يعني خبر واحد وي. خو څه وخت چې په دې حکم باندې د فقهاوو اجماع وشي نو همدا حکم قطعي وګرځي او بيا هيڅ مجتهد نشي کولای چې ددې حکم مخالفت وکړي.

د اجماع کولو وړ اشخاص

د اجماع وړ اشخاص د رسول اللهﷺ د امت هغه مجتهدين دي چې د شريعت د احکامو پوهه ولري او د پيښې شوې موضوع په اړه کافي تجربه ولري، تر څو د حالاتو له غوښتنې سره سم شرعي احکام راوباسي. په هغو چارو کې چې اجتهاد ته پکې اړتيا نشته د عامو مسلمانانو په اتفاق هم د اجماع ملاتړ کيږي او همدا د جمهورو علماوو نظر دی.

---

(۱) رواه أحمد ج۱ ص ۳۷۹.

(۲) رواه الترمذي في حديث عن عمر رضي الله عنه في كتاب الفتن باب ما جاء في لزوم الجماعة رقم الحديث ۲۱٦٥ ورواه أحمد ج۱ ص ۲٦.

(۳) په دې هکله وګوره: المستصفى للغزالي ۱۸۹/۱ ومسلم الثبوت للبهاري ۲۱۱/۲ وأصول الفقه لأبي زهرة ۱٥٦.

ځینو ویلي یوازې د اصحابو د زماني اجماع د منلو وړ ده او بس. ځینو دا هم ویلي چې یوازې د مدینې د خلکو اجماع د اعتبار وړ ده[1].

د اجماع درجې

اجماع څو درجې لري، خو تر ټولو قوي اجماع د اصحابو ده. داسې چې ټول اصحاب په یوه مسأله کې د یوه ټاکلي نظر د منلو څرګندونه وکړي. امت ددې ډول اجماع په قطعیت او منلو اتفاق کړی او هیڅوک د اصحابو له صریحې اجماع څخه مخ نشي اړولی.
په دوهمه درجه کې هغه اجماع راځي چې ځینو اصحابو یې د ملاتړ څرګندونه کړي وي او نورو بیا سکوت او چوپ والی غوره کړی وي. دې ته سکوتي اجماع وایي، په دې ډول چې ځنې اصحاب په یوه موضوع کې د فتوا ورکولو په ترڅ کې خپل نظر څرګند کړي او نور چوپ پاتې شي. دا ډول اجماع دویمه درجه لری ځکه چې چوپه خوله د وینا په ځای نه ده. همدا راز کله کله ددې لپاره هم خلک چوپ پاتې کیږي چې د نظر په سموالي باور نه لري او یا دا چې په اختلافي مسألو کې د شخړې راپارولو څخه ځان ساتي. دا ډول اجماع که څه هم د حنفیانو په وړاندې قطعي دلیل دی، خو منکر یې کافر نه ګڼل کیږی.
له دې وروسته په درجه کې هغه اجماع ده چې له اصحابو راوروسته علماوو په داسې یوې مسألې اجماع کړې وي چې پخوا پکې اختلاف نه وي شوی. څرنګه چې ددې ډول اجماع په حجیت کې د فقهاوو تر منځ اختلاف دی، نو په دریمه درجه کې راځي. ځینو ویلي چې دا اجماع د سکوتي اجماع سره په درجه کې برابره ده، ځکه چې د دواړو په حجیت کې اختلاف دی.
څلورمه درجه په هغو مسألو اجماع ده چې مخکې پکې اختلاف شوی وي. د درجې پر بنسټ دا تر ټولو ښکته اجماع ده، ځکه چې اختلاف پکې ژور دی.
مرکبه اجماع: یو بل ډول اجماع هم شته چې مرکبه یې بولي. هغه داسې چې په یوه زمانه کې د یوې ټاکلې مسألې په اړه علما په څو ډلو ووېشل شي خو له اختلاف سره سره پر یوو اصل باندې اتفاق ولري. بیا له دوې وروسته څوک داسې نظر وړاندې کړي چې

(۱) فتح الغفار بشرح المنار د ابن نجیم حنفي لیکنه،(دار الکتب العلمیة، بیروت) ص ۳۵۱.

ددوی له نظر سره مخالف او له هغه اصل سره هم ټکر ولري چې د پخوانیو علماوو ترمنځ پرې اتفاق وو.

ددې بېلګه د میراث هغه مسأله ده چې نیکه پکې د ورور سره میراث وړي. چې په میراث کې د نیکه په پوره برخې او یا له ورور سره په ویش اتفاق شوی. ددې معنا داده چې دواړه ډلې د نیکه په لږ یا ډېر میراث اتفاق لري. اوس که څوک راځي او داسې نوی نظر وړاندې کوي چې نیکه په دې صورت کې د هیڅ میراث مستحق نه دی نو دا له اجماع څخه وتل دي.[1]

که چېرې د علماو د اختلاف په ترڅ کې د اتفاق کوم اصل موجود نه وي نو سمه خبره داده چې دې ته بیا اجماع نه ویل کیږي.[2]

د اجماع نقلول

کله چې په یوه زمانه کې اجماع رامنځته شي، نو دغه اجماع یو قطعي دلیل، د دین اصل او د احکامو سرچینه ګڼل کیږي، خو دا اجماع د راتلونکو خلکو لپاره هلته قطعي دلیل کېدای شي چې هغوی ته په متواتر ډول ورسیږي. دا هم اړینه ده چې د ټولو مجتهدینو نظر په متواتر ډول نقل شي، که داسې ونه شول نو اجماع قطعي نه ګڼل کیږي. اجماع هم د حدیث په څېر ده. کله چې څوک له رسول اللهﷺ څخه حدیث واوري نو دا حدیث د هغه لپاره د قرآن په څېر قطعي دلیل دی. همدا راز هغه چا ته چې حدیث په متواتر ډول ورسیږي، یقین یې ورباندې راشي او د دروغو هیڅ احتمال پکې نه وي، نو دا هم قطعي دلیل دی. خو که حدیث د آحادو په توګه نقل شي نو غالب ګومان رامنځ ته کوي. اجماع هم همداسې ده او د نقل او سند پر بنسټ قطعي او ظني ګڼل کېدای شي.[3]

د اجماع مثالونه

۱- علماوو اجماع کړې چې پنځه وخته لمونځونه ادا کول فرض دي. همدا راز د علماوو په دې اجماع ده چې د خوف او امن په دواړو حالتونو کې د سهار لمونځ په سفر او حضر کې دوه دوه رکعته دی.

---

(۱) په دې هکله وګوره: فتح الغفار ۳۵۰مخ، الإحکام في أصول الأحکام للآمدي ج۳۳۱/۱ مخ.

(۲) أصول الفقه د محمد أبي زهرة لیکنه ۱۶۷مخ.

(۳) فتح الغفار ۳۵۵مخ، أصول الفقه د محمد أبي زهرةٌ لیکنه ۱۶۷مخ.

۲- د دریيم خلیفه عثمان بن عفان په امر قرآن کریم را ټول شو چې اوس مهال زموږ سره هم همدا مصحف دی. ټول اصحاب د خلیفه له دې کار خبر شوي او پر همدې مصحف باندې یې اتفاق کړی او هیڅ مخالفت یې نه دی کړی.

علماوو د اجماع د اثبات او اړوندو مسایلو په اړه کتابونه لیکلي چې د ابن المنـذر (کتـاب الإجماع) او د ابن حزم (مراتب الإجماع) کتابونه د بېلګې په ډول یادولای شو.

پوښتنې:

۱- د اجماع لغوي او اصطلاحي تعریف بیان کړئ.

۲ - د قرآن او سنت په رڼا کې د اجماع حجیت روښانه کړئ.

۳- په منصوصي امورو کې اجماع څه ته وایي او د اجماع کولو وړ څوک دي؟

۴- د اجماع درجې ذکر او حکم یې بیان کړئ.

۵ – مرکبه اجماع څه ته وایي او حکم یې څه دی؟

۶- که اجماع په متواتر یا آحاد ډول نقل شي، څه توپیر سره لري؟

قياس

د قياس تعريف

قياس په لغت کې اندازې او برابرۍ ته وايي.
د اصولو په اصطلاح کې د مشترک علت له مخې غير منصوصې واقعې تـه د منـصوصې واقعې حکم ورکول قياس بلل کيږي.

د قياس مثالونه

۱- د جمعې د لمانځه له دويم اذان څخه وروسته د خرڅولو او اخيـستلو څخـه د الله ﷻ د دې وينا له مخې منعه شوې، چې فرمـايي: ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِـنْ يَـوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ﴾ [الجمعة: ۹]
دا آيت څرګندوي چې د جمعې په ورځ له اذان څخه وروسته اخيستل او خرڅـول نـاروا دي. د نهې علت دادی چې څوک د لمانځه په ځای په اخيستلو او خرڅولو بوخت نـشي. اجاره هم په بيعې قياس کيږي او د دوهم اذان نه وروسته داسې ناروا ګڼل کيږي، لکه بيع چې ناروا ده. دا ځکه چې په مقيس (اجاره) او مقيس عليه (بيع) دواړو کې يو ډول علت پروت دی او هغه له لمانځه پرته په بل کار بوختېدل دي.
۲- د رسول الله ﷺددې وينا پر بنسټ چې فرمايي: «لايرث القاتل شيئا»[1] قاتل وارث لـه خپل مورث څخه ميراث نشي وړلای. موصى هم په قاتل وارث قياس کيږي. د بېلګې پـه ډول که يو څوک د شپېګړې په توګه د چا لپاره وصيت وکړي چې له مړينې وروسته بـه يې د مال يوه برخه هغه ته ورکول کيږي، بيا هغه څوک چې وصيت ورته شوی رامخکې شي او وصيت کوونکی ووژني، نو په دې کار سره د وصيت شـوي **مال** لـه اخيـستلو بـې برخې کيږي. دا ځکه چې وارث او موصى، دواړه د مورث په مال کې د برخـې څـښتنان دي او دواړه د مورث د مړينې لامل شوي دي، نو دواړه له ميراث څخه بې برخې کيږي.

---

(۱) أخرجه أبوداود في كتاب الديات، باب ديات الأعضاء برقم(٤٥٦٤) ، والبيهقي في السنن الكبرى بنحوه في كتاب الجنايات، باب الرجل يقتل ابنه ج ۸ ص ۳۸.

د قياس حجيت

د څلورو امامانو په شمول جمهورو فقهاوو قياس شرعي حجت بللي او د هغې منل يې واجب ګڼلي. ددوی دلايل په دې ډول دي:

لومړی: قرآني دلايل

الله ﷻ فرمايي: ﴿هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ﴾ [الحشر: ٢]

ژباړه: الله تعالی هغه ذات دی چې د اهل کتابو کافران يې د لومړي ځل راټولولو لپاره له کورونو څخه راويستل، تاسو ګمان نه کاوو چې دوی به ووزی، او دوی ګمان کاوو چې له الله تعالی څخه د دوی منع کوونکي به ددوی قلاګانې وي، نو (د) الله (عذاب) له داسې لوري ورته راغی چې دوی يې فکر نه کاوو، او په زړونو کې يې وېره ورواچوله، خپل کورونه يې په خپلو لاسونو او د مسلمانانو په لاسونو ورانول، نو ای د پوهې خاوندانو تاسو هم پند واخلئ.

په دې آيت داسې استدلال شوی

کله چې الله تعالی د يهودو بني نضير قبيلې ته د پېښو شويو حالاتو او شرمېدلې ماتې يادوونه وکړه بيا يې مسلمانان مخاطب کړل او ورته يې وويل، چې که تاسو هم د يهودو په څېر ناوړه عملونه ترسره کړي، نو هرومرو به د هغوی په څېر د ناوړه پايلو او سختو ماتو سره مخ شي. دلته په اعتبار امر شوی، او له اعتبار څخه دلته د دوو حالاتو تر منځ مقايسه او برابروالی مقصد دی چې د ورته والي په صورت کې يو ډول حکم ورکړی شي او په قياس کې هم همدا څيز موجود دی. په قياس کې هم مجتهد د اصل او فرعې تر منځ ورته والی (ګډه علت)پيدا کوي او د اصل حکم فرعې ته ورکوي.

له سنتو څخه دلايل

عبدالله بن عباس رضی الله عنهما يو حديث روايت کړی چې په دې ډول دی: يو چا له رسول الله ﷺ څخه پوښتنه وکړه: مور مې حج نه وو کړی او مړه شوه، آيا که زه لـه هغې څخه حج وکړم قبول به شي؟ هغه مبارک ورته وويل: که په مور دې پور وای او تا پرې کړی وای، نو آيا نه به قبلېده؟ حج دې ورڅخه وکړي.[1]

---

(١) أخرجه النسائي في كتاب مناسك الحج، باب: الحج عن الميت الذي لم يحج برقم (٢٦٣٤).

په دې حديث د قياس د حجيت لپاره داسې استدلال کيږي: رسول اللهﷺ د الله تعالى پور د بنده په پور قياس کړى. نو قياس د رسول الله ﷺ په عمل مشروع شو.

له آثارو څخه دلايل

عمر بن الخطابؓ په خپل ليک کې ابو موسى اشعري رضى الله عنه ته داسې ليکلي: «... ثم الفهم الفهم فيما تلجلج في صدرك مما ليس في كتاب ولاسنة واعرف الأمثال والأشباه ثم قس الأمور عند ذلك، فاعمد إلى أحبها إلى الله تعالى وأشبهها بالحق فيما ترى.. »[1] **ژباړه:** که د هغه څه په اړه ستا په زړه کې شک پيدا شو چې حکم يې په کتاب او سنت کې نشته نو له خپلې پوهې نه کار اخله، ورته مسألې ولټوه او سره پرتله يې کړه. هر نظر چې درته د الله په وړاندې غوره او حق ته نژدې ښکاره شو پر هغې عمل وکړه.

له اجماع څخه دلايل

ښکاره ده چې اصحابو رضى الله عنهم قياس منلى او په ډېرو مسايلو کې يې وړباندې عمل کړى. پر قياس د عمل کولو موضوع د هغوى تر منځ مشهوره وه او هيچا يې مخالفت ندى کړى چې دا د قياس پر حجيت د هغوى اجماع بلل کيږي.

مثالونه يې په دې ډول دي:

اصحابو رضى الله عنهم د مسلمانانو د خلافت لپاره ځکه ابوبکر زيات مستحق وګڼلو چې د پيغمبر عليه السلام په ژوند کې د لمانځه د امامت لپاره تر نورو زيات مستحق ګڼل شوى وو، نو د دولت د چارو امامت د لمانځه پر امامت قياس شو.

عمر بن الخطابؓ ابو موسى اشعريؓ ته په قياس کولو امر کړى.

علي کرم الله وجهه په قتل کې د شريک تړولي قصاصول په غلا کې د شريک تړولي په لاس غوڅولو قياس کړي[2].

د قياس ارکان

قياس څلور رکنه لري او په دې ډول دي: اصل، فرع، حکم او علت.

---

(١) أخرجه الدار قطني في كتاب الأقضية والأحكام، برقم (١٥)، والبيهقي في السنن الكبرى (١٥٠/١٠)

(٢) أخرجه عبد الرزاق في الصنف في كتاب العقول ، برقم (١٨٠٧٧).

اصل

د اصولو په اصطلاح کې هغې ښښې ته، چې په حکم کې یې نص یا اجماع راغلې وي، د قیاس «اصل» ویل کیږي چې "مقیس علیه" هم ورته وایي. یعنې هغه مسأله چې نور ورباندې قیاس کیږي، حکم یې باید په نص یا اجماع او یا هم په دواړو ثابت وي.

فرع

فرع هغې ښښې ته وایي چې د حکم په اړه یې په نص او اجماع کې څه نه وي راغلي او د حکم د معلومولو لپاره په بله ښښه قیاس کیږي. فرعې ته "مقیس" هم ویل کیږي.

د بېلګې په توګه مونږ د یوې نوې ښښې د حکم په اړه په نصوصو یعنې قرآن او سنت کې پلټنه وکړه خو د نوموړې ښښې حکم مو ونه موند. البته همدې ښښې ته ورته یوه بله ښښه مو پیدا کړه چې حکم یې په نص یا اجماع کې موجود وو. دغه مهال موږ نوې ښښه چې حکم یې په نص او اجماع کې نشته پر هغې ښښې قیاس کړه چې حکم یې په نص کې موجود وو. نوې ښښې ته فرع ویل کیږي او پخوانی ښښه چې په نص کې حکم لري "اصل" بلل کیږي.

حکم

حکم د الله تعالی هغه خطاب ته ویل کیږي چې له مکلفو وګړو څخه د کوم کار کول یا نه کول غواړي یا یې مباح کوي یا کوم شیز د بل کار لپاره شرط، سبب، مانع او... ګرځوي.

وجوب، ندب، اباحت، کراهت، تحریم، صحت، فساد او داسې نور د حکم ډولونه دي. یعني د وجوب، حرمت، کراهت او بل هغه حکم، چې په نص یا اجماع سره په اصل کې ثابت شوی هغې فرعې ته هم ورکول کیږي چې د نص حکم پکې موجود نه دی.

علت

علت هغه ښکاره او معلوم صفت ته ویل کیږي چې د همدې صفت د شتون له امله شارع حکم کړی وي.

په مقیس کې هغه علت چې شارع یې له امله حکم کړی وي، که په فرع کې موجود شي نو دواړه یو حکم لري، ځکه چې علت د حکم معیار دی او په دواړو کې یو شان موجود دی.

د علت مثال

عباده بن صامت رضی الله عنه روایت کوي: قَالَ رَسُولُ اللَّهِﷺ «الذَّهَبُ بِالذَّهَبِ وَالْفِضَّةُ بِالْفِضَّةِ وَالْبُرُّ بِالْبُرِّ وَالشَّعِيرُ بِالشَّعِيرِ وَالتَّمْرُ بِالتَّمْرِ وَالْمِلْحُ بِالْمِلْحِ مِثْلاً بِمِثْلٍ سَوَاءً بِسَوَاءٍ يَدًا بِيَدٍ فَإِذَا اخْتَلَفَتْ هَذِهِ الأَصْنَافُ فَبِيعُوا كَيْفَ شِئْتُمْ إِذَا كَانَ يَدًا بِيَدٍ»[1].

رسول اللهﷺ فرمايلي: سره زر په سرو زرو، سپین زر په سپینو زرو، غنم په غنمو، وربشې په وربشو، خرما په خرما او مالګه په مالګه يو برابر او لاس په لاس پلورل کېږي، او کله چې جنسونه مختلف شي، نو بيا مو چې څنګه خوښه وي هغسې يې پلورئ، خو چې لاس په لاس وي.

دې مبارک حدیث دا څرګنده کړې چې په دې بيان شويو شيانو کې سود کېږي، پوښتنه داده چې آیا په جوارو او وريجو کې سود کېږي که نه؟

که وروستيو ځلورو شيانو ته ځير شو نو وينو چې پيمانه او د جنس يووالی علت دی او دا علت په غنمو او وريجو کې هم شته، نو د غنمو او وريجو حکم هم د نومـوړو ځلـورو شيانو په څېر دی. د نوموړو ځلورو شيانو حکم دا وو چې يو پر بل يې بـدلول پـه نېټـه او زياتوالي حرام وو.

په دې مسأله کې غنم، وربشې، جوار او مالګـه اصـل دي او نومـوړې هـر تـوکی د اصـل کېدو وړتيا لري.

همدا راز جوار او وريجې فرع ده.

حکم يې په نېټې او زياتوالي سره ددې شيانو د خرڅولو حراموالی او علت يې پيمانه او د جنس يووالی دی.

پوښتنې:

۱- د قياس لغوي او اصطلاحي تعريف وکړئ او دوه مثالونه يې بيان کړئ.

۲- د قياس د حجيت په اړه د دلايلو په رڼا کې وغږيږئ.

۳- د قياس ارکان تعريف کړئ او يو مثال يې هم ووایاست.

---

[1] أخرجه مسلم ، باب الصرف و بيع الذهب بالورق نقدا ، الرقم (٤١٤٧).

دري دېرشم لوست:

اختلافي دلایل [۱]

اختلافي هغو دلایلو ته ویل کیږي چې فقهاوو د هغې په حجیت او دلیل ګڼلو کې اختلاف کړی وي. اختلافي دلایل په لنډ ډول داسې یادوو:

۱- استحسان

۲- د صحابي مذهب

۳- مرسله مصالح

۴- استصحاب

۵- عرف

لومړی- استحسان

استحسان په لغت کې ښه ګڼلو ته وايي.

د استحسان د اصطلاحي تعریف په اړه د فقهاوو تر منځ اختلاف دی. حنفیانو استحسان په دوو جلا معناګانو استعمال کړی:

۱- خفي قیاس چې د جلي قیاس په مقابل کې وکارول شي.

۲- هغه ځانګړی دلیل چې د ښکاره قیاس په مقابل کې واقع شي او له عمومي قاعدې څخه کوم شی استثناء کړي. دا ځانګړی دلیل کله نص، کله اجماع او کله هم یو ضرورت وي.

د استحسان مثالونه

۱- حنفي فقهاوو ویلي: که وقف کوونکی یوه کرنیزه ځمکه وقف کړي نو د اوبو خور او تګ راتګ حق هم له یادولو پرته د استحسان پر بنسټ په وقف کې داخلیږي. د قیاس غوښتنه داده چې د بیعې په څېر دلته هم له یادولو پرته دا شیان په وقف کې داخل نشي. ځکه چې ځمکه او د تګ راتګ حق دواړه جلا شیان دي.

استحسان غوښتنه کوي: د ځمکې د وقف کولو موخه داده چې له هغې ګټه واخیستل شي او د تګ راتګ له حق پرته له ځمکې ګټه نشي اخیستل کېدای، نو د تګ راتګ حق له یادولو پرته په وقف کې داسې شاملیږي، څنګه چې په اجاره کې له یادولو پرته شامل ګڼل کیږي.

په دې ډول په بيعې باندې د وقف قياس كول ښكاره او جلي قياس دى او پر اجارې يې قياس كول خفي قياس دى، خو دلته خفي قياس په جلي قياس ځكه غوره وګڼل شو چې د خفي قياس دليل قوي دى.

۲- په معاملاتو كې يوه عامه قاعده ده چې د معدوم يا ناپيدا شوي شيز پلورل په دې بنسټ ناروا دي چې رسول الله ﷺ فرمايلي: **«ولا تبع ما ليس عندك»**[(١)]. خو ددې سره سره د سلم بيع روا ده، ځكه چې رسول الله ﷺ د سلم بيع روا ګڼلې[(٢)].

په فقه كې يوه منل شوې قاعده ده چې امانت ساتونكى ضامن نه ګڼل كيږي، خو مشترك اجير سره له دې، چې د امانت ساتونكى دى، له دې قاعدې څخه مستثنى دى.

دا ځكه چې د امانت په ساتلو كې خلك كمى كوي او خلك امانت ساتلو ته اړتيا لري.

نو له دې كبله مستاجر ضامن ګڼل كيږي. البته كه مال د كوم اسماني آفت په واسطه لكه د اورلګېدنې يا زلزلې په واسطه له منځه ولاړ شي نو مستاجر ضامن نه ګڼل كيږي.

شافعي فقهاء استحسان داسې تعريفوي: استحسان د مجتهد هغه نظر ته وايي چې پر نص، اجماع او قياس د استدلال كولو پرته يې د خپل عقل پر بنسټ وركوي.

ددوى په وړاندې په استحسان عمل كول ناروا دي.

فعاليت

د استحسان په اړه د حنفي او شافعي فقهاوو تعريفونه سره پرتله كړئ او دا روښانه كړئ چې ددوى تر منځ اختلاف حقيقي دى كه لفظي؟

دويم- د صحابي مذهب

د اصوليانو په وړاندې صحابي هغه چا ته ويل كيږي چې له رسول الله ﷺ سره مخامخ شوى وي، پر هغه يې ايمان راوړى وى، له هغه څخه يې زده كړه كړې وي او دومره اوږده ملګرتيا يې ورسره كړې وي چې د عرف له مخې د ملګري نوم ورته وركړى شي.

د محدثينو له نظره صحابي هغه چا ته ويل كيږي چې د پيغمبر عليه السلام سره مسلمان مخامخ شوى وي او مسلمان مړ شوى وي.

---

(١) أخرجه أبو داود في سننه، باب في الرجل يبيع ما ليس عنده رقم الحديث: (٣٥٠٥).

(٢) أخرج البخاري في صحيحه، باب السلم في وزن معلوم، رقم الحديث (٢١٢٥)، عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: قدم النبي صلى الله عليه و سلم المدينة وهم يسلفون بالتمر السنتين والثلاث فقال (من أسلف في شيء ففي كيل معلوم إلى أجل معلوم).

په دې بحث کې له صحابي څخه د اصوليانو صحابي مقصد دی.

د صحابي مذهب څه معنا؟

له دې ټکي څخه مقصد د صحابي هغه فتوا او يا هغه شرعي حکم دی چې په کومه قضيه کې يې د نص او اجماع د نه شتون په صورت کې ورکړې وي.

د صحابي د مذهب حجيت

اصوليانو پر دې اتفاق کړی چې د يوو صحابی مذهب پر بل صحابي حجت نه ګڼل کيږي. همدا راز اصوليانو په دې هم اتفاق کړی چې که صحابي له اهل کتابو څخه په روايت کولو مشهور نه وو نو په غير اجتهادي مسايلو کې يې نظر حجت او دليل دی. په همدې توګه په هغه مسأله کې هم د صحابي قول حجت دی چې نورو اصحابو ورسره اختلاف نه وي کړی، خو که اصحابو په کومه اجتهادي مسأله کې سره اختلاف کړی وي نو علما پدې اړه بيا جلا نظرونه لري چې مهم يې دوه نظره دي:

لومړی: امام ابوحنيفه، امام مالک او په يوو روايت کې امام احمد او نور پدې نظر دي چې د صحابي مذهب په مطلق ډول حجت دی.

دويم: امام شافعي، په يوو روايت کې احمد، له حنفی فقهاوو څخه کرخي او نور په دې نظر دي چې د صحابي مذهب حجت نه دی. ځکه حجيت يوو قوي دليل ته اړتيا لري او دلته قوي دليل نشته.

پوښتنې:

۱- د حنفيانو او شافعيانو له نظره د يوو مثال په ترڅ کې استحسان تعريف کړئ.

۲- د اصوليانو او محدثينو له نظره صحابي چا ته ويل کيږي؟

۳- د صحابي د مذهب په اړه د علماوو نظريات په هراړخيز ډول بيان کړئ.

څلور دېرشم لوست

اختلافي دلايل (۲)

دریم: مرسله مصالح

د مرسله مصالحو تعریف

«**المصلحة**» په لغت کې ګټې او سم ته وايي او د فساد ضد دی. «**المرسلة**» پرېښودل شوي ته وايي.

د اصوليانو په اصطلاح کې مرسله مصالح هغو ګټو او مصلحتونو ته وايي چې شريعت نه معتبر ګڼلي وي او نه يې رد کړي وي.

دوی ته مرسله يا پرېښودل شوي، ځکه وايي چې په کولو يا نه کولو يې شرعي دليل وجود نه لري.

د مرسله مصلحت مثال:

د زندان جوړول، د پیسو چاپول او د قرآن کريم راټولول د مرسله مصالحو مثالونه دي.

د مصالحو ډولونه

مصالح په درې ډوله دی.

أ. معتبر مصلحتونه: هغه مصلحتونه دي چې کوم شرعي دليل معتبر ګڼلي وي، لکه په قصاص سره د انسانانو د ژوند ساتنه. دا مصلحت د قرآن کريم دې آيت معتبر ګڼلی دی: ﴿وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ [البقرة: ۱۷۹]

ب. مردود مصلحت: دا هغه ګټې او مصلحتونه دي چې کوم شرعي دليل بې اعتباره ګڼلي وي، لکه د شرابو او قمار ګټې چې د قرآن کريم دې آيت بې اعتباره ګڼلي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ [المائدة: ۹۰]

ج. پرېښودل شوي يا مرسله مصالح: ددې مصلحتونو په اړه مو لږ مخکې رڼا واچوله.

څلورم: استصحاب

استصحاب په لغت کې ملګرتيا او يوځای والي ته وايي.

د اصوليانو په اصطلاح کې د يوه شي تر هغې پر پخواني حالت پرېښودلو ته وايي څو يې د بدلون لپاره دليل پيدا شي.

د استصحاب مثال

څوک چې اودس وکړي او بيا وروسته د اودس په ماتېدلو کې شکي وي نو دا شخص اودس لرونکی شمېرل کيږي. همدا راز که له يوه مجتهد نه د يوه عمل په اړه پوښتنه

وشي، خو مجتهد له پلټنې وروسته ددې عمل د کولو یا نه کولو په اړه کوم شرعي دلیل پیدا نه کړي نو په رواوالي به يې حکم کوي. ځکه چې اصل په شیانو کې اباحت دی. الله ﷻ لومړی ټول شیان مباح پیدا کړي او ددې خبرې دلیل د قرآن کریم دا آیت دی: ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ﴾ [البقرة: ۲۹]

مقلوب یا سرچپه استصحاب: دې ته وایي چې یو شی په تېره زمانه کې هم په هغه حالت وګڼل شي په کوم چې په حاضر وخت کې دی.

مثال

که چېرې د ژرندې اجاره اخیستونکی او اجاره ورکوونکی د تېرې شوې زمانې په اړه په ژرنده کې د اوبو د شتون په اړه اختلاف وکړي او شاهدان نه وي، نو ژرنده به وکتل شي. که چېرې په ژرنده کې اوبه وې، نو پخوانی وخت به په اوسني وخت قیاس شي او د اوبو شتون به په تېره شوې زمانه کې هم ثابت شي. خو که چېرې په ژرنده کې اوبه نه وې نو په تېره شوې زمانه کې به هم د اوبو په نشتوالي حکم وشي، دې ته سرچپه استصحاب وایي او د شرعي حکم د پېژندلو لپاره د مجتهد وروستی وسیله همدا ده.

پنځم: عرف

د عرف تعریف: عرف په لغت کې آشنا او ښېګڼې ته ویل کیږي.

عرف په اصطلاح کې هغې وینا، عمل او یا پرېښودلو ته وایي چې خلکو ښه ګڼلی وي او وربانديې عمل کوي. عرف ته عادت هم ویل کیږي.

د عملي عرف مثال هغه خرڅول او اخیستل دي چې له وینا کولو پرته په چوپه خوله تر سره کیږي.

د قولي عرف مثال د «ولد» ټکی دی چې له جینکو پرته یوازې هلکانو ته کارول کیږي، په داسې حال کې چې دا ټکی دواړو ته شامل دی. همدا راز د عرف له مخې خلک کب ته غوښه نه وایي حال دا چې کب هم یو ډول غوښه ده.

عرف داسې یوه کړنه ده چې په رامنځته کولو او ښه ګڼلو کې یې د ټولنې عام او خاص خلک لاس لري، خو اجماع بیا هغه څه دي چې یوازې مجتهدین پرې اتفاق کوي او په رامنځته کولو کې یې عام خلک کومه ونډه نه لري.

د عرف ډولونه

عرف په دوه ډوله دی: صحیح عرف او فاسد عرف.

صحیح عرف: صحیح عرف هغه ته ویل کیږي چې د کوم شرعي دلیل مخالف نه وي. حلال نه حراموي او حرام نه حلالوي. لکه د استصناع عقد یا مهر په مؤجل او معجل ډولونو وېشل.

فاسد عرف: فاسد عرف هغه عرف ته ویل کیږي چې حلال حرام کړي او یا حرام حلال کړي، لکه په غمونو او ښادیو کې یو لړ ناروا دودونه او رواجونه او د سود خوړلو او جوارۍ کولو رواج کېدل.

د عرف حکم

مجتهد باید د شرعي حکمونو په راویستلو کې صحیح عرف په پام کې ونیسي. همدا راز قاضي باید د پرېکړې پر مهال عرف له پامه ونه غورځوي.

عرف د زماني په تېرېدو سره بدلون مومي. ډېر ځلې د زماني تېرېدل او د عرف بدلون ددې لامل شوی چې د امام ابوحنیفه او د هغه د شاګردانو تر منځ اختلاف رامنځته شي. همدا راز امام شافعي، چې کله له بغداد څخه مصر ته ولاړ، نو د مصر د عرف د بدلون پر بنسټ امام شافعي د ډېرو مسایلو په اړه خپل نظر بدل کړ. له همدې امله امام شافعي دوه مذهبه لري چې د نوي او زوړ مذهب په نامه یادیږي.

امام مالک بیا ډېر احکام د مدینې د خلکو د عمل پر بنسټ بنا کړي.

د فاسد عرف په اړه باید وویل شي چې دې ډول عرف ته ارزښت ورکول روا نه دي. ځکه چې فاسد عرف د شرعي دلیل سره ټکر لري.

پوښتنې:

۱- د مصلحت لغوي او اصطلاحي تعریف له یوو مثال سره بیان کړئ.

۲- د مصلحت ډولونه له مثالونو سره بیان کړئ.

۳- د یوو مثال په ترڅ کې د استصحاب لغوي او اصطلاحي تعریف روښانه کړئ.

۴- سرچپه یا مقلوب استصحاب تعریف او مثال یې بیان کړئ.

۵- د استصحاب حجیت بیان کړئ او هم ووایاست چې استصحاب د شرعي دلایلو تر منځ په کومه درجه کې قرار لري؟

۶- د عرف لغوي او اصطلاحي تعریف وکړئ او د قول او عمل پر بنسټ یې ډولونه د مثال سره بیان کړئ.

۷- د صحت او فساد پر بنسټ د عرف ډولونه بیان او حکم یې روښانه کړئ.

له نصوصو څخه د استدلال طريقې

قرآن کريم او نبوي احاديث په عربي ژبه دي. موږ هغه وخت په سمه او بشپړه توګه د قرآن او سنت په حکمونو پوهېدلای شو چې د عربي ژبې په اصولو او د استدلال په طريقو پوه شو. له همدې امله د اصولو علماوو د عربي ژبې د جملو د معناګانو او دلالتونو په اړه پراخې پلټنې کړې. ددې پلټنو پر بنسټ يې داسې قواعد او اصول رامنځته کړي چې پر مټ يې د شرعي نصوصو سمه پوهه تر لاسه کېدای شي.

په دې لوستونو کې به په همدې قواعدو بحث وکړو

خاص او د هغه دلالت

د خاص تعريف: خاص په لغت کې يوازې او ځانګړي ته وايي او د اصوليانو په اصطلاح کې هر هغه لفظ چې يوازې په يوه معنا، پرته له دې چې افرادو ته يې وکتل شي، دلالت وکړي، خاص بلل کيږي.

د تعريف تشريح: که لفظ په يوه شخص باندې دلالت وکړي لکه احمد او يا په نوع کې په يوه فرد باندې دلالت وکړي، لکه سړی او يا په جنس کې په يوه فرد باندې دلالت وکړي، لکه انسان يا هم په ګڼو ټاکلو افرادو باندې دلالت وکړي، لکه درې او لس، نو خاص بلل کيږي.

خاص لکه څنګه چې په ذواتو، لکه احمد او موټر دلالت کوي، همداسې په معناګانو لکه پوهه، صبر او ريښتينولي هم دلالت کوي.

د خاص ضد عام بلل کيږي چې بيان به يې وروسته راشي.

د خاص مثالونه

د قسم په کفاره کې الله ﷻ فرمايي: ﴿ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ﴾ [المائدة: ٨٩]

١- په دې آيت کې د ثلاثة لفظ خاص دی، په قطعي ډول پخپله معنا دلالت کوي او د زياتوالي او کموالي احتمال نه لري. نو آيت دا معنا ورکوي: چا چې غلام د آزادولو لپاره ونه موند يوازې درې ورځې روژه نيول پرې واجب دي او بس.

۲- رسول الله ﷺ فرمايي: «في أربعين شـــاة شـــاة». دې حديث د پسونو د زكات نصاب څلوېښت وټاكه او دا يې هم وويل چې په څلوېښتو پسونو كې يو پسه زكات كيږي. څرنګه چې دا دواړه لفظونه (څلوېښت او يو)خاص دي نو هيڅ زياتوالی او كموالی پكې نشي كېدای.

خو كه داسې دليل راپيدا شي چې د خاص د تأويل غوښتنه كوي نو په خاص كې به تأويل كيږي، لكه حنفي فقهاوو چې ويلي: په دې حديث كې مقصد پسه او يا د هغه قيمت دي، نو د دواړو وركول صحيح دي.

د خاص حكم: كله چې په يوو نص كې خاص لفظ راشي، نو په قطعي ډول پخپله معنا دلالت كوي، مګر دا چې يو دليل د تأويل يا بلې معنا غوښتنه وكړي.

مطلق، مقيد، أمر او نهی د خاص ډولونه دي.

مطلق

مطلق هغه لفظ دی چې په غير مقيد فرد باندې دلالت كوي، لكه سړی او مرغه.

د مطلق حكم

تر هغې چې د مطلق د مقيد كېدو لپاره دليل موجود نشي، مطلق پخپل اطلاق باندې پاتې كيږي. د بېلګې په ډول د الله ﷻ په دې وينا كې: ﴿وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّا﴾ [المجادلة: ۳] د رقبه لفظ مطلق دی او د ايمان قيد پكې نشته، په دې بنسټ د خطا قتل په اړه د قرآن دددې آيت ﴿وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ﴾ [النساء: ۹۲] له امله به نومورې مطلقه رقبه د ايمان په شرط نه مقيده كيږي.

مقيد

مقيد هغه لفظ ته وايي چې په مقيد فرد باندې دلالت وكړي، لكه مسلمان سړی او سپين مرغه.

د مقيد حكم

مقيد چې په كوم شي دلالت كوي په هغه عمل كول واجب دي. د بېلګې په ډول د النساء سورت پدې آيت كې: ﴿وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَّدَّقُوا﴾ [النساء:۹۲] د خطا قتل په كفاره كې د مؤمن غلام ازادول فرض شوي. په دې آيت ﴿فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ﴾ كې غلام د ايمان په صفت سره مقيد شوی ځكه نو د كافر غلام په ازادولو سره كفاره نه ادا كيږي او بايد چې په مقيد باندې عمل وشي.

أمر

له چا څخه د يوو کار کول غوښتل په داسې بڼه چې غوښتونکی ځان لوړ وګڼي، د اصولو په اصطلاح کې امر بلل کيږي. په دې بنسټ التماس او دعا امر نه بلل کيږي، ځکه چې التماس د دوو هم رتبه کسانو تر منځ صورت مومي او دعا له لوړ رتبه شخص څخه د ټيټ رتبه شخص غوښتنې ته وايي، ځکه نو يو هم امر نه ګڼل کيږي.

د امر حکم

امر د خاص يو ډول دی او تر څو چې اړوونکې نښه موجوده نشي په وجوب دلالت کوي، نو د الله ﷻ دا وينا چې: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ﴾ [الجمعة: ۹] د آذان پر مهال د جمعې لمانځه ته په بېړې کولو حکم کوي.

خو که داسې نښه او قرينه وموندل شي چې له خپلې معنا څخه د امر د اړولو غوښتنه کوي، نو د امر معنا به هماغه وي چې قرينه يې غوښتنه کوي، لکه د الله پاک دا وينا چې فرمايي: ﴿فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ﴾ [الجمعة: ۱۰] د جمعې له لمانځه وروسته په ځمکه کې ګرځېدل او د حلال رزق پلټنه د الله پاک په پېرزوينه يو مباح کار دی. که چېرې دا امر د وجوب لپاره وګڼل شي، نو اباحت به په تکليف بدل شي او په آيت کې ياده شوې د الله ﷻ پېرزوينه به بې معنا پاتې شي. په حقيقت کې د پېرزوينې يادونه هغه اړوونکې قرينه ده چې امر يې له وجوب څخه اباحت ته اړولی.

نهي

خوک له يوو کار څخه په داسې بڼه منع کول چې منع کوونکی ځان لوړ وګڼي دا منع د اصولو په اصطلاح کې نهی بلل کيږي.

د نهي حکم

کوم شی چې د نهي په واسطه په مطلق ډول منع شي، ځان ساتل ترې واجب او ترسره کول يې حرام دي، ځکه چې نهي د خاص له ډولونو څخه ده او يوازې په تحريم دلالت کوي. لکه د الله ﷻ دا وينا: ﴿وَلاَ تَنكِحُواْ الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُواْ﴾ [البقرة: ۲۲۱] چې له مشرکې ښځې سره د واده کولو په حرمت دلالت کوي. همدا راز د قرآن کريم دا آيت:

﴿وَلاَ يَحِلُّ لَكُمْ أَن تَأْخُذُواْ مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا﴾ [البقرة: ٢٢٩] له مېرمنې ښځه د مهر د بېرته اخيستلو په حرمت دلالت كوي.

كه چېرې داسې قرينه وموندل شي چې نهى له خپلې ټاكلې معنا (منع كول) ښځه واړوي، نو د نهى معنا له قرينې سره سم بدلون مومي، لكه د قرآن كريم دا آيت چې فرمايي: ﴿رَبَّنَا لاَ تُزِغْ قُلُوبَنَا﴾ [آل عمران:٨] په دې آيت كې نهي د دعا په معنا ده، ځكه دلته له لوړ رتبه ښځه د ټيټ رتبه غوښتنه ده او غوښتونكى ځان ټيټ بولي.

عام او د هغه دلالت

د عام تعريف: عام هغه لفظ ته وايي چې د اصلي لغوي معنا له مخې په ډېرو افرادو باندې په شامل ډول (په يو وخت)دلالت وكړي.

عام لفظونه: د اصولو علماوو له پلټنې وروسته هغه لفظونه او عبارتونه په ډاګه كړي چې د اصلي وضعي معنا له مخې په عموم دلالت كوي. مهم يې په لاندې توګه تشريح كوو:

١- د كل او جميع لفظ: رسول اللهﷺ فرمايي: (كُلُكُمْ رَاعٍ وَكُلُكُمْ مَسْؤُوْلٌ عَنْ رَعْيَتِهِ)

همدا راز الله پاك فرمايي: ﴿خَلَقَ لَكُم مَّا فِي الأَرْضِ جَمِيعاً﴾ [البقرة: ٢٩]

٢- هغه مفرد چې د جنس په تعريفي « الف، لام» سره معرفه شوى وي، لكه د قرآن كريم دا آيت: ﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِئَةَ جَلْدَةٍ﴾ [النور: ٢].

٣- هغه جمع چې د جنس په تعريفي «الف ، لام» سره معرفه شوې وي، لكه د بقرة سورت دا آيت: ﴿وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلاَثَةَ قُرُوَءٍ﴾ .

٤- د (ما) او (من) ټكي لكه د قرآن كريم په دې آيت كې: ﴿وَمَن قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَئًا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ﴾ [النساء: ٩٢] په همدې ډول د قرآن كريم دا آيت: ﴿وَأُحِلَّ لَكُم مَّا وَرَاء ذَلِكُمْ أَن تَبْتَغُواْ بِأَمْوَالِكُم﴾ [النساء: ٢٤]

٥- نكره چې د نفي په سياق كې راشي، لكه د رسول اللهﷺ دا وينا: «لا ضرر و لاضرار»[1]. په همدې ډول د قرآن كريم دا آيت: ﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ﴾[البقرة: ١٥٦].

---

(١)أخرج البيهقي في السنن الكبرى عن عمرو ابن يحيى المازنى عن أبيه ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا ضرر ولاضرار ج ٦ ص ١٥٧.

د عام حکم

فقهاء په دې متفق دي چې عام خپلو ټولو افرادو ته ورشامليږي. که د ځينو افرادو په تخصيص دليل ونه موندل شي نو په ټولو افرادو د عام حکم تطبقيږي. همدا رنګه فقهاء په دې هم يو دي چې که د عام ځينې افراد د کوم دليل له مخې خاص شي، نو په پاتې افرادو يې دلالت ظني ګرځي او په بل ظني دليل يې تخصيص روا دی.

له تخصيص نه وړاندې د عام په دلالت کې د فقهاوو اختلاف دی چې آيا قطعي دی که ظني؟ هم دا چې په ظني دليل تخصيص کېدای شي او که نه؟

د حنفيانو په شمول د فقهاوو يوه ډله وايي: هغه عام چې تخصيص شوی نه وي، دلالت يې قطعي دی، نو په ظني دليل يې تخصيص روا نه دی. له همدې امله په قرآن کريم کې راغلی عام په آحادو حديثونو نه تخصيص کيږي، ځکه چې تخصيص د نسخې يو ډول دی او د قرآن نسخ په آحادو حديثونو روا نه دی.

د شافعيانو په شمول د فقهاوو يوه بله ډله په دې نظر ده چې عام له تخصيص وړاندې او وروسته په دواړو حالتونو کې ظني الدلالت دی. ځکه نو په دواړو حالتونو کې يې په ظني دليل تخصيص کول روا دي.

په همدې بنسټ چې له تخصيص وړاندې د عام په دلالت کې اختلاف دی. فقهاوو په يو شمېر زياتو مسألو کې اختلاف کړی. د يوې ډلې په نظر په قرآن کې ټول راغلي عام الفاظ قطعي الدلالت دي او په آحادو حديثونو يې تخصيصول روا نه دي. د بلې ډلې په نظر نوموړي الفاظ ظني الدلالت دي او په آحادو حديثونو يې تخصيص جايز دی.

پوښتنې:

۱- د خاص لغوي او اصطلاحي تعريف ووایاست او د خاص العين، خاص النوع او خاص الجنس لپاره مثال وړاندې کړئ.

۲- د خاص حکم بيان کړئ.

۳- د لاندې اصطلاحاتو معنا او حکم د يوو مثال سره روښانه کړئ.

مطلق، مقيد، امر او نهی.

۴- عام تعريف کړئ او هم د عام څلور الفاظ د مثال سره بيان کړئ.

۵- د عام حکم څه دی؟ ددې اختلاف په اړه د فقهاوو نظريات بيان کړئ.

شرعي حکم (۱)

الله ﷻ انسان پیدا کړ او د شریعت په رالېږلو یې د ژوند نظام، حلال او حرام ورته روښانه کړل، تر څو په عدالت پرېکړه وکړي. اسلامي شریعت په حقیقت کې د شرعي احکامو ټولګه ده. نو راځئ چې لومړی په دې ځان وپوهوو چې حکم څه ته وايي او کوم کوم ډولونه لري؟

د حکم تعریف

حکم په لغت کې منعې ته وايي او قاضي ته ځکه حاکم ویل کیږي چې خلک له ظلم څخه منع کوي.

د اصولیانو تعریف: حکم د الله تعالی هغه خطاب ته ویل کیږي چې له مکلفو وګړو د کوم کار کول یا نه کول غواړي، یا یې مباح کوي، یا کوم څیز د بل کار لپاره شرط، سبب، مانع او... ګرځوي.

د تعریف شننه

د الله ﷻ خطاب: خطاب په لغت کې د دوو کسانو تر منځ خبرو ته وايي چې د یو بل پوهولو لپاره ترسره کیږي. دلته ورڅخه مقصد همدا دی. د (الله) په لفظ سره د بل چا سره خبرې له دې تعریف څخه وځي.

د مکلفینو کړه وړه: هغه عقیده، وینا او عمل چې له مکلف مسلمان څخه صادرېږي.

مکلف: بالغ، عاقل چې په خبرو پوهیږي.

غوښتنه: د امر په ټکو د څه کولو غوښتل او د نهي په ټکو منع کول.

اباحت یا اختیار ورکول: د یوو کار کول او نه کول، یو ډول ګڼل.

د حکم مثالونه

۱- د کولو غوښتنه: الله ﷻ فرمایي: ﴿أَوْفُواْ بِالْعُقُودِ﴾ [المائدة: ۱] په دې خطاب کې د ژمنو د پوره کولو غوښتنه ده چې د مکلفینو فعل دی.

۲- د نه کولو غوښتنه: الله پاک فرمایي: ﴿لَا يَسْخَرْ قَومٌ مِّن قَـوْمٍ﴾ [الحجرات: ۱۱] پـه دې خطاب کې له ملنډو وهلو څخه د خلکو منع کول دي چې دا هم د مکلفینو فعل دی.

۳- اختيار وركول: ﴿وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَن تَنكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ﴾ [الممتحنة:۱۰]، په دې خطاب کې د مسلمانو ښځو د نکاح کولو په اړه مکلفينو ته اختيار ورکول دي.

۴- وضعي حکم: رسول الله ﷺ فرمايلی: **«لايرث القاتل»**[۱] د پيغمبر عليه السلام دا حديث چې په حقيقت کې د الله ﷻ له خوا وحې ده، د قتل په هکله دی. په دې حديث کې د مورث قتلول له ميراث څخه د محروميت مانع ټاکل شوی دی، او مانع ټاکل وضعی حکم دی.

د فقهاوو په وړاندې حکم د الله تعالی د هغه خطاب اثر دی چې د مکلفو وګړو په کړو وړو پورې اړه لري، د څه کول يا نه کول ورڅخه غواړي، يا يې مباح کوي، يا کوم څيز د بل کار لپاره شرط، سبب، مانع او... ګرځوي.

په لومړي مثال ﴿أَوْفُواْ بِالْعُقُودِ﴾ کې د اصوليانو په وړاندې حکم د ژمنو د پوره کولو غوښتنه ده او د فقهاوو په وړاندې د ژمنو د پوره کولو وجوب دی، ځکه غوښتنه واجبول دي چې اثر يې وجوب دی. همدا راز په دويم مثال کې حکم د ملنډو وهلو منع کول دي چې اثر يې حرمت دی. په دريم مثال کې حکم د نکاح اباحت دی چې اثر يې د نکاح مباح کېدل دي. په څلورم مثال کې قتل له ميراث څخه د محروميت سبب ګرځول دي چې اثر يې له ميراث څخه عملا محرومېدل دي.

يادونه

هغه څه چې په قرآن ثابت دي هغه په مستقيمه توګه د الله تعالی د خطاب اثر دی، او هغه څه چې په سنتو، اجماع او قياس ثابت دي هغه هم د الله تعالی د خطاب اثر ګڼل کېږي، ځکه د سنتو، اجماع او قياس ثبوت هم په قرآن راغلی، نو په حقيقت کې حاکم يوازې الله تعالی دی. او موږ سنت، اجماع او قياس ځکه منو چې الله ﷻ يې د منلو امر کړی او هغه څه چې ددوی په وسيله ثابتيږي له قرآن څخه سرچينه اخلي.

د شرعي حکم ډولونه

شرعي حکمونه په دوه ډوله دي:

تکليفي حکمونه او وضعي حکمونه.

---

(۱) أخرجه الترمذي في سننه، باب إبطال ميراث القاتل، وصححه الألباني، (دار إحياء التراث العربي ـ بيروت) ج٤ ص ٤٢٥

تکليفي حکم

د تکليفي حکم تعريف: تکليفي حکم د الله تعالی هغه خطاب دی چې د مکلفو وګړو په کړو وړو پورې اړه لري، د څه کول، نه کول ورڅخه غواړي، يا يې مباح کوي.

د تکليفي حکم ډولونه

د تکليفي حکم د ډولونو په اړه د فقهاوو تر منځ اختلاف دی.

جمهور علما وايي چې تکليفي حکم دا پنځه ډولونه لري: فرض، واجب، مندوب، مباح، مکروه او حرام.

حنفيان په دې نظر دي چې تکليفي حکم اووه ډولونه لري: فرض، واجب، مندوب، مباح، تنزيهي مکروه، تحريمي مکروه او حرام.

اوس به ددې ډولونو په تفصيلاتو خبرې وکړو.

واجب

د واجبو تعريف: د لغت له مخې واجب د لازم په معنا دی. د پرېوتونکي په معنا هم راځي، لکه چې د دېوال د راپرېوتو پر مهال وايي: وجب الحايط.

واجب په اصطلاح کې هغه عمل ته وايي چې کوونکی يې د ثواب او پرېښودونکی يې د سزا وړ ګرځي. د جمهورو په وړاندې واجب او فرض دواړه يوه معنا او يو حکم لري.

حنفيان دليل ته په کتو سره د فرض او واجبو تر منځ توپير کوي. که چېرې دليل ظني وي، لکه د قرباني ثبوت چې په آحاد حديث شوی، نو فعل واجب ګڼل کيږي او که چېرې دليل قطعي وي، لکه د لمانځه فرضيت چې په قرآني آيتونو ثابت شوی، نو عمل فرض ګڼل کيږي. ددې توپير په اساس د حنفيانو په وړاندې واجب له فرضو څخه ټيټه درجه لري. له همدې امله د واجبو د پرېښودونکي سزا د فرضو له پرېښودونکي څخه کمه ده. همدا راز له فرضو څخه منکر کافر ګڼل کيږي، خو له واجبو څخه منکر کافر نه ګڼل کيږي.

پوښتنې:

۱- د فقهاوو او اصوليانو له نظره د شرعي حکم لغوي او اصطلاحي تعريف وکړئ.

۲- د جمهورو او حنفيانو له نظره د تکليفي حکم تعريف او ډولونه بيان کړئ.

۳- د واجب لغوي او اصطلاحي تعريف بيان او د حنفيانو په وړاندې د واجبو او فرضو توپير روښانه کړئ.

شرعي حکم [۲]

مندوب

د مندوب تعریف: ندب په لغت کې د یوو مهم کار لپاره بللو ته وایي.

مندوب په اصطلاح کې هغه عمل ته ویل کیږي چې کوونکي ته یې ثواب شته، خو پرېښودونکی ته یې عقاب نشته. د مندوب ځینې ډولونه داسې دي چې په پرېښودلو یې بنده ملامت ګڼل کیږي.

مندوب ته سنت، مستحب، نفل، تطوع، احسان او فضیلت هم ویل کیږي. دا ټول لفظونه د معنا په لحاظ سره نژدې دي او هغه عمل ته ویل کیږي چې کول یې غوره خو اجباري نه وي.

مندوب ګڼې درجې لري

د مندوب لوړه درجه سنت مؤکد دي. سنت مؤکد هغه عمل ته ویل کیږي چې رسول الله ﷺ ورباندې همیشه والی کړي وي او ډېر لږ یې پرېښې وي، لکه د سهار د لمانځه دوه رکعته سنت چې پرېښودونکی یې ملامت ګڼل کیږي.

په دې پسې د غیرمؤکدو سنتو درجه ده. دا هغه سنت دي چې رسول الله ﷺ ترسره کړي، خو دوام یې ورباندې نه وي کړی، لکه د مازیګر له لمانځه مخکې څلور رکعته نفل لمونځ ادا کول.

په دې پسې د هغو سنتو درجه ده چې د فضیلت، ادب او زوایدو سنتو په نامه یادیږي، لکه د ژوند په عامو چارو کې د پیغمبر علیه السلام د عاداتو او هغو کارونو پیروي کول چې له هغه مبارک څخه د یوو انسان په توګه صادر شوي وي. مثالونه یې په خوراک، څښاک او ویده کېدو کې د رسول الله ﷺ پیروي کول دي.

مکروه

د مکروه تعریف

مکروه په لغت کې بد ګڼل شوي ته وایي.

مکروه په اصطلاح کې هغه عمل ته ویل کیږي چې پرېښودونکي ته یې ثواب شته، خو کوونکي یې د سزا وړ نه ګرځي.

د حنفیانو پر وړاندې مکروه په دوه ډوله دی:

تنزيهي مکروه: هغه مکروه ته ویل کیږي چې پرېښودونکي ته یې ثواب وي او کوونکي ته یې سزا نه وي، لکه د جمهورو د تعریف په څېر.

د بېلګې په ډول په ولاړه اوبه څښل تنزیهي مکروه دي ځکه چې د ابوسعید خدريﷺ په روایت کې رسول اللهﷺ په ولاړه د اوبو څښل منع کړي[1].

تحریمي مکروه: تحریمي مکروه هغې عمل ته ویل کیږي چې په ظني دلیل ورڅخه خلک منع شوي وي.

د حنفیانو په وړاندې دا مکروه د واجب په مقابل کې قرار لري. له حرام څخه په ټیټه درجه کې راځي او منکر یې نه کافر کیږي.

مثال یې د چا په بیعې باندې بیع کول او د چا په خطبې (مرکې) باندې مرکه کول دي ځکه چې رسول اللهﷺ فرمایي: «ولا يبيع الرجل على بيع أخيه ولا يخطب على خطبة أخيه»[2] دا حدیث خبر واحد دی نو ظني دلیل دی.

حرام

د حرامو تعریف

حرام په لغت کې ممنوع ته وایي او د جمهورو په اصطلاح کې هغه عمل ته ویل کیږي چې پرېښودونکي ته یې ثواب او کوونکی یې د سزا وړ ګرځي. حنفیانو هم د حرامو تعریف همداسې کړی، خو یو شرط یې ورزیات کړی او هغه دا چې حرام به په قطعي دلیل ثابت وي.

د حرامو مثالونه خورا زیات دي، لکه د شرک حراموالی، د زنا، سود او نورو حراموالی.

وضعي حکم

د وضعي حکم تعریف

د الله پاک خطاب چې یو شی د بل شي لپاره سبب، شرط او یا مانع وګرځوي.

ددې مقصد دادی چې الله پاک موږ ته حکمونه رالیږلي او د حکم د ثبوت لپاره یې دلایل ټاکلي. د بېلګې په ډول یو حکم د خپل سبب په پیدا کیدو، د شرطونو په پوره

---

(١)أخرجه مسلم في كتاب الأشربة ، باب في الشرب قائما برقم (٢٠٢٥).

(٢) أخرجه البخاري في باب لا يبيع على بيع أخيه برقم : (٢٠٣٣).

کېدو او د مانع په له منځه تلو، منځته راځي. همدا راز د سبب او شرط په له منځه تلو او د مانع په پیدا کېدو له منځه ځي.
دې ته وضعي حکم ځکه وايي چې د شارع له خوا کېښودل شوي. دا شارع دی چې د لاس پرې کولو لپاره يې غلا کول سبب ګڼلې، د لمانځه د صحت لپاره يې اودس شرط ګڼلی او د مورث وژل يې د ميراث د اخيستلو مانع ګرځولې.
وضعي حکم درېو ډولو ته وېشل شوی: سبب، شرط او مانع.

سبب

په هر هغه شي باندې، چې بل شي ته رسېدل کيږي، سبب نوميږي.
سبب په اصطلاح کې هغه شي ته ويل کيږي چې په موجود کېدو يې حکم موجوديږي او په له منځه تلو يې حکم له منځه ځي.
د مثال په توګه د روژې د مياشتې په ليدل کېدو د روژې نيول واجبيږي، الله ﷻ فرمايي: ﴿فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ﴾ [البقرة: ۱۸۵].

شرط

د شرط تعريف
شرط هغه شي ته ويل کيږي چې له وجود پرته يې شی نه بشپړيږي او د شي په حقيقت کې داخل هم نه وي.
شرط په اصطلاح کې هغه شي ته ويل کيږي چې په له منځه تلو يې حکم له منځه ځي، خو په موجود کېدو يې حکم هرو مرو منځته نه راځي.
د شرط مثال: اودس کول د لمانځه لپاره شرط دي. الله ﷻ فرمايي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ﴾ [المائدة: ٦]. که چېرې اودس نه وي لمونځ نه کيږي خو د اودس د شتون سره هرو مرو لمونځ نه موجوديږي.

مانع

د مانع تعريف:
د دوو شيانو تر منځ پردې ته مانع ويل کيږي.
مانع په اصطلاح کې هغه شي ته ويل کيږي چې په شتون يې حکم منځ ته نه شي راتلای. يعنې کله کله د حکم سببونه پوره وي او بايد حکم موجود شي خو د يوه مانع له امله حکم منځته نه راځي.

د بېلګې په ډول که پلار خپل ځوی ووژني، نو قصاص کيږي پرې نه، ځکه دلته يو مـانع منځته راغلی او هغه د پلاروالۍ اړيکه ده، چې د قصاص مانع ګرځي.

فعاليت

د لیکل شوي مثال په څېر راتلونکي هر يوو حکم ته دوه مثالونه وليکئ:

مثال: فرض: ۱ـ په يوه ورځ کې پنځه وخته لمونځ فرض دي.

۲ ـ هغه څوک چې د حج کولو توان لري، ادا کول يې وربانديې فرض دي.

فرض: ۱ ـ
۲ ـ

واجب: ۱ ـ
۲ ـ

تنزيهي مکروه: ۱ ـ
۲ ـ

تحريمي مکروه: ۱ ـ
۲ ـ

حرام: ۱ ـ
۲ ـ

پوښتنې:

۱- د ندب لغوي او اصطلاحي معنا روښانه کړئ.

۲- د مندوب درجې بيان کړئ.

۳- د حنفيانو په وړاندې د تحريمي او تنزيهي مکروه تر منځ څه توپير دی؟

۴- د جمهورو او حنفيانو له نظره د حرام تعريف روښانه کړئ.

۵- وضعي حکم څه ته وايي؟ ولې ورته وضعي وايي او ډولونه يې کوم دي؟

۶- د سبب، شرط او مانع لغوي او اصطلاحي تعريفونه د مثال سره بيان کړئ.

فتوا

د فتوا تعریف

د فتوا ټکی د (أفتاه فی الأمر) څخه اخیستل شوی. معنا یې ده: چاره یې ورته بیان او روښانه کړه، فتوا هغه نظر ته وایي چې فقیه یې وړاندې کوي.

د فتوا اصطلاحي تعریف: یوو چا ته د پېښې شوې مسألې په اړه د دلیل پر بنسټ د الله ﷻ حکم څرګندولو ته فتوا وایي.

مفتي: هغه عالم ته وایي چې خلکو ته د پېښو شویو مسألو په اړه شرعي حکم بیانوي.

مستفتي: د یوې پېښې په اړه د شرعي حکم پوښتونکي ته وایي.

د فتوا اهمیت او ارزښت

افتا خورا ارزښت لرونکی او د درناوي وړ منصب دی. له همدې کبله الله پاک په قرآن کریم کې د فتوا ورکولو دنده خپل ځان ته منسوبه کړې او فرمایي: ﴿يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّـهُ يُفْتِيكُمْ﴾ [النساء: ١٧٦]

په لومړیو کې ددې دندې ترسره کول د خواږه پیغمبر ﷺ دنده وه. هغه علیه السلام به د الله پاک له وحې سره سم خلکو ته فتوا ورکوله او په خورا روښانه او لنډ ډول به یې خلکو ته د هغوی پوښتنې ځوابولې.

مفتي د رسول الله ﷺ په مقام کې قرار لري. رسول الله ﷺ په دې اړه فرمایي: «إن العلماء ورثة الانبياء وإن الأنبياء لم يورِّثوا دينارا ولا درهما إنما ورَّثوا العلم»[1]، بې شکه علماء د انبیاوو وارثان دي او انبیاوو دینار او درهم په میراث نه دی پرېښی، بلکې یوازې علم یې په میراث پرېښی.

مفتي د احکامو په بیانولو کې د رسول الله ﷺ استازی دی. رسول الله ﷺ فرمایي: «ألا ليبلغ الشاهد منكم الغائب»[2]، خبر اوسئ! حاضر دې غایب ته (خبره) ورسوي.

---

(١) أخرجه أبو داود في كتاب العلم، باب في فضل العلم

(٢) أخرجه البخاري في كتاب العلم، باب قول النبي ﷺ: رب مبلغ أوعي من سامع، ومسلم في كتاب القسامة والمحاربين، باب تغليظ تحريم الدماء والأعراض والأموال.

څرنګه چې مفتي د الله پاک احکام خلکو ته بیانوي، نو دا دنده ستر مسؤلیت هـم دی. الله د هغه چا لپاره چې له خپله ځانه په الله ﷻ پسې خبرې تړي د سخت عذاب وعده کړې او دا کار یې یو ډول شرک بللی. الله ﷻ فرمايي: ﴿ قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ [الأعراف: ۳۳]. **ژباړه:** ای محمده! دوی ته ووايه زما رب چې کـوم شیان حـرام کړي، هغه دادي: د بې حیايی چارې که ښکاره وي او که پټې ګناه او د حق پر خـلاف تیری او دا چې له الله سره تاسې کوم څوک شریک کړئ چې د هغه لپاره یې کوم سـند نه دی نازل کړی او دا چې د الله په نوم داسې کومه خبره وکـړئ چې د هغـې پـه بـاب تاسې معلومات ونه لرئ چې هغه په حقیقت کې کړې ده.

رسول الله ﷺ په دې اړه فرمايلي: «مَنْ أُفْتِيَ بِغَيْرِ عِلْمٍ كَانَ إِثْمُهُ عَلَى مَنْ أَفْتَاهُ »[1]

چاته چې په ناپوهی فتوا ورکړل شوه ګناه یې په هغه چا ده چې فتوا یې ورکړې.

سلفو صالحینو به تل کوښښ کاوه چې د شرعي مسایلو پوښتونکي نـورو تـه ولیـږي او د سختي اړتیا پرته به یې فتوا ورکولو ته زړه نه ښه کـاوه. هغـوی بـه لـه علـم پرتـه لـه فتـوا ورکولو څخه خلک زیات وېرول.

د فتوا ورکولو حکم

فتوا ورکول پنځه حالتونه لري:

۱- هغه مهال د فتوا ورکول واجب دي چې مفتی د فتوا په مسأله پوه وي، ځواب ویلو ته اړتیا هم وي، پر حکم د عمل کولو وخت هم رسېدلی وي او په سیمه کې بل مفتـي هـم نه وي. په داسې حالاتو کې فتوا ورکول ددې آیت پر بنسټ واجب دي: ﴿وَإِذْ أَخَذَ اللَّـهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًـا فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ﴾ [آل عمران: ۱۸۷]. **ژباړه:** دغو اهل کتابو ته هغه کلکه وعده وریاده کړه چې الله ورڅخه اخیستي وه چې تاسې بـه د کتـاب لارښـووني پـه خلکـو کـې هـرو مـرو خوروئ او هغه به نه پټوئ ، خو هغو کتاب شاته وغورځاوو او هغه یې په لږه بیه وپلـوره، څومره ناکاره راکړه ورکړه ده چې دوی یې کوي.

(۱) أخرجه أبوداود، باب التوقي من الفتيا (دار الكتاب العربي ، بيروت)، ج ۳ ص ۳۵۹.

د رسول اللهﷺ دا وینا هم ددې غوښتنه کوي: «من سئل عن علم فكتمه ألجمه الله بلجام من نار يوم القيامة»[1]، له چا څخه چې د يو علم په هکله پوښتنه وشوه، او ده هغه پټ کړ، نو د قيامت په ورځ به د اور په قيضه قيضه کړای شي.

٢- کله چې مفتي د فتوا ورکولو وړ وي، خو په سيمه کې بل مفتي شتون ولري او هم د فتوا ورکولو اړتيا شديده نه وي، نو فتوا ورکول مستحب دي.

٣- فتوا ورکول هغه مهال حرام دي چې ځواب ورکوونکی په شرعي حکم پوه نه وي، که څه هم فتوا يې له شريعت سره برابره وي. يا د فتوا ورکولو مقصد دنيوي ګټې او يا هم د نفس غوښتنه وي.

٤- که پوښتنه دداسې مسألې په اړه وي چې پېښه شوې نه وي او فرضي بڼه ولري نو پداسې موضوعاتو کې فتوا ورکول مکروه دي. سلفو صالحينو په داسې موضوعاتو کې بحث کول بد ګڼل او ويل به يې: پرېږدئ يې تر څو پېښې شي.

٥- فتوا ورکول هغه وخت مباح ګڼل کيږي چې مفتي د فتوا وړ وي، موضوع هم داسې وي چې پېښېدل يې شوني وي خو د فتوا د ځواب لپاره وخت زيات وي. په داسې حالاتو کې فتوا ورکول روا دي.

د مفتي شرطونه

څرنګه چې مفتي د اللهﷻ او رسولﷺ حکم خلکو ته بيانوي نو بايد لاندې شرطونه پکې پوره وي:

١- مفتي بايد مسلمان، بالغ، عاقل او عادل وي. پر دې شرطونو باندې د علماوو اجماع ده. کافر، مرتد او هغه څوک، چې د ايمان ماتوونکی عمل يې ترسره کړی وي، د فتوا ورکولو وړ نه دی. همدا راز کوچنی، ليونی، اعتقادي فاسق، عملي او قولي فاسق د فتوا ورکولو وړ نه بلل کيږي.

٢- مفتي بايد په ور وړاندې شوې مسأله علم ولري، د هغې په هکله له شرعي دلايلو څخه خبر وي، د پخوانو علماوو نظريات، په دې هکله بايد ورته معلوم وي، څو د اجماع په خلاف فتوا ورنکړي.

---

(١) أخرجه أبوداود في كتاب العلم، باب كراهية منع العلم والترمذي في أبواب العلم،باب ما جاء في كتمان العلم، وقال حديث حسن.

۳- مفتي باید د فقهې په اصولو عالم او د متفق علیهـا او اختلافـي دلایـلو او پـه ځـانګړې ډول د قیاس په اړه هم علم ولري.

۴- مفتي باید به عربي ژبه، نحو او صرف عالم وي، ځکه د فتـوا مأخذونـه پـه عربـي ژبـه دي، نو د عربي له پوهې پرته په سمه توګه شرعي حکم ته رسېدل ناشوني دي.

۵- مفتي باید د اسلامي شریعت په مقاصدو پوه وي او د خلکـو د مـصلحتونو، حـالاتو او دودونو په اړه معلومات ولري، ځکـه ځینـې احکـام د مـصلحتونو، حـالاتو او دودونـو پـه بدلون بدلون مومي.

۶- مفتی باید د وروړاندې شوې مسألې په ټولو اړخونو ځان پـوه کـړي، د پوښـتل شـوې صورت څخه هر اړخیز تصور ولري، څو د هغه سره مناسب حکم اظهار کړی شي.

پوښتنې:

فتوا، مفتي او مستفتي چا ته ویل کیږي؟

د فتوا د ارزښت او اهمیت په اړه معلومات ورکړئ.

په بېلابېلو وختونو کې د فتوا ورکولو په اړه رڼا واچوئ.

د مفتي شرطونه کوم کوم دي؟